

Alhosta oikeuteen

Hymy-lehden Arja Alho -artikkeli

kriittisen diskurssianalyysin näkökulmasta

Minna Vanhamäki

Pro gradu -tutkielma

Jyväskylän yliopiston

suomen kielen laitoksessa

Syksy 2000

Tiedekunta HUMANISTINEN	Laitos suomen kielen laitos
Tekijä Minna Vanhamäki	
Työn nimi Alhosta oikeuteen Hymy-lehden Arja Alho -artikkeli kriittisen diskurssianalyysin näkökulmasta	
Oppiaine suomen kieli	Työn laji Pro gradu -tutkielma
Aika syksy 2000	Sivumäärä 77
Tiivistelmä – Abstract	
<p>Hymy-lehti julkaisi joulukuussa 1996 Arja Alhosta kertovan artikkelin. Nimimerkillä julkaistun artikkeli otsikko oli <i>Arja Alhon tie vallan huipulle: Pienen tytön terävät kyynärpäät</i>. Alho ja hänen aviopuolisonsa toimittaja Petteri Väänänen haastoivat päätoimittaja Esko Tuluston ja Yhtyneet Kuvalehdet Oy:n oikeuteen painotuotteen kautta tapahtuneesta solvauksesta ja kuolleen miehen muiston häpäisemisestä. Alho piti asiattomana hänen kuolleen isänsä aikoinaan loppuun käsitellyn oikeusjutun tuomista mukaan tekstiin. Väänäsen osalta haaste perustui väitteisiin, joiden mukaan hän olisi hyötynyt vaimonsa ministeriydestä urallaan. Tutkielma tarkastelee kyseistä tekstiä ja sen julkaisemisesta käynnistynyttä oikeusprosessia kriittisen diskurssianalyysin keinoilla. Lähtökohtana on itse teksti, jota tarkastellaan tekstianalyysin keinoilla. Tarkastelu laajennetaan koskemaan myös diskurssikäytäntöjä, joihin kuuluvat esimerkiksi tekstin tuottamis- ja tulkitsemisprosessit. Lopuksi teksti yhdistetään sosiokulttuuriseen ympäristöönsä. Kieltä tarkastellaan hallidaylaisesta monifunktionisesta näkökulmasta.</p> <p>Asianomistajien kutsumina oikeudessa olivat kielitieteen ja journalistiikan asiantuntijat. Tiedotusvälineiden suhtautuminen heidän osuuteensa toi prosessille uuden värityksen. Pohjimmiltaan tapauksessa oli kysymys sananvapauden ja yksityiseen suojan rajoista käytävästä yhteiskunnallisesta keskustelusta.</p>	
Asiasanat Alho Arja, kriittinen diskurssianalyysi, tekstianalyysi	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitos	
Muita tietoja	

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1 MISTÄ ON KYSYMYS	1
1.2 MITÄ TUTKIN	3
2. KRIITTINEN DISKURSSIANALYYSI	4
2.1 KESKEISIÄ KÄSITTEITÄ	5
2.1.1 Teksti	5
2.1.2 Diskurssi	6
2.1.3 Diskurssikäytäntö, diskurssijärjestys ja diskurssityyppi	8
2.2 LÄHTÖKOHDAT	10
2.2.1 Kehitys ja lähitieteet	10
2.2.2 Faircloughin malli	12
3. TEKSTIANALYYSI	16
3.1 ANALYSOINNIN KOHTEET JA VÄLINEET	17
3.1.1 Propositoiden rakentuminen	18
3.1.1.1 Sanasto	19
3.1.1.2 Transitiivisyys	19
3.1.1.3 Passiivi ja nominalisointi	21
3.1.2 Propositoiden rakentuminen tutkimassani tekstissä	23
3.1.2.1 Yleisiä huomioita artikkelin sanastosta	23
3.1.2.2 Osallistujien nimeäminen	23
3.1.2.3 Toiminnan taso	27
3.1.3 Propositoiden jaksottelu ja yhdistely	30
3.1.4 Artikkelin kokonaisrakenne	33
3.2 OIKEUDESSA ESILLÄ OLLEET ARTIKKELIN KOHDAT	34
3.2.1 Ingressi	34
3.2.2 Muut artikkelin kohdat	36
4. DISKURSSIKÄYTÄNTÖJEN ALUE	38
4.1. INTERTEKSTUAALINEN ANALYYSI	39
4.1.1 Diskurssin representaatio	39

4.1.2 Geneerinen analyysi ja kerronta	40
4.1.3 Tekstin diskursiivinen analyysi	43
4.2 SOSIAALISEN IDENTITEETIN LUOMINEN	44
5. SOSIOKULTTUURINEN KONTEKSTI	45
5.1 OIKEUSPROSESSI	45
5.1.1 Käsittely Espoon käräjäoikeudessa 6.11.1997	45
5.1.1.1 Haaste	46
5.1.1.2 Vastajien perustelut	46
5.1.1.3 Asianomistajien perustelut	49
5.1.1.4 Päätoimittajan kirje	51
5.1.1.5 Oikeuden istunto	52
5.1.1.6 Diskurssianalyttinen näkökulma edelliseen	52
Ensimmäinen kysymys (Mitä on kriittisyys ja sananvapaus?)	54
Toinen kysymys (Miten merkitykset syntyvät?)	56
5.1.2 II käsittely Espoon käräjäoikeudessa 21.1.1998	58
5.1.2.1 Hemánuksen lausunto	58
5.1.2.2 Leiwon lausunto	59
5.1.2.3 Oikeuden istunto	61
Ensimmäinen todistaja	62
Toinen todistaja	64
5.1.2.4 Tiedotusvälineiden kommentit	66
5.1.3 Miten asia eteni	68
6. POHDINTA	70
7. LOPUKSI	72
LÄHTEET	73
LIITTEET	77

1. JOHDANTO

1.1 MISTÄ ON KYSYMYS

Joulukuussa 1996 Hymy-lehti julkaisi Arja Alhoa käsittelevän artikkelin otsikolla *Arja Alhon tie vallan huipulle: Pienen tytön terävät kyynärpäät*. Kirjoittaja on nimi-merkki *Eeva Arosalmi*. (Arosalmi, Hymy 12/96 s. 40-41.) Artikkelin seurauksena Alho ja hänen aviopuolisonsa toimittaja Petteri Väänänen haastoivat päätoimittaja Esko Tuluston sekä Yhtyneet Kuvalehdet Oy:n oikeuteen painotuotteen kautta tapahtuneesta solvauksesta ja kuolleen miehen muiston häpäisemisestä (Asianomistajien haaste rikosasiassa 26.5.1997). Alho piti asiattomana hänen jo kuolleen isänsä ja aikoinaan loppuun käsitellyn oikeusjutun tuomista mukaan tekstiin. Isä oli aikoinaan vapautettu petossyytteestä, mutta nyt asiaa Alhon näkemyksen mukaan paitsi käsiteltiin uudelleen tiedotusvälineessä, myös samalla yhdisteltiin hänen ja hänen isänsä ominaisuuksia. Rangaistusvaatimus perustuu artikkelin seuraaviin kohtiin. Nelisivuisen artikkelin ingressissä sanotaan:

Kun 20-vuotias ylioppilastyttö Arja Alho saapui aikoinaan Helsinkiin, tuskin kukaan uskoi, että tuo pieni ja hentoinen naisenalku tallaisi alleen kymmeniä demariruusuja. Nyt Siuntion ja Helsingin välillä asuvaa Juhlaviikkojen tuhrimaa ministeriä ja neiti suorasuuta on alettu epäillä rouva hölösueksi. Mutta puhdistipa vasta korkein oikeus isä-kanttorinkin petossyytteistä.
(Arosalmi, Hymy 12/96 s. 41.) Lehden kannessa on otsikko: *Isän petossyyte varjosti Arja Alhoa.*

Aiheesta kerrotaan jutussa väliotsikon *Kansa maksoi juhlaviikot* alla seuraavasti:

”Isän tyttö” Arja Alho näyttäisi perineen taloudellisen kyvykkyyden kanttori-urkuri –isältään, joka hoiteli 1970-luvun lopulla osake- ja vuokratiskneksiiään Hartolassa niin ymyrkäisesti, että käräjäoikeus ja hovioikeus tuomitsivat miehen jatketusta petoksesta. Monien vaiheiden jälkeen vasta korkein oikeus ymmärsi niiden laadun ja luonteen ja puhdisti isä-Alhon maineen. (Arosalmi, Hymy 12/96 s. 42.)

Artikkelissa käsitellään paitsi Alhon poliittista uraa myös hänen aviomiehensä Petteri Väänänen työtä toimittajana Alhon ministerikaudella. Väänänen vaati lehdelle ran-

gaistusta painotuotteen kautta tapahtuneesta solvauksesta, koska hän katsoi lehdessä väitettävän, että hänen virkansa on Arja Alhon ministeriyden ansiota ja lisäksi hänen ohjelmaansa väitetään käytetyn Helsingin Juhlaviikkojen puffina ja valkopyykinä.

Väliotsikko on *Petterin virka* ja tekstissä sanotaan:

Arja Alho ja Petteri Väänänen menivät naimisiin vuonna 1990. Alho-Väänäsen kaksilapsisen perheen onnellisin aika on eittämättä huhtikuun 1995 alku. Ensin vaimosta tuli toinen valtiovarainministeri ja sitten mies sai ylennyksen työssään. Asiasta kertoi Iltalehti keväällä 1996: uutinen oli, että Petteri Väänänen oli saanut oman tuottaja-tittelinsä ja PS-ohjelmansa sen jälkeen, kun Arja-rouvasta oli tullut ministeri. Petteri astui miinaan: hän lähti oikomaan Iltalehden Ruuturouvan tietoja. Ja niinhän siinä sitten kävi, että Petteri jäi valheesta kiinni. Talvella 1995 Petteri Väänänen oli päättänyt, että nyt Yle riittää hänelle. Hän yritti hakeutua talon ulkopuolelle, mutta kukaan ei tarttunut pyydykseen. Heti, kun Arja-rouvasta oli tullut ministeri, Ylen demarit huomasivat laiminlyöneensä suuren luokan toimittajatahden. Ohjelmakaavioon tuli oitis tilaa Väänäsen PS-ohjelmalle, palkan- korotukselle ja uudelle tittelille. Ohjelma olikin sitten tarpeen koko perheelle, sillä siinä on ollut muun muassa Helsingin Juhlaviikkojen puffia ja valkopyykinä. (Arosalmi, Hymy 12/96 s. 42.)

Hymyn artikkelin pohjalta kehkeytyi kaksi hieman erityyppistä oikeusprosessia.

Väänäsen osuudessa tekstissä esitetään suoria väitteitä, joiden todenperäisyys on helpompi tarkistaa. Alhon osalta väitteet ovat implisiittisempiä. Juuri sen vuoksi myös kielitieteellinen näkökulma sanottuun oli tarpeen. Työssäni keskityn lähinnä Alhon osuuteen.

Juttua käsiteltiin Espoon käräjäoikeudessa 6.11.1997, 21.1.1998, 15.4.1998 ja 23.9.1998. Arja Alhon vaatimat syytteet painotuotteen kautta tehdystä solvauksesta ja kuolleen miehen muiston hävähämisestä hylättiin. Päätös syntyi äänestyksen tuloksena. Väänäsen osalta Yhtyneet Kuvalehdet Oy ja päätoimittaja Tulusto tuomittiin maksamaan vahingonkorvauksia painotuotteen kautta tapahtuneen solvauksen vuoksi. (Espoon käräjäoikeus, tuomio 23.9.1998.)

Jutun oikeuskäsittelyn aikana oikeudelle annettiin asiakirjamateriaalia sekä kuultiin useita todistajia. Käräjäoikeuden ratkaisun perusteluissa esitetystä näytöstä todetaan varsinaisena asiakirjanäyttönä oikeudelle annetun lähinnä seuraavat asiakirjat:

- Hymy-lehden artikkeli numero 12/96
- Petteri Väänäsen työsopimus ja
- apulaisprofessori Ari-Matti Nuutilan lausunto

Todistajina on kuultu seuraavia henkilöitä:

- Joan Edelman (asianomistajien nimeämä 6.11.1997)
- professori Matti Leiwo (kantajan nimeämä), jonka lisäksi Leiwo on antanut kirjallisen lausuman
- emeritusprofessori Pertti Hemanus (kantajan nimeämä), joka myös on antanut kirjallisen lausuman
- dosentti Veijo Olavi Riistamaa (vastaajien nimeämä) ja
- Valter Bengt Olof Bergman (vastaajien nimeämä)

(Espoon käräjäoikeus, tuomio 23.9.1998.)

Asianomistajat veivät jutun edelleen Helsingin hovioikeuteen, joka Espoon käräjäoikeuden päätöksestä poiketen tuomitsi Yhtyneet Kuvalehdet Oy:n ja päätoimittaja Tuluston maksamaan vahingonkorvauksia myös Arja Alholle.

1.2 MITÄ TUTKIN

Tämä on tapaustutkimus. Tarkastelen lehtiartikkelista alkanutta prosessia käyttämällä metodina kriittistä diskurssianalyysiä. Tutkin tekstejä, joita tapaus on synnyttänyt. Lähtökohtanani on alkuperäinen lehtiartikkeli. Sen lisäksi minulla on käytössäni asianomistajien, vastaajien ja todistajien kirjallisia lausumia, oikeuden keskustelupöytäkirjoja ja muita tapauksen käsittelyyn liittyviä oikeuden asiakirjoja.

Alkuperäistä artikkelia tarkastelen aluksi tekstianalyysin keinoilla. Tarkastelen muitakin osia kuin niitä, joiden perusteella syytteet nostettiin. Osoitan, millaisia kielen keinoja tekstin rakentamisessa on käytetty tavoittaakseni niihin mahdollisesti sisältyvän ideologisuuden. Tekstistä saamieni vihjeiden perusteella laajennan tarkastelun koskemaan tekstin tuottamis- ja tulkitsemisprosesseja sekä koko sitä sosiokulttuurista kontekstia, jossa kyseinen teksti toimii. Oikeusprosessin osalta tarkastelen, millaisia

näkökulmia eri osapuolet ovat esittäneet käsiteltävästä asiasta. Tekstin yhteyteen kuuluvat diskurssikäytäntöjen kenttä ja sosiokulttuurinen ulottuvuus hahmottuvat tekstin itsensä lisäksi tarkastelemalla muiden muassa oikeuden keskustelupöytäkirjoista ja osallisina olleiden virallisista lausumista esiin nousevia näkökulmia. Tarkastelen eri osapuolten esittämiä näkemyksiä ja perusteluja ja kuvaan niitä ristiriitoja, joita syntyy erilaisten genrejen ja diskurssien kohdatessa sosiokulttuurisessa kontekstissa. Tarkastelen myös sitä keskustelua, jonka artikkeli ja sen perusteella nostetut syytteet synnyttivät paitsi oikeudessa myös tiedotusvälineissä.

Kenneth Burke on nimennyt kriitikon ja tutkijan tehtäväksi selostaa inhimillisen toiminnan motiiveja tulkitsemalla symbolien luomista ja käyttöä kaikissa eri muodoissaan. Hänen näkemyksensä mukaan kaikki inhimillinen toiminta, niin kielellinen kuin ei-kielellinenkin, on luonteeltaan symbolien käyttöä. Inhimillisen toiminnan olennainen piirre on kokemusten, toiminnan ja aikomusten pukeminen kielellisiksi ilmauksiksi. (Summa 1996: 55.)

Tavoitteenani on osoittaa, miksi asia eteni niin kuin eteni tapauksen käsittelyn kuluessa. Haluan kytkeä puheena olevan lehtiartikkelin kontekstiinsa. Kriittinen diskurssianalyysi on perustaltaan kielitieteellinen metodi, vaikka siinä onkin paljon vaikutteita myös muilta tieteen aloilta. Näkökulmani on kielitieteellinen. Tutkimukseni perustuu paljolti tiedotusvälineiden kielenkäyttöä tutkineen Norman Faircloughin luomiin metodisiin lähtökotiin. Tutkimukseni ei voi tuottaa tulokseksi ehdotonta totuutta. En ota kantaa siihen, mikä on oikein ja mikä väärin. Lopputulos tulee olemaan yksi tapa tarkastella asioita. Liityn yhdeksi uudeksi jäseneksi joukkoon, joka on tuottanut tekstiä tämän asian tiimoilta. Vivien Burrin mukaan tieteellisen tekstin tuottaminenkin on vallan asymmetrian tulosta. On niitä, jotka tutkivat, ja tutkimuksen kohde. Kyse on aina yhteistyöstä tutkittavan kohteen ja tutkijan välillä. Objektivisuutta ei voi koskaan täysin saavuttaa. (Burr 1996: 160-163.)

2. KRIITTINEN DISKURSSIANALYYSI

Tässä esittämäni menetelmän kuvaus on yleisluontoinen. Kriittiseen diskurssianalyysiin liittyy useita erilaisia jaotteluja ja tarkastelutapoja, joita on ymmärrettävyyden li-

säämiseksi perusteltua esitellä tarkemmin aineiston analysoimisen ja konkreettisten esimerkkien yhteydessä.

2.1 KESKEISIÄ KÄSITTEITÄ

2.1.1 Teksti

Fairclough näkee tekstin lähinnä puhuttuna tai kirjoitettuna kielenä, vaikka myöntääkin olevan aiheellista laajentaa käsitettä koskemaan myös muita semioottisia muotoja. Tiedotusvälineiden teksteistä puhuttaessa televisio on oivallinen esimerkki erilaisten merkkijärjestelmien sekoittumisesta tekstin tuottamisessa, ja vaikkapa lehtitekstiä tarkasteltaessa muun muassa kuvien ja kirjoitetun tekstin graafinen rakenne ja sijoittelu vaikuttaa lopputulokseen. (Fairclough 1995: 4.)

Kriittinen diskurssianalyysi rakentuu hallidaylaiselle käsitykselle kielen funktionaalisuudesta. Sen mukaan teksti voidaan yksinkertaisimmillaan kuvata kieleksi, joka on toiminnallista (funktionaalista). Funktionaalisuudella tarkoitetaan sitä, että kieli suorittaa jonkin tehtävän kontekstissaan. Kaikkein tärkein osa tekstin luonnetta on, että vaikka se näyttää olevan rakentunut sanoista ja lauseista, se todellisuudessa onkin tehty merkityksistä. Merkitykset välitetään tai koodataan sanojen ja kieliopillisten rakenteiden kautta, ja koska on välttämätöntä myös pystyä koodaamaan ne uudelleen, kaiken täytyy tapahtua sovittujen sääntöjen mukaan. Teksti sinällään on semanttinen yksikkö. Semanttisen luonteensa vuoksi tekstiä täytyy muista kieliopillisista muodoista poiketen tarkastella alunperinkin kahdesta eri näkökulmasta. Teksti on aina sekä tuote että prosessi. Teksti on tuote siksi, että se on jotakin, mitä voidaan koodata uudelleen ja tarkastella tiettyinä muotoina, jotka voidaan määritellä systemaattisilla termeillä. Se on prosessi siksi, että kyseessä on aina semanttisten valintojen jatkumo, liike mahdollisten merkitysten verkostossa. (Halliday 1985b: 10.)

Mahdollisuus kielen olemuksen ymmärtämiseen löytyy tekstien tutkimisesta. Termit teksti ja konteksti ovat saman asian kaksi eri puolta. Niitä ei voi erottaa. On olemassa teksti, jonka yhteyteen liittyy toinen teksti, konteksti (con-text). Ymmärrys siitä, mihin teksti liittyy, avaa toisen näkökulman sanottuun tai kirjoitettuun. Se tuo esille

koko sen ympäristön, jossa teksti esiintyy ja rakentaa yhteyden tekstin ja tilanteen välille. (Halliday 1985b:5.) Jenny Thomas on kehottanut siirtymään abstraktin merkityksen tarkastelusta kontekstuaalisen merkityksen tarkasteluun. Abstrakti merkitys on se, mitä jokin virke voisi teoriassa merkitä. Kun ryhdytään sen sijaan tarkastelemaan, mitä puhuja todella sanoo kyseisessä tilanteessa, tullaan kontekstuaaliseen merkitykseen. Todellisuudessa merkityksiä ei tarvitse juurikaan miettiä. Kontekstuaalinen merkitys on usein niin itsestään selvä, ettei muita vaihtoehtoja tule edes mieleen. Jos ystävä lupaa lähettää kortin Roomasta, tuskin kukaan alkaa pohtia, lähettäkö hän postikortin, pelikortin vai kenties ajokortin. (Thomas 1996: 3-16.)

2.1.2 Diskurssi

Eri tieteenalojen edustajien määritelmät diskurssista poikkeavat toisistaan jonkin verran. Kriittisen diskurssianalyysin näkökulmasta diskurssi on yhdistelmä kielitieteellisestä käsityksestä, jossa se nähdään sosiaalisena toimintana ja kanssakäymisenä todellisissa ihmisten välisissä tilanteissa, sekä yhteiskuntatieteiden parissa syntyneestä käsityksestä, jossa se nähdään todellisuuden sosiaalisena konstruktiona ja tiedon muotona (Fairclough 1997:31). Fairclough on todennut käyttävänsä käsitettä viittaaan puhutun tai kirjoitetun kielen käyttöön niissä kohdissa, joissa lingvistit perinteisesti käyttävät esimerkiksi termiä ”parole” de Saussureen viitaten. Hänelle diskurssi tarkoittaa kieltä sosiaalisena käytänteenä enemmän kuin puhtaasti yksilöllisenä tekona tai tilanteen muuttujien heijastuksena. (Fairclough 1992a: 62-63.) Myöskään kielen ja ympäröivän yhteiskunnan välillä ei ole mitään ulkopuolista suhdetta, vaan ne ovat sisäkkäisessä neuvottelevassa suhteessa keskenään (Fairclough 1989: 22-23). Diskurssi on muovautunut yhteiskunnallisesti, mutta samalla se on yhteiskunnallisesti vaikuttavaa (Fairclough 1997: 76).

Diskurssin vaikutuksista voidaan erottaa kolme tasoa. Ensimmäkin sillä on vaikutusta yksilön sosiaaliseen identiteettiin ja minuuteen. Toiseksi diskurssin avulla voidaan luoda sosiaalisia suhteita yksilöiden välille, ja kolmanneksi se vaikuttaa tieto- ja uskomusjärjestelmien syntymiseen. (Fairclough 1992a: 64.)

Burrin mukaan diskurssi viittaa joukkoon merkityksiä, metaforia, representaatioita, kuvia, tarinoita ja väittämiä, jotka jollakin tavalla yhdessä luovat tietynlaisen käsi-

tyksen tapahtumista. Se viittaa tiettyyn kuvaan, joka tapahtumista, ihmisestä tai ihmisryhmästä on maalattu. Diskurssi on yhdenlainen tapa esittää ne, hänet tai heidät jossakin valossa. Tämän käsityksen mukaan mistä tahansa tapahtumasta voidaan kielen avulla luoda vaihtelevia näkemyksiä. Burr käyttää esimerkkinä ketunmetsästystä. Diskurssi, joka luodaan aihetta käsiteltäessä, voi näkökulmasta riippuen painottaa joko petoeläinten levinneisyyden kontrolloimista tai teon moraalittomuutta, jos lähdetään siitä että jokaisella elävällä olennolla on kiistämätön oikeus elää. (Burr 1996: 48-49.)

Vastaava kotoinen ja ajankohtainen esimerkki esitettävien asioiden valinnan ja painotusten vaikutuksesta diskurssiin löytyy turkistarhaajien ja tarhauksen vastustajien toimista ja siitä yhteiskunnallisesta keskustelusta, jonka osapuolten toimet ovat synnyttäneet.

Van Dijk on kirjoituksissaan korostanut, ettei diskurssin ymmärtäminen käytännössä esiin tulevaksi, sosiaaliseksi ja kulttuuriseksi ilmiöksi suinkaan tarkoita kielen muodon hylkäämistä kiinnostuksen kohteena. Päinvastoin diskurssin analysoiminen jatkuvana sosiaalisena toimintana tarkentuu kielen rakenteita tutkimalla. Diskursiivinen kielenkäyttö on paitsi järjestäytyneitä sanoja, lauseita, virkkeitä ja propositioita myös eri tavoilla yhdistyneiden kielenkäyttötapahtumien sarjoja. (van Dijk 1998: 2-3.)

Esimerkiksi kertomuksilla tai argumenteilla on tietty rakenne ja niihin sisältyy henkisiä prosesseja ja niiden ilmentyminä (kuten tieto), mutta samanaikaisesti niillä on tarinan kerrontaan ja argumentointiin liittyvä viestintätapahtuman ulottuvuus todellisten kielenkäyttäjien toimiessa todellisessa tilanteessa. Monien muiden diskurssin piirteiden tavoin sanajärjestys, tyyli tai sidosteisuus voidaan kuvata paitsi abstraktina rakenteena myös kielenkäyttäjän strategisena suorituksena vuorovaikutuksessa. Käyttäjät eivät sitoudu kieleen vain puhujina, kirjoittajina, kuuntelijoina tai lukijoina, vaan myös sosiaalisten kategorioiden jäseninä (esimerkiksi ryhmä, ammatti, organisaatio). (van Dijk 1998: 3.)

2.1.3 Diskurssikäytäntö, diskurssijärjestys ja diskurssityyppi

Tekstin tuottamisen ja kuluttamisen eri osa-alueista rakentuvaa viestintätilanteen ulottuvuutta sanotaan diskurssikäytännöksi. Institutionaaliset diskurssikäytännöt ovat esimerkiksi joukkoviestimien tekstien tuottamiseen ja kuluttamiseen liittyviä käytäntöjä, jotka ovat vakiintuneita. Materiaalin kerääminen, muokkaaminen ja valikointi lopullisen tekstin tuotantoprosessissa tapahtuu tiettyjen rutiinien mukaisesti. Myös tekstien vastaanottaminen ja kuluttaminen saattaa olla hyvin rutiininomaista kerta kerran jälkeen samalla tavalla tapahtuvaa. Suppeammin nähtynä diskurssikäytännöt voivat olla diskurssiprosesseja. Niihin sisältyvät kaikki ne tulkinnat ja muutokset, joita sekä tekstien tuottamisen että kuluttamisen yhteydessä tapahtuu (Fairclough 1997: 68.) Esimerkkinä institutionaalisesta diskurssikäytännöstä voisi olla vaikkapa sanomalehden kolumni. Kun teksti esitetään kolumnin muodossa, lehdellä on muutamia kirjoittajia, jotka niitä tuottavat. Lukijat oppivat tuntemaan heidät ja heidän tyyliinsä kirjoittaa. Sekä tekstin tuottaja että kuluttaja tietävät kolumnin voivan sisältää myös kirjoittajan henkilökohtaisia mielipiteitä. Tekstillä on oma paikkansa lehdessä ja melko vakiintunut muotonsa ja tyyliinsä. Institutionaalinen diskurssikäytäntö voi olla myöskin vaikkapa radion kuuntelu autolla ajettaessa tai lasten iltasatu.

Diskurssikäytännöt ovat samalla sekä ylläpitäviä että luovia. Ne ylläpitävät yhteisön sosiaalisia identiteettejä ja suhteita sekä tieto- ja uskomusrakenteita samalla kun ne voivat myös muuttaa niitä. Esimerkiksi opetuskeskustelu luokassa tapahtuu jokseenkin ennalta määräytyvien sääntöjen mukaan, mutta mukana on aina myös uudistavia aineksia. On tärkeää huomata, että joka tapauksessa kyseessä on aina dialektinen suhde ympäröivän yhteiskunnan ja kyseisen diskurssin välillä. (Fairclough 1992a: 65.) Yksinkertaistetusti voi sanoa, että diskurssikäytännöt ovat yhteisöjen tapoja tuottaa ja vastaanottaa tekstejä (Fairclough 1997: 77).

Diskurssijärjestykset muodostuvat genreistä ja diskursseista. Tässä yhteydessä Fairclough tarkoittaa diskurssilla kieltä, jolla tietty sosiaalinen käytäntö representoidaan tietystä näkökulmasta. (Fairclough 1997: 77.) Diskurssityypit puolestaan ovat niitä genrejen ja diskurssien muodostelmia, jotka usein muuttuvat pysyviksi ja konventionaalisiksi diskurssijärjestyksissä (Fairclough 1997: 100). Diskurssikäytäntöä ja dis-

kurssijärjestystä on usein vaikea erottaa toisistaan. Fairclough kuvaa niiden keskinäistä suhdetta siten, että kunkin yhteisön kielenkäyttötavat (diskurssikäytännöt) muodostavat diskurssijärjestyksiksi kutsuttuja verkostoja. Diskurssijärjestykset muodostuvat kaikista niistä tietyn yhteiskunnallisen instituution tai sosiaalisen osa-alueen diskurssityypeistä, joita siinä käytetään. (Fairclough 1997: 77.)

Itse olen hahmottanut näiden kolmen käsitteen suhteen siten, että esimerkiksi minulla on hallussani useita erilaisia diskurssityyppejä, joita vaihtelen jatkuvasti sosiaalisen tietämykseni ohjaamana. Puhun kaupan kassalla eri tavalla ja eri asioita kuin lasteni kanssa ruokapöydässä tai suomen kielen laitoksen graduseminaarissa. Kassajonon diskurssityyppiin ei kuulu esimerkiksi ohjeiden antaminen kassanhoitajalle tai pohdiskelua keskustelu kielen olemuksesta, olkoonkin että se voisi olla vaihteeksi hyvin piristävää. Sen sijaan normaaliin diskurssikäytäntöön kuuluu, että kassanhoitajan sanoessa minulle ostosten hinnan minä maksan ostokset, kiitän, pakkaan tavarani, hyvästelen ja lähdän. Kyseessä on hyvin institutionaalinen diskurssikäytäntö, johon ei juurikaan sisälly diskurssiprosesseja, koska tilanne on toistunut niin monta kertaa samanlaisena. Kun kassanhoitaja sanoo hinnan, minun ei tarvitse pohtia, mitä hän sanomallaan mahtaa tarkoittaa.

Jos kuuntelen radiota autolla ajaessani, en todennäköisesti keskity kovin intensiivisesti siihen, mitä siellä sanotaan tai soitetaan. Minulla on hallussani autolla ajamisen ja radion kuuntelemisen diskurssityypit, mutta tässä tapauksessa ne muodostavat diskurssijärjestyksen, jossa päähuomio keskittyy ajamiseen ja opittujen liikennemerkkien ja -sääntöjen sekä muiden tiellä liikkujien antamien vihjeiden tulkitsemiseen ja toimimiseen niiden mukaisesti. Järjestys on toisenlainen, jos menen konserttiin, teatteriin, elokuvaan tai luen kirjaa. Silloin todennäköisesti keskityn tulkitsemaan näkemääni tai kuulemaani niiden vihjeiden perusteella, joita minulle antavat diskurssin tuottamisprosessissa mukana olevat ihmiset. Minun ei kuitenkaan oleteta toimivan aktiivisesti muuten kuin omissa ajatuksissani tai itseni sisällä tunteiden kautta.

On kuitenkin syytä huomata, että käyttämällä käsitettä diskurssijärjestys Fairclough korostaa kokonaisuuden eri osa-alueiden keskinäistä suhdetta. Hän käyttää esimerkkinä koulumaailman luokkahuoneen ja koulunpihan erilaisia diskurssityyppejä ja pohtii aiheellisesti, pysyvätkö eri osa-alueet tiukasti erillään vai sekoittuvatko ne tietyissä teksteissä helposti toisiinsa. Samaa voidaan kysyä myös kokonaisten dis-

kurssijärjestysten välisistä suhteista. Limittyvätkö ja sekoittuvatko diskurssijärjestykset esim. koulun ja kodin välillä vai pysyvätkö ne tiukasti erillisinä. (Fairclough 1997: 77.) Saatanhan minäkin autolla ajaessani vaikka laulaa tai kirjaa lukiessani miettiä jotakin ihan muuta kuin asioita, joihin kirjoitettu teksti antaa vihjeitä.

Kun diskurssijärjestysten sisäiset ja keskinäiset rajat tulevat uudelleen arvioinnin kohteeksi, liikutaan alueella, jossa sosiaaliset ja kulttuuriset muutokset tulevat esille. Varsinkin tiedotusvälineissä käy usein niin. Samalla noista rajoista tulee helposti yhteiskunnallisen kiistan ja konfliktin kohde. (Fairclough 1997: 77.) Tutkimassani tapauksessa Hymyn artikkeli nosti esiin kiistan muun muassa sananvapauden ja yksityisyyden suojan välisestä rajasta sekä siitä, kuinka kielen avulla voidaan - tai voidaan - ohjata tulkintaprosesseja tiettyyn suuntaan.

2.2 LÄHTÖKOHDAT

2.2.1 Kehitys ja lähitieteet

Diskurssianalyysi voidaan jakaa lähtökohdiltaan kahteen ryhmään; kriittiseen ja ei-kriittiseen. Kriittisen ja ei-kriittisen lähestymistavan ero syntyy siitä, ettei kriittinen suuntaus tyydy pelkästään kuvaamaan tekstejä, diskurssikäytäntöjä ja sosiokulttuurista ympäristöä, vaan pyrkii myös osoittamaan, kuinka diskurssiin vaikuttavat vallitsevat voimasuhteet ja ideologiat (Fairclough 1992a:12).

Diskurssien kuvaamiseen keskittyneen ei-kriittisen lähestymistavan uranuurtajia ovat olleet muiden muassa Sinclair ja Couthard, jotka kuvasivat luokkahuonekeskusteluja. Heidän kuvauksensa rakentui yksiköistä, jotka olivat keskenään samanlaisessa suhteessa kuin yksiköt Hallidayn varhaisessa systeemikieliopissa. He päätyivät luokkahuonekeskusteluihin niiden melko muodollisen ja muuttumattoman luonteen vuoksi. Labov ja Franshel puolestaan kuvasivat psykoterapeuttisia haastatteluja diskurssianalyysin avulla. Heitä kiinnosti erityisesti diskurssien heterogeenisuus, jonka he näkivät heijastelevan tilanteeseen liittyviä ristiriitoja ja paineita. Diskurssianalyysin ei-kriittiseen, kuvailevaan suuntaukseen kuuluu myös keskusteluanalyysi, jonka periaatteet on kirjannut joukko etnometodologeiksi itseään nimittäviä sosiologeja. Keskusteluanalyysissä paneudutaan kuvaamaan todellisissa tilanteissa tapahtuvien kes-

kustelujen etenemistä erilaisten avausten, vuoron vaihtojen, päälle puhumisten ym. kautta. (Fairclough 1992a: 13-20.)

Kriittinen lingvistiikka puolestaan on lähestymistapa, jota alkoi kehittää joukko East Anglian yliopiston tutkijoita (mm. Fowler, Kress, Hodge) 1970-luvulla. Heidän tarkoituksenaan oli yhdistää lingvistinen tekstianalyysi Michael Hallidayn systeemi-lingvistiikkana tunnettuun funktionaaliseen kieliteoriaan, josta oli lähtöisin näkemys kielen vaikutuksista poliittisissa ja ideologisissa prosesseissa. Kriittinen lingvistiikka eroaa muista lähestymistavoista siinä, että se kiinnittää runsaasti huomiota tekstien sanastoon ja kieliopillisiin rakenteisiin. (Fairclough 1992a: 25-27.) Keskeistä on esimerkiksi transitiivisuus nähtynä lauseiden ja virkkeiden todellisuutta kuvaavana (ideationaalisen merkityksen luovana) ominaisuutena ja transformaatiot (kuten nominalisointi) merkityksen tuottajina. (Halliday 1976: 21-25). Kieli tarjoaa erilaisia rakenteita ja toisiinsa liittyviä osia valinnaisina mahdollisuuksina, ja kielelliset valinnat saattavat olla ideologisesti merkittäviä (Fairclough 1992a: 25-27).

Kriittisessä lingvistiikassa ja kriittisessä diskurssianalyysissä on paljon yhtäläisyyksiä. Kummankaan lähestymistavan näkökulmasta kriittisyys ei tarkoita aina negatiivista suhtautumista. Paremminkin on kyse siitä, että selvitetään merkkien, merkitysten sekä sosiaalisten ja historiallisten olosuhteiden välisiä suhteita, jotka vaikuttavat diskurssin semioottiseen rakenteeseen. (Fowler 1991: 4-5.) Lähestymistavan mukaan ei tyydytä kuvaamaan, miten kieli toimii, vaan pohditaan myös, miksi. Kriittisyys syntyy pyrkimyksestä ottaa huomioon sosiaalisten käytäntöjen ja erityisesti kielenkäyttötapojen liittyminen syy- ja seuraussuhteisiin, joita emme normaalisti ollenkaan huomaa. Varsinkin kielenkäytön ja vallankäytön välinen suhde jää usein epäselväksi, vaikka kieli on vallankäytölle elintärkeää. (Fairclough 1997: 75.)

Kriittinen diskurssianalyysi on lähestymistapa, joka on saanut vaikutteita kaikkien edellä lueteltujen lisäksi muilta tieteen aloilta, kuten yhteiskunta- ja viestintätieteistä. Erittäin paljon yhtymäkohtia löytyy niin kutsutun sosiaalisen konstruktionismin kanssa. Se on lähinnä sosiologiaan ja psykologiaan liittyvä monitieteinen lähestymistapa, joka pitää kielen välityksellä tapahtuvaa sosiaalista kanssakäymistä sekä identiteettien että esiin tulevan todellisuuden perustana. Annettujen itsestäänselvyyk-

sien ja luokittelujen kyseenalaistamisella sekä niiden historiallisen ja kulttuurisidonnaisen taustan ymmärtämisellä on myös tärkeä asema. (Burr 1996: 1-16.)

Kriittistä lingvistiikkaa ja kriittistä diskurssianalyysiä on osittain jopa mahdotonta erottaa toisistaan. Fairclough, samoin kuin useat kriittisen lingvistiikan edustajatkin, on kuitenkin arvostellut kriittistä lingvistiikkaa tekstin näkemisestä liikaa tuotteena. Sen sijaan liian vähän huomiota on kiinnitetty tekstin tuottamis- ja tulkitsemisprosesseihin. Lisäksi hän on kiinnittänyt huomiota diskurssin näkemiseen lähinnä vallitsevien sosiaalisten suhteiden ja rakenteiden ylläpitäjänä sen sijaan, että se nähtäisiin valtataistelun ja muutoksen kenttänä. Arvioitavaa löytyy myös siitä, ovatko kriittisen lingvistiikan esittämät kielen osat juuri ne, joihin huomiota pitäisi kiinnittää. Esimerkiksi tekstien argumentatiivisessa ja narratiivisessa rakenteessa saattaisi hyvinkin olla paljon tutkittavaa ideologioiden paljastamiseksi. (Fairclough 1992a: 28-29.)

Teun van Dijkin mukaan kriittinen diskurssianalyysi ei pyrikään olemaan erityinen tieteenala tai koulukunta, vaan paremminkin suuntaus, jossa korostetaan kielenkäytön sosiaalista luonnetta. Sitä pyritään tekemään ymmärrettäväksi diskurssin analysoimisen avulla. Analyysin tulisi kiinnittää huomiota paitsi tekstin vuorovaikutteellisiin yksityiskohtiin myös laajemmin katsottuna diskurssin sosiaalisiin, poliittisiin ja kulttuurisiin funktioihin erilaisten ryhmittymien sisällä. (van Dijk 1998: 5.)

Monet tutkijat ovat kiinnittäneet huomiota nimenomaan tiedotusvälineiden kielen ideologisuuteen. Muiden muassa Fowler ja Kress ovat muistuttaneet luonnollisessa kielessä aina olevan sosiaalisia merkityksiä, jotka ovat havaittavissa leksikaalisissa ja syntaktisissa muodoissa. Ne tulevat esiin, kun joku puhuu tai kirjoittaa. Sen vuoksi kielellinen analyysi on käyttökelpoinen väline tutkittaessa ideologisia prosesseja, jotka toimivat vallan ja kontrollin välineinä. (Fowler & Kress 1979: 185-186.)

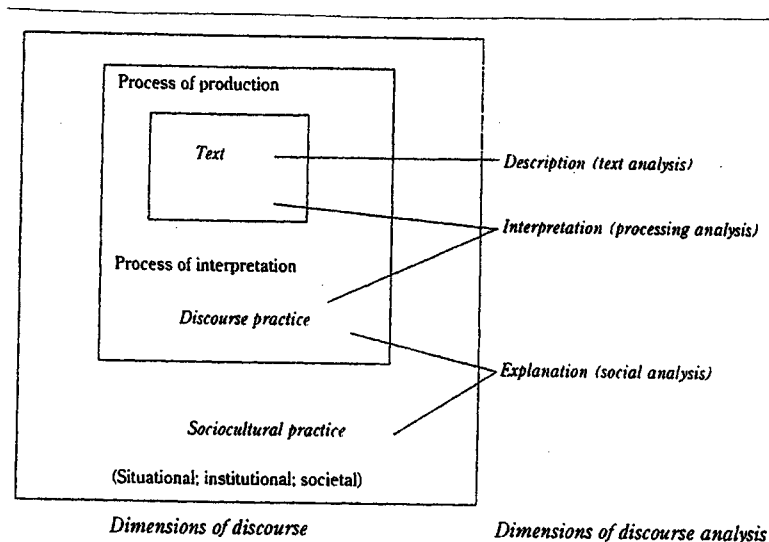
2.2.2 Faircloughin malli

Norman Faircloughinkin mukaan kielen analyysin avulla voidaan yhdistää kulttuurinen ja yhteiskunnallinen tutkimus tiedotusvälineiden tarjonnan yksityiskohtaiseen ymmärtämiseen. Silloin niiden kieltä on analysoitava nimenomaan diskurssina, ja on kiinnitettävä huomiota yhtä lailla käytäntöihin kuin teksteihin. Tällöin tekstiä on tar-

katseltava hallidaylaisesta monifunktioisesta näkökulmasta. (Fairclough 1997:28-29.) Sen mukaan kielen ideationaalinen funktio on se, joka tuottaa representaatioita maailmasta. Interpersonaalinen funktio on suhteita ja identiteettejä luova. Tekstuaalinen funktio puolestaan osoittaa, millä tavalla teksti koostuu yksittäisistä osistaan. (Halliday 1976: 23-25.)

Tutkijat, joiden ajatuksiin olen tutkielmani yhteydessä tutustunut, ovat olleet lähes yksimielisiä kielen monifunktioisuudesta. Fowler on kuitenkin myös kritisoinut Hallidayn näkemyksiä. Hän käyttää käsitteitä ideationaalinen, interpersoonallinen ja tekstuaalinen, mutta korostaa niiden luonnetta mahdollisten sosiaalisten valintojen sarjoina. Kyseessä eivät hänen mukaansa ole ennen kaikkea kielen käyttäjän henkilökohtaiset valinnat kuten Halliday on kirjoituksissaan esittänyt. Kielen avulla tapahtuvassa vuorovaikutuksessa sisältö, puhuja/kirjoittaja, kuulija/lukija ja roolit määrittyvät pitkälti sosiaalisesti kielen kautta vailla mahdollisuutta täysin vapaaseen valintaan. (Fowler 1994: 69-70.) Fairclough puolestaan pitää tarpeellisena jakaa interpersonaalinen funktio kahteen erilliseen osaan. 'Identity' tuottaa persoonallisia ja sosiaalisia identiteettejä. Toinen osa kielen interpersonaalista funktiota on 'relational', joka tarkoittaa tekstiä suhteiden luoja. (Fairclough 1995: 133.)

Norman Fairclough kuvaa sekä diskurssia että sen analysoimista kolmitahoisena kenttänä.

(Fairclough 1995: 98.)

Keskiössä on teksti (puhuttu tai kirjoitettu kieli). Se on osa diskurssikäytäntöjen kenttää, johon kuuluvat muu muassa tekstin tuottamis- ja tulkitsemisprosessit, ja joka rakentuu ihmisten välisestä kanssakäymisestä tekstien välityksellä. Diskurssikäytännöt taas puolestaan sisältyvät sosiokulttuuristen käytäntöjen kenttään (sosiokulttuurinen konteksti). (Fairclough 1992a: 10.) Suhteet eivät ole kuitenkaan yksisuuntaisia. Sosiokulttuuriset käytännöt muovaavat tekstejä vaikuttamalla diskurssikäytäntöihin. Yhteiskunnan ja kulttuurin muuttuessa tekstien tuottamisen ja kuluttamisen tavat muuttuvat, mikä taas väistämättä näkyy tekstien ominaisuuksissa. Diskurssikäytäntö on tavallaan välittäjä tekstuaalisen ja sosiokulttuurisen ulottuvuuden välillä (Fairclough 1995: 133). Sillä on niihin kaksijakoinen suhde. Tästä syntyy ero institutionaalisten diskurssikäytäntöjen ja diskurssiprosessien välillä. Diskurssityyppejä, jotka ovat genrejen ja diskurssien muodostelmia, voidaan käyttää joko konventionaalisesti tai luovasti sekoittaen. Konventionaalinen diskurssityyppien käyttö vahvistaa vakiintuneita diskurssijärjestyksiä, kun taas luova tapa voi uusintaa olemassa olevia rajoja ja suhteita tai muotoilla niitä uudella tavalla. Muutokset, jotka ovat usein alustavia, keskeneräisiä ja vaikeasti hahmotettavia, tulevat näkyviin tekstien moniaineksisuutena ja ristiriitaisuutena. Yhteiskunnalliset muutokset ja ristiriidat tulevat helposti näkyviin tiedotusvälineiden teksteissä. Tiedotusvälineet heijastavat muutoksia ja ovat samalla osallisina niiden yleisempään prosessointiin. Sen sijaan siellä, missä sosiokulttuurinen käytäntö on jähmeää, muutokset tapahtuvat ja tulevat teksteissä esille hitaasti. (Fairclough 1997: 82-83.)

Tutkimusaineistossani on osallisena ainakin neljä erilaista suomalaisen yhteiskunnan sosiokulttuurisen kontekstin osa-aluetta: tiedotusvälineet, poliittinen järjestelmä, oikeuslaitos ja tiedemaailma, joilla kaikilla on omat diskurssijärjestyksensä.

Diskurssin analysoimisen kannalta teksti vastaa kuvauksen tasoa. Sitä voidaan kuvata tekstianalyysin avulla. Se on muoto, josta lähdetään. Diskurssi syntyy kuitenkin muodon ohella merkityksestä. Analyysin tulkinnan taso muodostuu tekstin ja diskurssikäytäntöjen yhteisvaikutuksena syntyvien prosessien analysoimisesta. Koska diskurssikäytännöt sisältyvät sosiokulttuuriin käytäntöihin, kuten vallitseviin ideologioihin, analyysin selityksen tasolla analysoidaan niiden yhteisvaikutusta. (Fairclough 1995: 98.)

Tutkittaessa tekstiä kriittisen diskurssianalyysin metodin avulla kieli nähdään funktionaalisenä siten, ettei sen rakenne tai muoto voi koskaan olla sattumanvarainen, vaan molemmat piirteet liittyvät tehtäviin, joita kielenkäytöllä on tietyssä tilanteessa. (Halliday 1985a: xiv.) Tarkastelemalla muotoa päästään käsiksi myös merkitykseen, koska se realisoituu muodossa. Erilainen muoto tuottaa väistämättä erilaisen merkityksen. (Fairclough 1995: 188.) Toki on syytä huomata, ettei merkitystä sellaisenaan voida koskaan siirtää, vaan sen muodostumiseen vaikuttaa ratkaisevasti muiden muassa tekstin tulkitsijan kokemusmaailma. Sen tunnustaminen ei kuitenkaan tee tekstin tarkastelua hedelmättömäksi lähtökohdaksi. Koska tiedotusvälineiden vaikutusvallan luonne on nimenomaan kielellinen ja diskursiivinen, kieltä analysoimalla päästään eteenpäin laajemmassa kokonaisuudessa. (Fairclough 1997: 10-11.)

Itsestäänselvyyksinä ja arkijärjen tuotoksina esitettyjen asioiden poimiminen tekstistä on myöskin yksi metodin perusajatuksista. Niiden sekä tekstin ominaisuuksien, sosiaalisten käytänteiden ja suhteiden yhteisvaikutuksesta muodostuu usein kokonaisuus, joka ei välttämättä ole sen enempää tekstiä tuottavien kuin tulkitsevienkaan ihmisten havaittavissa. Teho perustuu osittain juuri tähän läpinäkymättömyyteen. (Fairclough 1995: 97.) John Fiske havainnollistaa jokapäiväisen elämämme itsestäänselvyyksiä ja arkijärkisiä toteamuksia esimerkillä rahan käyttämisestä ajan metaforana. ”*Aika on rahaa.*” (Fiske 1994: 125-126.) Ei ole lainkaan itsestään selvää, että lausahduksen kuullessaan ajattelisi sen sisältävän melkoisen määrän ”protestanttisen työetiikan” ja kapitalistisen yhteiskunnan työkeskeisen ajattelun ideologiaa. Burrin mukaan tapamme ymmärtää ja luokitella todellisuutta, ja sen mukana itseämme, perustuu enemmän tai vähemmän kyseenalaistamattomiin ja subjektiivisiin näkemyksiin, jotka ovat historian ja kulttuurin tuottamia. Jaottelut, joilla olemme tottuneet jäsentämään todellisuutta, eivät välttämättä perustu oikeasti olennaisiin eroihin. Esimerkiksi erottelun klassisen ja popmusiikin välillä ei pitäisi johtaa meitä ajattelemaan, että todellisuudessa olisi olemassa jotakin, johon luokittelu perustuu. Vielä radikaalimpi esimerkki on sukupuolten välinen luokittelu. Ihmiset voitaisiin yhtä hyvin jakaa pitkiin ja lyhyisiin kuin miehiin ja naisiin. (Burr 1996: 3.)

3. TEKSTIANALYYSI

Analysoin alkuperäistä lehtiartikkelia Hallidayn, Faircloughin ja Fowlerin antamia ohjeita noudattaen. En voinut analysoida koko artikkelia yksityiskohtaisesti. Esimerkkien avulla tuon esille artikkelin tyypillisiä piirteitä. Olen siis suorittanut valintoja tekstin kokonaisuudesta. Yleisen esittelyn jälkeen tarkastelen Arja Alhon osalta kohtia, joista oikeudessa keskusteltiin.

Fairclough muistuttaa, ettei tekstianalyysi osana diskurssin analysoimista ole suinkaan ongelmaton asia. Kielen analysoiminen on monimutkainen ja usein melko tekninenkin alue, koska se muodostuu monista analysointityypeistä ja -tekniikoista. Ja vaikka diskurssianalyysin tekijältä voisikin edellyttää kielitieteellistä taustaa, yhtä hyvin voisi edellyttää tarkkaa tietämystä sosiologiasta, psykologiasta ja politiikasta. (Fairclough 1992b: 74.)

Toiset tekstianalyysin muodot ovat suuntautuneet kielen muotoihin ja toiset taas merkityksiin. Tällainen erottelu ei kuitenkaan ole hyödyllistä, koska kieltä analysoidessaan joutuu joka tapauksessa tekemisiin vuoronperään sekä muodon että merkityksen kanssa. Tämän vuosisadan lingvistiikassa ja semiotiikassa on puhuttu paljon merkkien analysoimisesta. Merkeillä tarkoitetaan sanoja tai pitempiä kokonaisuuksia, jotka muodostuvat merkityksestä yhdistettynä muotoon – tai signifioidusta ja signifioijasta. Saussure ja monet muut kielitieteilijät ovat kiinnittäneet huomiota merkin arbitraarisuuteen, eli siihen, ettei ole olemassa mitään erityistä syytä yhdistää tiettyä muotoa ja merkitystä. Tästä poiketen kriittisen diskurssianalyysin olettamukseen kuuluu, että merkit ovat sosiaalisesti motivoituja. On siis olemassa sosiaalisia syitä yhdistää tietty signifioija tiettyyn signifioituun. (Fairclough 1992b: 74-75.)

Fairclough pitää tärkeänä myös tekstin merkityspotentiaalin ja sen tulkinnan erottamista. Tekstit rakentuvat muodoista, jotka ovat tiivistyneet konventioiksi diskurssikäytäntöjen kautta ja ovat mahdollisilla merkityksillä varustettuja. Muotojen mahdollisten merkitysten joukko on usein vaihteleva, monimutkainen ja saattaa sisältää mahdollisuuden vastakkaisiin tulkintoihin. Siksi myös tekstit ovat yleensä muuntuvia ja avoimina monenlaisille tulkinnoille. Tekstien tulkitsijat yleensä vähentävät tätä

vaihtoehtojen määrää valitsemalla yhden merkityksen tai pienen joukon mahdollisia merkityksiä. (Fairclough 1992b: 75.)

3.1 ANALYSOINNIN KOHTEET JA VÄLINEET

Faircloughin jaottelun mukaan tekstianalyysi jakaantuu neljään pääkohtaan. Sanaston analysoimisessa on kyse yksittäisistä sanoista. Kieliopillinen analyysi puolestaan tarkastelee lauseiksi ja virkkeiksi yhdistyneitä sanoja. Tarkasteltaessa koheesiota perehdytään siihen, kuinka lauseet ja virkkeet ovat yhteydessä toisiinsa, ja tekstin rakennetta analysoitaessa kiinnitetään huomiota kokonaisuuteen. Lisäksi hän nimeää kolme kohtaa, jotka liittyvät enemmän diskurssikäytäntöjen analysoimiseen, vaikka ovatkin lähtöisin tekstin muodosta. Ilmauksen ”valta tai voima” (force) rakentuu niistä puheen muodoista (kysymys, uhkaus, lupaus jne.), joita tekstissä on käytetty. Lisäksi on syytä tarkastella koko tekstin koherenssia ja intertekstuaalisuutta, jotta tekstin tuottamis- ja tulkitsemisprosessit tulisivat analyysissä huomioon otetuiksi tekstin muodollisten ominaisuuksien lisäksi. (Fairclough 1992b: 75.)

Kriittisen ajattelun perusteisiin kuuluu, etteivät mediatekstit ainoastaan heijastele todellisuutta, vaan luovat siitä omia muunnelmiaan. Muunnelmat syntyvät valinnoista, joita tekstin tuottamisen eri vaiheissa tehdään. Selostus tehdyistä valinnoista on representationaalisten prosessien analyysi. Selostus esimerkiksi siitä, mitä tekstissä on ja mitä on jätetty pois. Mitä on ilmaistu suoraan, mikä epäsuorasti. Mitkä seikat ovat ensisijaisia. Mitä on tematisoitu ja mitä ei. Tavoitteena on saada kuvailluksi se mahdollisuuksien verkko, jonka puitteissa valinnat on voitu tehdä. (Fairclough 1997: 136-137.)

Faircloughin mukaan representaatiot ilmenevät teksteissä kahdella eri tasolla. Hän käyttää niiden kuvaamiseen filosofiasta ja logiikasta tuttua proposition käsitettä. (Fairclough 1997: 137.) Yksinkertaisimmillaan propositio koostuu olioon viittavasta ilmauksesta ja siihen liittyvästä ilmauksesta, joka sanoo oliosta jotakin (Kieli ja sen kieliopit 1998: 64). Representaatiot tulevat esille toisaalta lauseiden propositioiden rakentumisessa ja toisaalta propositioiden jaksottelussa ja yhdistelyssä (Fairclough 1997: 137).

3.1.1 Propositioiden rakentuminen

Propositioiden rakentumista tutkittaessa tarkastellaan, kuinka lause rakentuu sisältämistään elementeistä ja kuinka nämä elementit tuovat esille prosesseja (näkyvät usein verbeistä), osallistujia (nominat ja nominaalimuodot) tai olosuhteita (adverbiaalit). Pohditaan valintoja, joita on tehty kaikkien mahdollisten prosessien, osallistujien ja olosuhteiden tyyppien joukosta. Samalla pohditaan, mitkä ovat valintojen vaikutukset. (Fairclough 1997: 137.)

Kuten Fowler on huomauttanut, ei pidä luulla, että kielen yksityiskohtainen analysoiminen on mekaaninen prosessi, joka automaattisesti johtaa objektiivisiin tulkituksiin. Kriittinen tulkinta vaatii historiallista tietämystä ja herkkyyttä, joihin kykenevät vain ihmiset koneiden sijasta. (Fowler 1994: 68.)

Kielen pilkkominen osiin ei ole ongelmaton. Osittain se on jopa mahdotonta ja saattaa myös johtaa kyseenalaisiin tulkituksiin. Prosessin osuus propositioiden rakentumisessa näkyy useimmiten verbeissä. Se ei kuitenkaan sulje pois sitä tosiasiaa, että esimerkiksi nimetyllä osallistujalla on vaikutusta tulkintaan. Prosessit, osallistajat ja olosuhteet kietoutuvat toisiinsa transitiivisuuden muodossa. Osittain on myös mahdotonta sanoa, milloin liikutaan sanaston ja milloin kieliopillisten muotojen alueella.

Kieliopilliset muodot voivat välittää tietoa, uskomuksia ja kokemuksia. Niitä tutkimalla voidaan havaita muiden muassa, mitkä toiminnan ja osallistumisen tyypit hallitsevat. Onko agentti näkyvässä? Ovatko tapahtumat sitä, miltä näyttävät? Onko käytetty nominanalisoitua? Ovatko virkkeet aktiivissa vai passiivissa, ja ovatko ne sävyiltään positiivisia vai negatiivisia? Miten sosiaalisia suhteita luodaan ja identiteettejä rakennetaan kieliopillisten muotojen avulla? (Fairclough 1989: 111.)

Koska kriittisessä lingvistiikassa ollaan erityisesti kiinnostuneita kokemusten jäsentämisestä ja sosiaalisten suhteiden ja arvojen välittämisestä, Fowler pitää kielen ideationaalisen ja interpersonaalisen funktion tarkastelua valaisevampana kuin tekstuaaliseen funktioon keskittymistä (Fowler 1994: 70). Kielen ideationaalista funktiota tarkasteltaessa hän pitää semanttisista rakenteista transitiivisyyttä erityisen

paljastavana. Kieltä syntaktiselta puolelta tarkasteltaessa passiivin käyttö ja nominaalitekstit ovat erityisen huomionarvoisia. Faircloughin tapaan hän toteaa myös sanaston olevan kielellisten valintojen alue, jota tarkastelemalla taustalla vaikuttavat ideologiat voivat paljastua. Kielen interpersonaalisen funktion osalta varsinkin modaalisuus ja puheaktit ovat merkittävä analysoinnin kohde. (Fowler 1994: 68-90.)

3.1.1.1 Sanasto

Tapahtumien, tekojen, suhteiden, asiantilojen ja niihin liittyvien ihmisten ja asioiden representoiminen edellyttää useita kielellisiä valintoja. Sanasto on yksi kielen ominaisuus, joka näitä mahdollisuuksia tarjoaa. (Faircough 1997: 143.) Sanaston tasolla kielellisessä analyysissä tutkitaan, millaisia tietoa, uskomuksia ja kokemuksia esittäviä sanoja tekstistä löytyy. Miten asioita luokitellaan? Onko joukossa ideologisesti värittyjä sanoja? Käytetäänkö sanoja niukasti tai liioitellen? Löytyykö sanojen tasolta ideologisesti merkittäviä suhteita, kuten synonyymejä, homonyymejä tai antonyymejä? Sanastosta saattaa löytyä myös sosiaaliin suhteisiin liittyviä merkityksiä. On syytä tarkkailla eufemistisia ilmauksia ja käytetäänkö mahdollisesti sovinnaisia tai muodollisesti epätavallisia sanoja. Tekstissä esiin tuleville ihmisille voidaan sanaston avulla luoda sosiaalisia identiteettejä. (Fairclough 1989: 110-111.)

Fowler vertaa sanastoa karttaan. Kielen sanasto ei ole vain mielivaltainen lista, kuten sanakirjaa selaamalla voisi kuvitella. Se on järjestäytynyt systeemi kuten kartta on symbolinen kuvaus alueesta. Käytetyt symbolit on valittu sen mukaan, kenelle kartta on suunnattu. Moottoripyöräilijän kartassa eivät rautatiet ole keskeisesti esillä, ja lomailija olettaa tiekartastaan löytyvän teiden lisäksi merkintöjä nähtävyyksistä. Kartan merkitys ja rakenne ei määräydy ympäristön fyysisen rakenteen vaan käyttötarkoituksen mukaan. Sanastoa voidaan pitää kulttuurisesti määräytyneestä todellisuuden ilmentymänä. Yhteen kuuluvien termien ryhmittymät tuovat esille erilaisia ennakkoletuksia ja puheenaiheita. (Fowler 1994: 82.)

3.1.1.2 Transitiivisyys

Transitiivisyys on osa kielen ideationaalista funktiota ja käyttökelpoinen väline representaation analysoimisessa. Hallidayn esimerkkien mukaisesti transitiivisyys on representaation perusta. Sen avulla lauseet voivat analysoida eri tyyppisiä tapahtumia ja tilanteita. Transitiivisuuden välityksellä samasta tapahtumasta voidaan myös

esittää erilaisia näkökulmia. Tämän ajattelun mukaisesti se on ymmärrettävä laajemmin kuin perinteisessä kieliopissa, jossa se tarkoittaa lähinnä eroa transitiivisten ja intransitiivisten verbien välillä riippuen siitä, saako verbi objektin vai ei. *Unto potkaisi palloa / Eetu juoksee*. Tällainen erottelu yksinkertaistaa liikaa ja jättää huomiotta tärkeitä verbien luonteeseen liittyviä eroja. Samalla niin käy eri tyyppisten lauseiden merkityksille. Erot koskevat niitä prosesseja, joita verbit määrittävät. *Potkaiseminen* on toimintaa, jolla on vaikutus johonkin muuhun olemassa olevaan (pallo). *Juokseminen* viittaa toimintaan, jolla on vaikutusta tekijään itseensä (Eetu). Mutta esimerkiksi *Eetu on pitkä* viittaa hyvin toisenlaiseen tilanteeseen kuin juokseminen. Kyseessä on fyysinen olotila toiminnan sijaan. *Unto pohdiskelee* puolestaan viittaa henkiseen prosessiin fyysisen sijaan. Nämä esimerkit osoittavat, ettei perinteisen kieliopin mukainen transitiivisyyden käsite riitä kuvaamaan merkityksiä. (Fowler 1994: 70-71.)

Transitiivisyys ilmenee monella eri tavalla. Tulkintaa ohjaa muun muassa se, kuka on nimetty aktiiviseksi toimijaksi, käytetäänkö passiivimuotoa ja mikä on virkkeen sanajärjestys. *Poika potkasi ikkunan hajalle / Ikkunan potkasi hajalle poika / Sanottiin pojan potkaissean ikkunan hajalle / Ikkuna potkaistiin hajalle* johdattavat kaikki tulkintaa hieman eri suuntiin. Näkökulma muuttuu myös, jos virkkeeseen lisätään olosuhteita kuvaavia osia *Poika potkaisi vahingossa ikkunan hajalle / Poika potkaisi jalallaan ikkunan hajalle*. (Fowler 1994: 72.)

Fowler käyttää transitiivisyyden peruselementeistä kirjoittaessaan samoja Hallidaylta lähtöisin olevia termejä kuin Fairclough nimetessään propositioiden rakentumisen osia. Lauseen semanttinen ydin muodostuu prosessista, joka on usein predikaattina toimiva verbi. Siihen liittyy aina yksi tai useampi osallistuja (usein substantiivi) ja mahdollisesti olosuhteita (adverbiaaleja). (Fowler 1994: 73.)

<i>Poika</i>	<i>potkaisi</i>	<i>palloa</i>	<i>topakasti</i>
osallistuja	prosessi	osallistuja	olosuhde

Prosesseja voidaan kuvata tarkemmin paitsi jaottelemalla perinteiseen tyylin sen mukaan, onko siinä toimijan (agent) lisäksi muita osallistujia, myös toimijan aktiivisuuden mukaan. Toiminta (action) voi olla joko vapaaehtoista tai ei.

Poika potkaisi palloa.

Poika *kamppaili* veden varassa.

Tapahtuma saattaa olla myös täysin toimijan kontrollin ulkopuolella.

Laiva *upposi*.

Yhdenlainen prosessi on myös sellainen, jossa ei tapahdu edellisten tavoin mitään muutosta maailmassa. Suomen kielessä tällainen vastaa predikatiivi-rakennetta.

Marjat *ovat myrkyllisiä*.

Myös osallistujat voivat olla monenlaisissa rooleissa. Tekijän lisäksi osallistuja voi saada esimerkiksi objektin, kokijan, välineen tai lopputuloksen roolin.

Poika potkaisi *palloa*.

Rakastuin *häneen*.

Tuuli lennätti *lehtiä*.

Naapurit kasvattavat *mansikoita*.

(Fowler 1994: 73-76.)

Fairclough on Fowlerin kanssa hyvin pitkälti samalla Hallidayn termistöä mukailevalla linjalla. Jotkut jaottelut kuitenkin poikkeavat edellisistä. Kielestä voi hänen mukaansa eritellä toiminnan tyyppejä, joita ovat *teko*, *tapahtuma*, *asiantila*, *mentaalinen toiminta* ja *sanallinen toiminta*. Teossa on mukana kaksi osallistujatyyppejä: *tekijä ja kohde*. Tapahtumassa on osallisena vain yksi osallistujatyyppi, joka voi olla joko *kohde* tai toiminnallaan syysuhteessa tapahtuneeseen oleva *tekijä*. *Asiantila* puolestaan on ”olemista”, joka vastaa meidän kielemme predikatiivi-rakennetta. Mentaaliseen toimintaan liittyvä osallistujatyyppi voi olla joko *kokija*, jonka mielessä toiminta tapahtuu tai tajunnan ulkopuolelta vaikuttava *ilmiö*. Itse mentaalinen toiminta voi olla tiedollista tai havaintoon liittyvää. Sanalliseen toimintaan kuuluu aina tekijän lisäksi se, mitä on sanottu. (Fairclough 1997: 144-145.)

3.1.1.3 Passiivi ja nominalisointi

Kielen syntaktinen analyysi on enemmän kiinnostunut lauseiden osien asemista ja järjestyksestä kuin niiden propositionaalisista merkityksistä ja funktioista. Syntaktisen muuntumisen eli transformaation muodoista erityisesti passiivin käyttö ja nominalisointi kiinnostavat kriittisiä lingvistejä.

Käyttämällä passiivia aktiivimuotojen sijaan on mahdollista muuttaa lausuman näkökulmaa. Samalla tavalla toimii nominalisointi eli verbien tai adjektiivien muuttami-

nen johtamalla substantiiveiksi. Huomio kohdistuu eri asioihin seuraavissa lehtiotsikoissa.

Poliisi ampui pojan metrin päästä.

Ryöstäjän poika ammuttiin vuoteeseensa.

Ampuminen metrin päästä.

Aktiivia käytettäessä huomio kiinnittyy agenttiin, ja esimerkitapauksessa syntyy myös vaikutelma tekijän vastuusta. Kun tekijä jätetään pois, huomio kiinnittyy teon kohteeseen, eikä siihen, kuka on vastuussa. Kaikkein neutraaleimman vaikutelman tapahtumasta synnyttää nominalisointi, jonka seurauksena sekä tekijä että kohde kaatoavat. Siksi nominalisointi on myös oivallinen väline asioiden ja tapahtumine mystifioimiseen. (Fowler 1994: 76-80.) Nominalisoinnin välityksellä voidaan toisaalta myös muuttaa kokonaisia diskurssityyppejä. Burr esittää esimerkin homoseksuaalisuudesta, joka on tunnettu ilmiönä kautta vuosisatojen. Adjektiivina *homoseksuaalinen* on aiemmin viitannut ihmisen seksuaaliseen käyttäytymiseen yhtenä ihmisyyden osa-alueena. Sen sijaan substantiivina *homoseksuaalinen* tai yleisemmin *homo* mahdollistaa sen, että ihminen voidaan nimetä hänen ihmisyytensä yhden osa-alueen perusteella. Burr näkee tämän yleisenä muutoksena suuntaan, jossa ihmiset nähdään enemmän sinä, mitä he ovat, kuin mitä he tekevät. (Burr 1996:35-36.) Kyseessä on varmasti sosiokulttuurisessa käytännössä tapahtunut muutos. Aiemmin ei koko sanaa tarvittu substantiivin muotoisena, koska kyseessä on ollut tabu, josta ei paljon tekstiä tuotettu. Yhteiskunnan muuttuessa keskustelu on vapautunut, ja ihmiset pystyvät julkisemmin olemaan mitä ovat. Kieli on muuttunut sen myötä. Asialla on kuitenkin mielestäni myös kääntöpuoli. Homoksi nimeäminen ei ainakaan Suomessa ole kovin mairittelevaa. Se korostaa kaikista ihmisyyden osa-alueista vain seksuaalisuutta ja luokittelee siis kuitenkin seksuaalisen käyttäytymisen perusteella. Toisaalta sanan merkitys on laajentunut yleiseksi haukkumanimeksi. Sen käyttäjän ei tarvitse olla lainkaan tietoinen nimeämänsä ihmisen seksuaalisuuden laadusta.

Passiivin ja nominalisoinnin avulla on mahdollista poistaa osia lauseista. Lehtiteksteissä yksi syy niiden runsauteen onkin tiivistäminen, mutta kyse saattaa olla myös näkökulman muokkaamisesta. Passiivimuotoa käytetään silloinkin, kun lähde, johon viitataan, on virallinen tai virkavaltainen ja ehkä vaikea tarkasti yksilöidä. *EEC:n budjetti julistettiin laittomaksi.* (Fowler 1994: 76-80.)

3.1.2 Propositoiden rakentuminen tutkimassani tekstissä

3.1.2.1 Yleisiä huomioita artikkelin sanastosta

Tekstissä on käytetty runsaasti kuvailevaa sanastoa. Adjektiivit määrittelevät useimmiten nimettyä henkilöä (*20-vuotias* ylioppilastyttö, *vaikutusvaltainen* opiskelijajohtaja) tai tekemisen tapaa (arvostellut *räväkästi*, hoiteli *yummykäisesti*). Suurin osa tekstin adjektiiveista on liitetty attribuuttina Arja Alhon erilaisiin nimityksiin. Huomio kiinnittyy siihen, että nominaalimuotoja on käytetty runsaasti adjektiivien tavoin (*Siuntion ja Helsingin välillä asuva*, *eteenpäinpyrkivät*, *Alhon touhuja läheltä seurannut*, *verovaroista vastaava*). Joitakin adjektiiveja on transformoitu substantiiveiksi (*neiti suorasuu*, *rouva hölösuu*).

Verbien valinnat ovat osittain metaforisia. Useat alkuperäisestä yhteydestään erotetut verbit liittyvät politiikan diskurssityyppiin: *ajaa* (kaupunginhallituksen johtoon), *vetää* (valtuustoa ja hallitusta), *rakentaa* (uran peruspilarit), *räätälöidä* (virka) jne. Osa puolestaan kuvaa värittyneesti toimintatapaa: *luikerrella* (itsensä eroon), *sysätä* (jälkisiivous), *pyristellä* (itsensä irti). Verbien kuvaileva käyttö tulee selvemmin esille kieliopillisten muotojen yhteydessä.

Metaforisia ilmauksia on kaiken kaikkiaan runsaasti: *poliittinen broileri*, *demariruu-sut*, *terävät kynärpäät*, *joutua sivuraiteelle*, *laupeudensisaren valkoiset vaatteet*, *raskassarjalaiset*, *jälkisiivous*, *valkopyykki* jne.

Sanaston osalta voi yleisnäkemyksenä sanoa, että kieltä on käytetty luovasti ja kuvailevasti tavanomaisen kielenkäytön rajoja rikkoen. Seuraavaksi perehdyn tarkemmin siihen, miten tekstissä osallistujina olevia on nimetty ja määritelty.

3.1.2.2 Osallistujien nimeäminen

Osallistujat, jotka useimmiten ilmenevät tarkastelemalle nomineja tai nominaalimuotoja, voivat tarkoittaa muutakin kuin nimeämistä ja tarkempaa määrittelemistä esimerkiksi adjektiivien välityksessä. Aihetta voi lähestyä muun muassa tarkastelemalla alkuoletuksia. Mitä tekstissä on? Millaiset asiat ovat läsnä ja millaiset poissa? Onko seikkoja, jotka voisivat olla tekstissä, mutta eivät kuitenkaan ole? (Fairclough

1997: 139.) Tässä yhteydessä esittelen, millä tavalla alkuperäisessä lehtitekstissä on osallistujia nimetty ja määritelty.

Tekstissä Arja Alhosta on käytetty nimen ohella nimityksiä *pieni tyttö, ylioppilastyttö, naisenalku, neiti suorasuu, rouva hölösuu, poliittinen broileri, sairaanhoitajatar, poliittinen pyrkyri, laupeudensisar, piirijohtaja, ministeri-kansanedustaja-Juhlaviikkojen hallituksen puheenjohtaja, puheenjohtaja, ministeri, vaimo, Arjarouva, kansanedustaja ja veroministeri.*

Tarkemmin määriteltyinä: *pieni tyttö, jolla on terävät kyynärpäät, 20-vuotias ylioppilastyttö, pieni ja hentoinen naisenalku, Siuntion ja Helsingin välillä asuva Juhlaviikkojen tuhrima ministeri, 23-vuotias sairaanhoitajatar, nuori sairaanhoitajatar, yliopisto-opinnot aloittanut Alho, tuore ministeri-kansanedustaja-Juhlaviikkojen hallituksen puheenjohtaja ja verovaroista vastaava ministeri.*

Muita tekstissä mainittuja ja määriteltyjä osallistujia ovat: *demaririuusut, korkein oikeus, isä-kanttori, Alhoa muutaman vuoden vanhempi Erkki Liikanen, Alhon ikätoveri Esko Aho, vaikutusvaltainen opiskelijajohtaja Timo Peltovuori (Alhon poikaystävä ja avomies), puolueen oikeistohenkiset miesjohtajat, Alhon ensimmäisten vaalilippujen jakaja, SDP:n nuorisojärjestön 1970-luvun johtajat, Kekkonen, toinen Arjan touhujia läheltä seurannut aikalaisdemari, Paavo Lipponen, Kirsi Piha, rauhanmies Ilkka Taipale, presidenttiehdokas Mauno Koivisto, Kalevi Sorsa, Helsingin demaripiirin puheenjohtaja Paavo Lipponen, TV-toimittaja Petteri Väänänen, Helsingin eteenpäinpyrkivät demarinaiset, Holkeri, lakimies Tarja Halonen, maaherra Pirkko Työläjärvi, kunnallispolitiikkaa seuranneet, alueen asukkaat, kansa, valtakunnan politiikassa vaikuttaneet raskassarjalaiset, Alhon ”ystävä” Sirkka-Liisa Vehviläinen, demaripiirien neuvottelukykyiseksi ja kokoomuslaisten luotettavaksi luonnehtima Rakel Hiltunen, kapellimestari Esa-Pekka Salonen, nuori toiminnanjohtaja Virpi Nurmi, muut vastuulliset, kanttori-urkuri-isä, ylipormestari Raimo Ilaskivi, mies, Iltalehden Ruuturouva, Ylen demarit, suuren luokan toimittajatähti, lapset, SDP:n syrjäytetty puheenjohtaja Pertti Paasio, Ulf Sundqvist, kokenut Pertti Paasio, turkulainen Pertti Paasio, veroministerin pääministeriystävä, puoluetoverit ja Liisa Jaakonsaari.*

Sanastoa tarkastelemalla huomaa, että Petteri Väänänen ja Paavo Lipponen ovat Alhon ohella ainoat nimeltä mainitut henkilöt, jotka tekstissä on nimetty muullakin tavalla. Väänänen määrittellään myös mieheksi (vaimon yhteydessä) sekä suuren luokan toimittajatähdeksi ja Lipponen veroministerin pääministeriystäväksi. *Alho ilmestyi... toisin kuin muut nuoret poliittiset broilerit: Alhoa muutaman vuoden vanhempi Erkki Liikanen ja Alhon ikätoveri Esko Aho valittiin...* on ongelmallinen kohta sanaston yhteydessä tarkasteltavaksi, koska kyllä tässä taitavat tulla Liikanen ja Ahokin nuoriksi poliittisiksi broilereiksi määritellyiksi. Artikkeliki käsittelee Arja Alhoa, joten korvaavien ilmausten tarve saattaa hänen osaltaan selittyä sillä. Korvaavista ilmauksista vain politiikkaan liittyvät ovat sukupuoleettomia. Muissa tulee esille, että kyseessä on nimenomaan nainen. Nimeämiseen liitetyt määritteet ovat joko naiseutta tai nuoruutta ja kokemattomuutta korostavia. Vain *verovaroista vastaava ministeriä* voi pitää tässä suhteessa neutraalina, kun se on irrallaan asiayhteydestään. Sen sijaan muiden osallistujien määrittäjinä on paljon myönteisesti sävyttyneitä asemaa ja asiantuntevuutta korostavia sanoja (*presidenttiehdokas Mauno Koivisto, kokemut Pertti Paasio*), tai sitten kohde on vai nimetty.

West, Lazar ja Kramarae toteavat artikkelissaan (*Gender in Discourse*) genderin ja kielen tutkimuksen jo monta kertaa osoittaneen, että naiset jätetään huomiotta, mitätöidään ja heitä halvennetaan sanoilla, joilla heitä kuvataan. Tavallista on kiistää autonominen oleminen käyttämällä määritelmiä, jotka liittävät heidät aviolliseen asemaan. Useiden ammattien yhteydessä käytetään eri sanamuotoa puhuttaessa miehestä ja naisesta. Naista tarkoittavat sanat saavat helposti pejoratiivisen merkityksen. (West, Lazar, Kramarae 1998: 121.) Myös Roger Fowler on kiinnittänyt huomiota samoihin asioihin. Hänen tutkimuksensa mukaan brittiläiset sanomalehdet luokittelevat naiset ja miehet hyvin eri tavalla nomineilla, joilla heitä kuvaavat. Miehet kuvataan useammin ammatillisilla sanoilla ja naiset suhteessa avioliittoon tai perheeseen. (Fowler 1994: 94-96.)

Kun tarkastelee tekstiä kriittisesti ja pyrkii havaitsemaan siinä mahdollisesti piileviä yhteiskunnallisia valtasuhteita, voi jo sanastosta nähdä, kuinka nimeämällä ja määrittelemällä luodaan käsitystä Alhosta asiantuntemattomana ja kokemattomana, mutta häikäilemättömänä poliitikkona. Muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta (Halonen, Työläjärvä, Hiltunen) asenne naisia kohtaan on muutenkin vähättelevä. Esimerkiksi

Helsingin Juhlaviikoista kirjoitettaessa Esa-Pekka Salonen on määritelty kapellimestariksi, Virpi Nurmi nuoreksi toiminnanjohtajaksi ja Alho tuoreeksi ministerikansanedustaja-Juhlaviikkojen hallituksen puheenjohtajaksi. Kapellimestari on oman alansa asiantuntija. Nuori nainen toiminnanjohtajana ehkä vielä vähän kokematon havaitsemaan niin ikään tehtävässään kokemattoman (tuore) hallituksen puheenjohtajan virheitä. Alhon kaikkien tittelien luetteleminen tässä yhteydessä viittaa siihen, että hän on asettunut liian paljon haltijaksi.

Palaan vielä Haloseen, Työläjärveen ja Hiltuseen.

”...Alho ajoi kaupunginhallituksen johtoon ”ystäväänsä” Sirkka-Liisa Vehviläistä. Piirijärjestön äänestyksessä Vehviläinen kuitenkin hävisi Rakel Hiltuselle, jota demaripiirit luonnehtivat neuvottelukykyiseksi ja kokoomuslaiset luotettavaksi.” (Arosalmi, Hymy 12/96 s.42.)

Hiltunen tulee määriteltyksi *neuvottelukykyiseksi ja luotettavaksi*, mutta määrittelijöinä ovat tarkasti määrittelemättömät *demaripiirit ja kokoomuslaiset*. Tällainen nimeäminen luo kuitenkin vaikutelman siitä, että mielipiteen takana on suuri joukko ihmisiä. Sen sijaan ... *Alho ajoi yksin kaupunginhallituksen johtoon ”ystäväänsä” ...*

”Valtakunnan politiikassa Alhon ura ei ottanut edetäkseen. Hän oli jäänyt sivuraiteille, kun Helsingin eteenpäinpyrkivät demarinaiset tökkivät toisiaan syrjään kaikilla naisten käytössä olevilla keinoilla. Alhon pelastukseksi tuli lopulta se, että Holkerin hallituksesta oli 1987 löytynyt viimein paikka myös lakimies Tarja Haloselle, demareiden vahvimmalle naispoliitikolle sitten maaherra Pirkko Työläjärven.” (Arosalmi, Hymy 12/96 s.41.)

Tässä jaksossa huomio kiinnittyy ensinnäkin siihen, että sekä Halonen että Työläjäri tulevat määriteltyiksi vahvoiksi naispoliitikoiksi. Samalla heitä molempia määritellään nimen ohella tittelillä. Molemmat tittelit ovat maskuliinisia. Pitääkö vahvan naispoliitikon olla vähän miehinen? Tai täytyykö ainakin olla paremmin koulutettu kuin *sairaanhoitajatar*? Tuleeko esimerkiksi Halonen määriteltyksi myös *eteenpäinpyrkiväksi demarinaiseksi, joka on tökkinyt toisia syrjään kaikilla naisten käytössä olevilla keinoilla*? Mitä ne keinot ovat? Miksi Alho ei käyttänyt *teräviä kynnärpäi-*

tään? Nyt ei ole enää kyse pelkästään propositioiden rakentumisesta, vaan myös niiden jaksottelusta ja yhdistelystä. Tästä lisää myöhemmin.

3.1.2.3 Toiminnan taso

Tarkastelin, kuinka Arja Alhoa kuvataan suhteessa muihin toiminnan tasolla.

Artikkelin ingressi on seuraavanlainen:

”Kun 20-vuotias ylioppilastyttö Arja Alho saapui aikoinaan Helsinkiin, tuskin kukaan uskoi, että tuo pieni ja hentoinen naisenalku tallaisi alleen kymmeniä demariruusuja. Nyt Siuntion ja Helsingin välillä asuvaa Juhlaviikkojen tuhrimaa ministeriä ja neiti suorasuuta on alettu epäillä rouva hölösuuksi. Mutta puhdistipa vasta korkein oikeus isäkanttorinkin petossyytteistä.” (Arosalmi, Hymy 12/96 s.41.)

Tässä Alho on aktiivinen toimija, joka *saapui ja tallaisi*. Epäilevinä osallistujina on nimeämätön joukko ihmisiä (*tuskin kukaan uskoi, on alettu epäillä*).

Varsinaisen tekstin alussa Alho on edelleen aktiivinen toimija. Liikanen ja Aho tuodaan esille melkein saman ikäisinä, mutta paremmin politiikassa menestyneinä.

Liikanen ja Aho valittiin lähes koulun penkiltä merkittäviin yhteiskunnallisiin asemiin. He kähmivät jo hallitusneuvotteluissa, kun 23-vuotias sairaanhoitajatar vasta valitutti itsensä demareitten opiskelijajärjestön pääsihteeriksi ja varapuheenjohtajaksi. Valitutti -verbi luo vaikutelman siitä, ettei Alholla itsellään ollut välttämättä muita avuja kuin luja tahto. Mitä eroa on kähmimisellä ja valituttamisella?

*Alho yhdisti ensimmäisen suuren rakkautensa ja hyödyn ja rakensi yhdessä Peltovuoren kanssa uran peruspilarit: SDP:ssä Alhon tuli esiintyä sanavalmiina ja kriittisenä. Puolueen oikeistohenkisistä miesjohtajista hänen tuli erota radikaaleilla mielipiteillään. Tässäkin Alho on siis hyvin määrätietoinen (ehkä jopa moraaliton) toimija, mutta ei kuitenkaan pärjäisi ilman vaikutusvaltaista miestä ja häneltä saamiaan ohjeita. Alho kuvataan kautta linjan aktiivisena toimijana silloin, kun hän määrätietoisesti pyrkii eteenpäin urallaan tai epäonnistuu. Hän *tekee selväksi, pyrkii, toimii, oli luonut, ajaa ”ystäväänsä” kaupunginhallituksen johtoon, oli hinkunut, ei ymmärä, oli nuijinnut, luikerteli, on pyristellyt, tuli livcauttaneeksi jne.**

Ratkaisevat käänneet uran kehittämisessä ovat kuitenkin enimmäkseen asiantuntevampien (usein miesten) ansioita. *Helsingin kaupunginvaltuustoon Alho valittiin 1980, kiitos rauhanmies Ilkka Taipaleen ja avomies Timo Peltovuoren. Sosiaalidemokraattisten virkamiesten johtamaan Uudenmaan lääninhallitukseen oli räätälöity yliopisto-opiskelut aloittaneelle Alholle... Valtakunnan politiikassa vaikuttaneet raskassarjalaiset antoivat vapaaehtoisesti tilaa... Lipponen oli SDP:n puheenjohtajaksi tultuaan leipomut Alhosta SDP:n Helsingin piirijohtajan. Pitkäaikaisen ystävyuden saattamana Alho pääsi ensimmäisenä Lipposen hallituslistalle. Veroministerin pääministeriystävän se (Alhon epäileminen ERM- neuvottelutavoitteen vuotajaksi) sai suorastaan pillastumaan.*

Toki vastuksiakin on ollut matkassa, muiden muassa silloin, kun *puolueen johdossa oli vielä Kalevi Sorsa, joka edellytti ministereiltään muutakin kuin teräviä kyynärpäitä*. Ja pariinkin otteeseen silloin, kun pätevämmät naiset (kuten lakimies Tarja Halonen ja neuvottelukykyiseksi ja luotettavaksi luonnehdittu Rakel Hiltunen) on asetettu Alhon tahdon edelle.

Arja Alhon päämäärätietoisuutta ja häikäilemättömyyttä todistetaan tekstissä kolmella lehtitekstin diskurssikäytäntöön kuuluvalla asiantuntijalausunnolla. Niissä on kuitenkin jätetty lähteet tarkasti nimeämättä. *Ensimmäinen vaalilippujen jakaja muistelee, että Alho piti tarkasti huolta, ettei sulje itseään samanlaiseen paitsioon kuin SDP:n nuorisjärjestön 1970-luvun johtajat. Toinen Alhon touhuja läheltä seurannut aikalaisdemari muistelee, kuinka Arja myi ehdokkuutensa moneen suuntaan.* Suorassa lainauksessa, joka lehtitekstin diskurssikäytännössä korostaa asian autenttisuutta, hän toteaa:

”Arja on aina arvostellut räväkästi ja suorastaan räävittömästi erilaisia vallanpitäjiä. Sen sijaan häntä itseään ei saa arvostella edes asiallisesti ja kiltisti. Hän ei kerta kaikkiaan hyväksy, että hänen erinomaisuudessaan nähtäisiin jotain aukkoja.” (Arosalmi, Hymy 12/96 s.41.)

Jälkimmäinen asiantuntija nimeää Alhon Arjaksi, jolloin syntyy vaikutelma tuttuudesta. Lisäksi vielä

”...kunnallispolitiikkaa seuranneet muistavat Alhon kiiruhtamassa puhetilaisuudesta toiseen: ei niin pientä tapahtumaa ollutkaan, etteikö

siitä olisi kannattanut toimittaa pientä puhereferaattia lehtien toimituksiin. (Arosalmi, Hymy 12/96 s. 41.)

Kaksoispisteen jälkeinen osuus on ikään kuin suora lainaus, mutta kuvataanko siinä kunnallispolitiikkaa seuranneiden vai Arja Alhon ajatuksia?

Passiivilla käyttämällä jätetään joissakin kohdissa teon varsinaiset tekijät nimeämättä: *on alettu epäillä, valittiin, oli räätälöity, pidettiin, elettiin, sysättiin, on järjestetty, oli vielä puhuttu.* Osittain on kyse sosiokulttuurisen kontekstin vaikutuksesta. Jos Suomessa joku *valittiin* valitsijamieheksi, on entuudestaan tiedossa, ketkä sen tekevät. Toisissa kohdissa taas voi ajatella taustalla olevan nimenomaan tekijän nimeämättä jättämisen, koska asiasta ei ole olemassa ihan varmaa tietoa tai lähdettä ei haluta julkistaa ”*Yhäti jatkuva jälkisiivous sysättiin muiden niskoille*”. Passiivisten ja aktiivisten muotojen vaihtelu johtaa tulkintaa helposti tiettyyn suuntaan.

”Verovaroista vastaava ministeri luikerteli itsensä eroon Juhlaviikkojen hallituksesta. Yhäti jatkuva jälkisiivous sysättiin muiden niskoille. Alho ja muut vastuulliset selvisivät ilman jälkilaskua, mutta moraalisesti kaupungin elinten päätöksistä vastuuseen jäi Arja Alho. Tästäkin alhosta Arja on pyristellyt itsensä irti.” (Arosalmi, Hymy 12/96 s. 42.)

”Alhon suurisuuntaisimpia päätöksiä oli ”lottapatsaan” sijoituspaikan määrääminen. Finlandia-talon puistikkoa pidettiin patsaalle liian arvokkaana, joten Alho halusi sijoittaa sen Helsingin punaiseen Kalliioon... Alueen asukkaat vastustivat patsasta.” (Arosalmi, Hymy 12/96 s. 41.)

Se, ketkä pitivät Finlandia-talon puistikko liian arvokkaana, jää arvailujen varaan. Muut poliitikot? Kaupunkilaiset? Alho on kuitenkin selvästi se joka *määräsi* ja *halusi*, vaikka *alueen asukkaat vastustivat*. Tässä pätkässä ei ole kyse pelkästään proposition rakentumisesta kieliopillisten muotojen välityksellä, vaan myös niiden yhdistelystä ja jaksottelusta.

Analyysini kyseisen tekstin kielestä ei ole tyhjentävä, mutta se osoittaa kuinka sanojen valinnoilla ja kieliopillisilla muodoilla tuetaan ensisijaiseksi luennaksi tietyn tyyppistä merkitystä. Kielellisillä keinoilla luodaan käsitys Arja Alhosta epäpätevänä

ja häikäilemättömänä naispoliitikkona, joka on saavuttanut asemansa lähinnä käyttämällä taitavasti hyväkseen pätevämpiä miespoliitikkoja. Isän petossyytteen tuominen esiin Alhon toimien yhteydessä on oman lukunsa arvoinen asia, koska juuri siitä oli paljolti kyse myös jutun oikeuskäsittelyssä.

3.1.3 Propositioiden jaksottelu ja yhdistely

Rakentumisen ohella representaatioiden toinen ulottuvuus on niiden jaksottelu ja yhdistely. Fairclough käyttää van Dijkin jaottelua. Valintoja voidaan sen mukaan tehdä kahdella tasolla. Ensimmäisellä kiinnitetään huomiota toistensa välittömässä läheisyydessä lauseiden koherenssisuhteisiin. Tarkastellaan, kuinka lauseet on yhdistelty virkkeiksi (kirjoitetun tekstin kyseessä ollessa). Kuinka virkkeiden välinen koheesio on rakennettu. Millaisia argumentaation muotoja on käytetty. Toisella tasolla tarkastellaan tekstin kokonaisrakennetta. Huomio kiinnitetään silloin genreen ja aktiviteettityyppeihin. (Fairclough 1997: 137-138.) Lauseiden ja virkkeiden välisen koherenssin tarkastelussa on aina kyse tulkinnasta. Ei ole olemassa mitään objektiivista, joka on tekstissä kiistämättä. Koheesiosta on kuitenkin olemassa merkkejä, joita voi tulkita. Kieleen liittyy aina paitsi eksplisiittisiä propositioita myös implisiittisiä suhteita. Niitä on mahdotonta osoittaa kielitieteellisillä keinoilla. Kukaan ei pysty aina tyhjentävästi selittämään, kuinka yksittäinen virke liittyy edeltäneisiin. Joka tapauksessa tulkitsija päättää, mihin pronomini viittaa tai mitkä sanat viittaavat toisiinsa. Tulkitsijat lukevat tekstejä eri tavoilla, kuitenkin tekstit rakentuvat niin, että tulkitsijaa johdatellaan tiettyyn suuntaan. Suunnan seuraamisesta ei ole mitään takeita. Se ei sulje pois sitä tosiasiaa, että jokaiselle tekstille on olemassa tietty vallitseva lukutapa. On olemassa jonkinlainen ”ideaalilukija”. Ne propositiot, jotka eivät ole osoitettavissa (eksplisiittisiä), kuuluvat tekstin implisiittiseen merkitykseen. (Fairclough 1997: 160.)

Perelman, joka on tutkinut luonnollisen kielen välityksellä tapahtuvaa argumentointia, sanoo väitteiden uskottavuutta voitavan rakentaa mitä erilaisimmilla kielen keinoilla. Argumentointi kuuluu osana dialektiseen päättelyyn, jolle ominaista on, että yleisesti tunnustetun nojalla haetaan hyväksyntää väitteille, jotka voivat olla kiistanalaisia. Argumentteja tuotetaan esimerkiksi asioiden kytkennoillä, vertauksilla, analogioilla ja vastakkainasetteluilla. Dialektinen päättely rakentuu argumenteista eli pe-

Teksti jatkuu seuraavassa kappaleessa:

”Alholla ei ollut mahdollisuutta huolehtia uransa rakentelusta miesten saunan lauteilla. Niinpä hän yhdisti ensimmäisen suuren rakkautensa ja hyödyn” (Arosalmi, Hymy 12/96 s. 41.)

Annettuna itsestäänselvytenä tässä esitetään, että poliittisen uran rakenteluun tarvitaan miehisiä saunailtoja. Sama asia sanotaan myöhemmin artikkelissa vielä suoremmin.

”Nuoren naisen poliittinen ura vaatii miestä, olkoonkin että Arja Alho oli huomut helsinkiläisessä kunnallispolitiikassa läheisen ja eteenpäinmenon varmistavan ystävyys-, yhteistyö- ja avunantosuhteen Helsingin demaripiirin puheenjohtajaan Paavo Lipposeen.” (Arosalmi, Hymy 12/96 s. 41.)

Hymyn artikkelissa on käytetty hyvin taitavasti juuri propositioiden yhdistelyyn ja jaksotteluun liittyviä kielen keinoja. Edeltävistä ensimmäisessä esimerkeissä niin toimivat vertaaminen tunnetuihin miespoliitikkoihin ...*toisin kuin*... toiset *jo vastata, kun*... ja asioiden esittäminen peräkkäisissä kappaleissa. Toisessa propositiot on yhdistetty *niinpä*-sanalla, ja samalla tavalla toimii viimeisen esimerkin *olkoonkin*. Yksi yhdistelyyn ja jaksotteluun liittyvä keino on välimerkkien käyttö. Artikkelissa on useassa kohdassa käytetty kaksoispistettä kuten ensimmäisessä esimerkissä.

”Niinpä hän yhdisti ensimmäisen suuren rakkautensa ja hyödyn: hänen poikaystävänsä ja avomiehensä oli 1970-luvun lopun vaikutusvaltainen opiskelijajohtaja Timo Peltovuori, demari tietenkin myös hän.” (Arosalmi, Hymy 12/96 s. 41.)

Samassa esimerkissä näkyy myös, kuinka argumentoinnin ja itsestäänselvytenä esittämisen voi toteuttaa irrallisen lisäyksen ja liitepartikkelin (*-kin*) välityksellä. Samanlaiset kielen keinot ovat käytössä seuraavassa kohdassa.

”Arja Alhosta tuli kansanedustaja maaliskuussa 1983. Radikaalista ammatinvaihdosta ei nytkään ollut kyse, koska Alho oli jättänyt laupeudensisaren valkoiset vaatteet jo varhain: sairaanhoitajana hän ehti työskennellä vain kolmisen vuotta, sikäli kun luottamustoimiltaan kerkesi.” (Arosalmi, Hymy 12/96 s.41.)

Ensin esitetään selvä fakta, jonka totuusarvon kuka tahansa voi tarkistaa. Jatkossa teksti kuitenkin esittää jonkun (kirjoittajan) tulkinnan tapahtuneesta. Ammatinvaihto

ei nykyään ollut *radikaali*. Nytkään luo vaikutelman aiemmista vastaavista tapahtumista. Jatkossa perustellaan *koska* -lauseen avulla, miksi ammatinvaihto ei ollut tälläkään kertaa *radikaali*. *Laupeudensisaren valkoiset vaatteet* ja niiden *riisuminen* on metafora, joka viittaa, kuten kaksoispisteen jälkeen selviää, perinteiseen käsitykseen sairaanhoitajuudesta pyyteettömänä kutsumusammattina, josta Alho oli luopunut jo varhain. Kansanedustajan työ ei kirjoittajan näkemyksen mukaan ole pyyteetön kutsumusammatti, koska ammatinvaihdos olisi ollut radikaali vain, jos Alho olisi siirtynyt suoraan sairaanhoitajan työstä kansanedustajaksi. Sen sijaan hän oli ryhtynyt poliitikoksi ehdittyään työskennellä sairaanhoitajana vain *kolmisen vuotta*. *Kolmisen vuotta* ei ole kovin tarkka ajan määrite. Irrallinen lisäys, *sikäli kuin luottamustoimintaan kerkesi*, esittää kirjoittajan mielipiteen siitä, kuinka antaumuksellisesti Alho ammattiaan hoiti.

3.1.4 Artikkelin kokonaisrakenne

Nelisivuinen artikkeli oli lehdessä sivuilla 40 – 43. Ensimmäisen aukeaman vasemalla sivulla on koko sivun kokoinen puolilähikuva Arja Alhosta. Otsikossa *Arja Alhon tie vallan huipulle* on kahdelle riville jaettuna ja puolta pienemmällä fontilla kirjoitettuna kuin *Pienen tytön terävät kyynärpäät*. Aukeaman toinen sivu on pelkkää tekstiä. Teksti on jaettu kolmelle palstalle. Artikkelin väliotsikot ovat: *Poliittinen pyrkymys*, *Ministeriainesta?*, *Kiusallinen tappio*, *Kansa maksoi Juhlaviikot*, *Petterin virka*, *Palkitseva ystävyys* ja *Suorasuu vai hölösuu?*. Toisen aukeaman vasemmalla sivulla ovat kuvat Kalevi Sorsasta ja Alhosta sekä Alhosta ja Väänäsestä. Niiden vieressä on kuvatekstien lisäksi suurella fontilla lainaus tekstistä: *”Miljoonan markan perheen” omat päivähoitomenot putoavat kymppitonnilla*. Aukeaman oikealla sivulla on yli puolen sivun kokoinen kuva Alhosta juomassa kahvia ja syömässä. Lehden kannessa on teksti: *Isän petossyyte varjosti Arja Alhoa*. Artikkelin kirjoittaja/kirjoittajat ei ole tiedossa. Juttu on julkaistu nimimerkillä *Eeva Arosalmi*. Nimimerkillä kirjoittaminen vapauttaa kirjoittajan henkilökohtaisesta vastuusta. Aikakauslehden diskursiivikäytäntöön kuuluu kuitenkin, että päätoimittaja vastaa julkaistusta tekstistä hyväksyttään sen julkaistavaksi. Aikakauslehti julkaisukanavana ohjaa lukijaa odottamaan tekstiltä erilaista sisältöä kuin esimerkiksi sanomalehdessä on. Sisältö voi olla viih-

teellisempi. Artikkelin on tekstin muoto, johon oletetaan kuuluvaksi myös taustatieto- ja.

3.2 OIKEUDESSA ESILLÄ OLLEET ARTIKKELIN KOHDAT

3.2.1 Ingressi

Olen käsitellyt artikkelin ingressiä jo aiemmin sanaston ja kieliopillisten muotojen yhteydessä. Etenen nyt lause kerrallaan.

Kun 20-vuotias ylioppilastyttö Arja Alho saapui aikoinaan Helsinkiin

Puhe on menneestä ajasta. Aktiivinen osallistuja on *Arja Alho*. Prosessi on *Helsinkiin saapuminen*. Muita osallistujia ei ole. Alho on määritelty tarkemmin tavalla, joka korostaa nuoruutta ja kokemattomuutta. *Kun* -sivulause edellyttää jatkoa.

tuskin kukaan uskoi

Virkkeen päälauseessa puhe on edelleen menneestä ajasta. Osallistuja on *kukaan*, joka ei määrittele tarkasti, kenestä tai keistä on kysymys. Prosessi on mentaalinen *uskominen*, joka on asetettu kyseenalaiseksi *tuskin* -sanalla välityksellä. *Uskomisen* edellyttää tässä yhteydessä kohdetta. Edeltävä ajankohtaa määrittelevä sivulause ei tee päälauseeseen kanssa vielä virkkeestä ymmärrettävää.

että tuo pieni ja hentoinen naisenalku tallaisi alleen kymmeniä demariruusuja.

Virkkeen kokonaisuudessa on edelleen puhe menneestä ajasta. Aktiivinen osallistuja on nyt *pieni ja hentoinen naisenalku*, joka pronomiinilla *tuo* yhdistyy Arja Alhoon. Prosessi on tällä kertaa *tallaaminen*. Konditionaali on käytössä, koska kyseessä on nyt prosessi, joka määrittelee tarkemmin päälauseetta. Indikatiivikin olisi mahdollinen, mutta tässä yhteydessä konditionaalia on käytetty futuurin tapaan suhteessa edeltäviin lauseisiin. Minkäänlaista ehdollisuutta siihen ei nyt liity. *Tallata* on tässä yhteydessä metaforisesti käytetty verbi. Se vaatii seurakseen toisen osallistujan. Mitä tallataan? Tässä lauseessa se on monikollinen *demariruusuja*. Melko suurta määrää on korostettu attribuutilla *kymmeniä*. *Demariruusut* on metafora. Ainakaan meidän kulttuurissamme miehiä ei ole totuttu nimittämään ruusuiksi. Naisista sellaista nimitystä sen sijaan voidaan joissakin yhteyksissä käyttää. Tulkinta ohjautuu siis lauseyhteydessä sosiaalidemokraattisten naisten suuntaan. *Demariruusut* on kuvainnollista kielen käyttöä myös siksi, että suomalaisessa poliittisessa kulttuurissa punainen ruusu on sosiaalidemokraattisen puolueen symboli.

Seuraava virke muuttaa puheena olevan ajan menneestä nykyisyydeksi.

Nyt Siuntion ja Helsingin välillä asuvaa Juhlaviikkojen tuhrimaa ministeriä ja neiti suorasuuta on alettu epäillä rouva hölösuuksi.

Virke koostuu vain yhdestä päälauseesta, jossa ministerin tarkempaan määrittelemiseen liittyvät relatiivilauseet on korvattu käyttämällä verbien nominaalimuotoja. Lisäksi *neitiin* ja *rouvaan* liittyvien adjektiivien sijaan on käytetty substantiiveja. Aktiivinen osallistuja on passiivimuotoinen, joten se jää tarkemmin määrittelemättä.

Prosessi on *epäileminen*. Epäilyn kohde ja lauseen toinen osallistuja on *ministeri ja neiti suorasu*, joka yhteydessä edelliseen virkkeeseen viittaa Arja Alhoon. Lauseen kolmas osallistuja eli se, miksi epäilyn kohdetta on alettu epäillä, on *rouva hölösuu*.

Nämä kaksi peräkkäistä virkettä muodostavat jatkumon menneisyydestä nykyisyyteen ja kokemattomuudesta, tyttöydestä ja nuoruudesta rouvana olemiseen. Matkan varrella Alholle on tapahtunut muutakin kuin iän karttumista. Valitut kielipiilliset muodot ovat paitsi tiivistäneet tekstiä myös mahdollistaneet sen, ettei puheena olevaa henkilöä nimitellä suoraan. Lehtitekstin diskurssikäytännössä ingressiä on totuttu pitämään lyhennelmänä, joka tiivistää olennaisen artikkelin sisällöstä. Se luo katsauksen siihen, mitä on odotettavissa. Ingressi toimii yhdessä otsikon kanssa. Tässäkin *Arja Alhon tie vallan huipulle: Pienen tytön terävät kynärpäät* yhdistettynä ingressin jatkumoon menneisyydestä nykypäivään toimii kokonaisuutena.

Ingressin viimeinen virke alkaa rinnastuskonjunktioilla *mutta*. Virkkeessä on vain yksi lause. Siinä itsessään ei siis ole mitään, mihin konjunktio lauseen rinnastaa.

Mutta puhdistipa vasta korkein oikeus isä-kanttorinkin petossyytteistä.

Virke vaikuttaa irralliselle lisäykselle ingressin aikajatkumon perässä, mutta lukija ohjautuu rinnastamaan sen asiasisällön edeltävän tekstin kanssa. Samaan suuntaan johtavat myös etuliite *isä-* ja liitepartikkeli *-kin*, jotka liittävät lauseen toisen osallistujan (puhdistamisen kohde) edellä puheen olleeseen Arja Alhoon. Aktiivinen osallistuja on *korkein oikeus*. Sen nimeämistä edeltävä *vasta* tuo esille sen, että aiemmin on tapahtunut jotakin muuta joidenkin muiden toimesta. Prosessi on *puhdistaminen*, joka edellyttää aina vähintään kahta osallistujaa. Verbi *puhdistaa* ei tässä ole alkupe-
räisessä tehtävässään, mutta kuuluu kuitenkin näin käytettynä nykyisin vakiintuneeseen kielenkäyttöön. Puhdistaa voidaan muutakin kuin konkreettisia esineitä tai oli-

oita Sen sijaan liitepartikkeli *-pa* on verbin lopussa yhdistettynä konjunktioon *mutta* ja liitepartikkeliin *-kin* ohjaa tulkintaa itsestäänselvytenä pitämisen suuntaan. Ainoa korvaava partikkeli tässä yhteydessä olisi *-han*. Samalla *mutta* ja *-pa* kuuluvat lisäyksen ja ”ohimennen heitetyn” semantiikkaan. *En tiedä olenko oikeassa, mutta tuli pahan sanotuksi.*

3.2.2 Muut artikkelin kohdat

Varsinaisessa artikkelitekstissä Alhon isä tulee esille väliotsikon *Kansa maksoi Juhlaviikot* alla. Jakso käsittelee Helsingin Juhlaviikkojen taloudellisia ongelmia aikana, jolloin Alho oli niiden hallituksen puheenjohtajana. Edeltävässä kappaleessa kerrotaan jälkisiivouksesta. Viimeinen virke on: *Tästäkin alhosta Arja on pyristellyt itsensä irti.*

Seuraava kappale alkaa päälauseella.

”Isän tyttö” Arja Alho näyttäisi perineen taloudellisen kyvykkyyden kanttori-urkuri-isältään

Tässä lauseessa on kyse jonkin tarkasti määrittelemättömän osallistujan näkemyksestä. Että *-sivulauseen* sijaan (näyttäisi, että...) on käytetty partisiippirakennetta. Konditionaalimuoto ja partisiippirakenne toimivat molemmat lausumaa lieventävästi. *Näyttää siltä, että ”isän tyttö” Arja Alho...* toisi asian suuremmin esille. Alhosta ei tule tässä muodossa osallistujaa, joka on perinyt, vaan jonkin ulkopuolisen tahon näkemys korostuu. *Taloudellinen kyvykkyys* yhdistettynä edeltävään tekstiin saa tässä yhteydessä ironisen sävyn. Todellisuudessa tarkoitetaan vastakohtaa. *Kanttori-urkuri-isältään* korostaa paitsi sukulaissuhdetta myös isän ammattia, joka lukeutuu samaan ryhmään kuin Alhosta aiemmin käytetty *laupeudensisar*, mitä tulee mielikuviin kutsumuksellisuudesta ja pyyteettömyydestä.

Kanttori-urkuri-isän toimia määritellään seuraavaksi tarkemmin relatiivilauseella: *joka hoiteli 1970-luvun lopulla osake- ja vuokratiskneksiään Hartolassa niin ymmärkäisesti*

Aktiivinen osallistuja on edellisen lauseen *kanttori-urkuri-isä*, johon nyt viitataan relatiivipronominilla. Prosessi on *hoitelemisen*. Se luo mielikuvan toiminnasta, joka on epämääräisempää kuin *hoitaminen*, varsinkin kun siihen liitetään tavan ilmaus

ymmyrkäisesti. Kyseessä on tavan ilmauksena epätavallisessa käytössä oleva adjektiivi. Hoitelemisen kohde (toinen osallistuja) *osake- ja vuokrabisnekset* luo mielikuvan merkittävästä taloudellisesta toiminnasta, joka yleensä edellyttää tarkkaa kirjantpitoa ja suunnittelua.

Virke jatkuu alisteisella sivulauseella:

että käräjäoikeus ja hovioikeus tuomitsivat miehen jatketusta petoksesta.

Tässä lauseessa asia sanotaan suoraan. *Käräjäoikeus ja hovioikeus* ovat aktiiviset osallistujat. Prosessi on *tuomitseminen*, jonka yhteyteen kuuluu toinen osallistuja. Tuomitsemisen kohde on *mies*, joka tässä tarkoittaa Alhon kanttori-urkuri-isää. Lopuksi lauseessa mainitaan tuomitsemisen syy. Näin on todellakin tapahtunut.

Kappaleen viimeinen virke muodostuu kahdesta rinnasteisesta päälauseesta:

Monien vaiheiden jälkeen vasta korkein oikeus ymmärsi niiden laadun ja luonteen

Aktiivinen osallistuja on *korkein oikeus*. Prosessi on *ymmärtäminen*, joka edellyttää kohdetta. Tässä toinen osallistuja on *niiden laatu ja luonne*. Niiden viittaa aiemmin mainittuihin *osake- ja vuokrabisneksiin*. *Monien vaiheiden jälkeen vasta...* virkkeen alussa korostaa prosessin kestoa ja monimutkaisuutta. Se on myös lauseen osa, joka jää aktiivisen osallistujan kanssa mainitsematta jälkimmäisessä rinnasteisessa päälauseessa, mutta on kuitenkin siinä mukana:

ja puhdisti isä-Alhon maineen.

Jälleen toistuu jo ingressin yhteydessä mainittu *puhdistaa*, joka ei ole kovin epävanomaisessa käytössä *maineen* yhteydessä. Tällainen verbin ja kieliopillisen muodon valinta on kuitenkin omiaan korostamaan jonkun muun kuin puheena olevan henkilön aktiivista toimintaa tai olemusta syyttömänä ihmisenä. Vaikutelma olisi toisenlainen, jos sanottaisiin esimerkiksi *...korkein oikeus totesi isä-Alhon syyttömäksi* tai *...korkein oikeus päätti, että isä-Alho on syytön*.

Petteri Väänäsen nosti syytteen Yhtyneet Kuvalehdet Oy:tä ja päätoimittaja Tulustoa vastaan, koska artikkelissa sanottiin hänen hyötyneen ammatillisesti vaimonsa ministeriydestä ja käyttäneen ohjelmaansa Juhlaviikkojen puffina ja valkopyykinä. Väitteet ovat suorina. Argumentointi perustuu syy- ja seuraussuhteisiin.

”Hetimit, kun Arja-rouvasta oli tullut ministeri, Ylen demarit huomasivat laiminlyöneensä suuren luokan toimittajatähden. Ohjelmakaavioon tu-

li oitis tilaa Väänäsen PS-ohjelmalle, palkankorotukselle ja uudelle tittelille.

Ohjelma olikin sitten tarpeen koko perheelle, sillä siinä on ollut muun muassa Helsingin Juhlaviikkojen puffia ja valkopyykkiä.” (Arosalmi, Hymy 12/96 s. 42.)

Aiemmin samassa jaksossa kerrotaan myös toisen tiedotusvälineen kiinnittäneen huomiota asiaan.

”Asiasta kertoi Iltalehti keväällä 1996: uutinen oli, että Petteri Väänänen oli saanut oman tuottaja-tittelinsä ja PS-ohjelmansa sen jälkeen, kun Arja rouvasta oli tullut ministeri.” (Arosalmi, Hymy 12/96 s. 42.)

Suorien väitteiden lisäksi on käytetty myös propositioiden jaksottelun ja yhdistelyn keinoja.

”Petteri astui miinaan: hän lähti oikomaan Iltalehden Ruuturoovan tietoja. Ja niinhän siinä sitten kävi, että Petteri jäi valheesta kiinni. Talvella 1995 Petteri Väänänen oli päättänyt, että nyt Yle riittää hänelle. Hän yritti hakeutua talon ulkopuolelle, mutta kukaan ei tarttunut pyydykseen.

Heti kun Arja-rouvasta oli tullut... ” (Arosalmi, Hymy 12/96 s. 42.)

Kielen keinot ovat samanlaisia kuin Arja Alhonkin osuudessa. Muun muassa tekstissä on käytetty metaforisia ilmauksia: *astui miinaan, kukaan ei tarttunut pyydykseen.* Siinä on myös siteerattu Väänäsen omia ajatuksia: *... Väänänen oli päättänyt, että nyt Yle riittää hänelle.*

4. DISKURSSIKÄYTÄNTÖJEN ALUE

Diskurssikäytäntöjen alue on ihmisten välistä kanssakäymistä tekstien välityksellä. Tekstien tuottamis- ja tulkitsemisprosessit sisältyvät siihen. Osa diskurssikäytännöistä on vakiintuneita ja ennalta määräytyvien sääntöjen mukaan tapahtuvia, mutta osa on enemmän tulkinnallisia vaihtoehtoja sisältäviä diskurssiprosesseja. (Fairclough 1992a: 65.) Osa diskurssikäytäntöihin kuuluvista asioista on tullut käsitellyksi jo tekstin analysoimisen yhteydessä. Näitä kahta on mahdoton erottaa selvästi erillisiksi kokonaisuuksiksi. Onhan loppujen lopuksi koko ajan kyse siitä, että joku on

tuottanut tekstin tietyllä tavalla ja joku toinen tulkitsee sen omalla tavallaan. Tarkastelen tässä omaa aineistoani muutamista näkökulmista, joita Fairclough on nostanut esiin diskurssikäytäntöjen yhteydessä. Jos kyseessä olisi puhuttu teksti ja suora kahden välinen vuorovaikutus, painotukset olisivat erilaisia kuin tässä tutkimuksessa, jossa keskityn lehtitekstiin.

4.1 INTERTEKSTUAALINEN ANALYYSI

Fairclough pitää intertekstuaalisuutta ja sen analysoimista siltana tekstin ja diskurssikäytännön välillä. Analyysin avulla paneudutaan siihen, kuinka tekstien tuottamisessa ja kuluttamisessa käytetään diskurssijärjestyksissä tarjolla olevia genrejä ja diskursseja. Lisäksi tarkastellaan, kuinka tekstit muuntuvat ja sisältyvät edelleen toisiin teksteihin. Analyysi rakentuu kolmesta aspektista. Tarkasteltaessa, kuinka muiden puhe ja kirjoitus on upotettu mediateksteihin, on kyse diskurssin representaatiosta. Toinen ulottuvuus on diskurssityypin genren ja kerronnan määrittely. Kolmanneksi analyysiin kuuluu tekstissä esiintyvien diskurssien ja niiden muodostaman kokonaisuuden tarkastelu. (Fairclough 1997: 100-101.)

4.1.1 Diskurssin representaatio

Mediatekstin toimittaja ei tuo tekstissä esille pelkästään omia ajatuksiaan. Hänen tehtävänsä on välittää paljon myös muiden sanomaa tai kirjoittamaa. Osana tekstiä toisen ihmisen puhe tai kirjoitus voi tulla esille henkilön itsensä kautta (haastattelu, mielipidekirjoitus), mutta hyvin usein mediatekstissä se välittyy toimittajan representoimana (lausumien referointi). Representoivan diskurssin (toimittajan puhe) ja representoitavan diskurssin (raportoitu puhe) välisen rajan ylläpitäminen on silloin merkittävä muuttuja. Vaikka toimittaja käyttäisikin tuottamassaan tekstissä epäsuoraa esitystä suorien lainausten sijaan, lukija olettaa tiivistelmän vastaavan tarkasti sanotun sisältöä. Todellisuudessa kyse on kuitenkin aina jossakin määrin toimittajan näkökulmasta. Näkökulma syntyy myös representoitujen puheäänien kohtelusta. Se on harvoin tasapuolista. Niistä toisia korostetaan enemmän kuin toisia, joitakin voidaan käyttää toisten kehyksenä ja jotkut voivat saada erityistä painoarvoa olemalla toimittajan puhetta. (Fairclough 1997: 107-108.)

Hymy-lehden artikkelissa pääasiallinen puheääni kuuluu tekstin tuottajalle, joka tässä tapauksessa on nimimerkki. Teksti koostuu lähinnä representaatioista, joiden lähde voisi olla esimerkiksi jokin arkisto tai aiemmat lehtikirjoitukset. Monet asiat ovat myös yleisessä tiedossa.

”Varsinaisen läpimurtonsa Alho teki seuraavana syksynä ollessaan presidenttiehdokas Mauno Koiviston valitsijamiesehdokkaana.”

”Juhlaviikkojen sotkuista huolimatta Arja Alho olisi ollut käytettävissä Helsingin kaupunginjohtajaksi ylipormestari Raimo Ilaskiven jälkeen.”

Toisaalta teksti on tuotettu tavalla, joka luo vaikutelman siitä, että kirjoittaja on ollut hyvin läheisesti seuraamassa tapahtumia.

”Äänestyksen jälkeen piirijohtaja Alhon oli silmin nähden ja korvin kuullen vaikea niellä katkeruuttaan.”

”Talousnumeroista tehtiin Alhoa varten yksinkertaistettuja versioita, mutta siitä huolimatta puheenjohtaja ei Juhlaviikkojen jälkipyykinäkään aikana tuntunut käsittävän...”

Jos näiden tietojen taustalla on joku haastateltu, hänet on jätetty nimeämättä. Tekstissä mainitaan useita tunnettuja poliitikkoja, mutta heidän lausuminaan asioita ei esitetä. Ainoat kohdat, joissa on suoraan vedottu lähteeseen ovat jo aiemmin mainitut kohdat, joissa *Alhon ensimmäisten vaalilippujen jakaja muistelee, muistelee toinen Alhon touhuja seurannut aikalaisdemari ja tuolta ajalta kunnallispolitiikkaa seuranneet muistavat*. Näissäkään kohdissa ei siis suoraan nimetä lähdettä, jonka diskurssia representoidaan.

4.1.2 Geneerinen analyysi ja kerronta

Tiedotusvälineiden diskurssityyppien analysoimisessa on Faircloughin näkemyksen mukaan syytä välttää genren jäykkää määritelmää ja nähdä se kolmelta eri kannalta (Fairclough 1997: 112). Hän toteaaakin käyttävänsä diskurssityypin käsitettä niissä kohdissa, joissa useat tutkijat puhuvat genrestä. Perusteluna on, että diskurssityypit liittyvät usein kahteen tai useampaan genreen. (Fairclough 1997: 101.) Analyysia

tehtäessä on syytä pitää mielessä genren eri ulottuvuudet ja harkita erikseen kunkin tarpeellisuutta ja käyttökelpoisuutta (Fairclough 1997: 119).

Genre on ensinnäkin skemaattinen struktuuri. Se rakentuu joko pakollisista tai osin pakollisista ja osin valinnaisista vaiheista, jotka esiintyvät osin tai kokonaan säännöllisessä järjestyksessä. Tämä ominaisuus liittyy tiedotusvälineiden tarjonnan rutiininomaiseen ja kaavamaiseen luonteeseen. Valtava määrä erilaisia tapahtumia voidaan supistaa esimerkiksi uutisten usein jäykkään formaattiin. (Fairclough 1997: 112-113.)

Toinen genren ominaisuus on sen moniaineisuus jaksottamisen ja upotusten avulla. Van Leeuwenia mukaillen Fairclough sanoo journalismin yhteiskunnallisten päämäärien vaikuttavan valittaessa keinoja, joilla asia esitetään. Tekstit voidaan tulkita paitsi puolueettomiksi ja objektiivisiksi kuvauksiksi tapahtuneesta myös viihteeksi, yhteiskunnalliseksi valvonnaksi tai legitimaatioksi. Tulkintaa voidaan ohjata valitsemalla erilaisia keinoja geneeristen strategioiden verkosta. Yhteen juttuun saattaa sisältyä kerrontaa, selityksiä, kehotuksia jne. (Fairclough 1997: 114-116.)

Moniaineisuus voi olla myös polyfonisuutta. Se on genren ominaisuus, jolla tarkoitetaan erilaisten melko vakiintuneiden diskurssien sekoittumista. Tieteelliseen tekstiin voi tulla mukaan jutustelunomaisuutta tai uutistekstiin kaupallisen tekstin piirteitä. Faircloughin mukaan sekoittuminen tiedotusvälineiden teksteissä ei ole mitenkään harvinaista. Yksityisen alueen käytännöt ovat vallanneet tiedotusvälineiden diskursiivisia käytäntöjä. Jutustelunomaistuminen on nykymedialle luonteenomaista. Toinen vahvistuva suuntaus on kaupallistuminen. (Fairclough 1997: 117-118.)

Tutkimassani artikkelissa sekoittuvat taustoitettun aikakauslehtiartikkelin ja mielipidetekstin genret. Siinä on käytetty paitsi kerrontaa ja selityksiä myös vihjailun geneeristä strategiaa. Osa asioista on tarkistettavissa olevia faktoja, joita tekstissä raportoidaan, mutta vihjailun keinoihin kuuluu paitsi alun perin toisiinsa liittymättömien asioiden yhdisteleminen myös aiemmin puheena ollut tapa esittää asioita niin, ettei tietojen lähdettä ole selvästi tuotu esille. Samalla tavalla toimivat myös arkijärkinä itsestäänselvyyksinä esitetyt asiat, jotka todellisuudessa ovat tekstin tuottajan mielipiteitä. *”Nuoren naisen poliittinen ura vaatii miestä...”*. Kriittisyys ei rakennu pelkäs-

tään todellisuudessa tapahtuneen raportoinnista. Mielipiteiden runsaus on tässä tapauksessa poikkeuksellista. Se on osa polyfonisuutta, jossa sekoittuvat objektiivisen tiedonvälityksen genre ja kaupallisuus. Lehden ostajat on helpompi saada kiinnostumaan mielipiteiden avulla.

Kerronta on erikseen huomioon otettava ominaisuus, jota ei voi määritellä erilliseksi genreksi, koska sitä käytetään niin laajalti ja se voidaan jakaa niin moniin eri tyypeihin. Koska kyse on yleensä menneiden tapahtumien selostamisesta, kerronnalla on keskeinen asema tiedotusvälineiden teksteissä. Kerronnan eri tavat liittyvät paitsi representaatioon ja kielen ideationaaliseen funktioon myös interpersonaaliseen funktioon identiteettien ja suhteiden luomisen osalta. Tekstiin liittyy aina tapahtumiin ja niiden kulkuun liittyvien kerronnallisten elementtien lisäksi ei-tapahtumallisia elementtejä. Juuri niissä korostuu toimittajien osuus. Ei-tapahtumallisia tekstin osia ovat muiden muassa kehystävät, tarkentavat ja tilanteisiin liittyvät elementit. Fairclough korostaa orientaatio-elementtiä, jonka tarkoituksena on antaa yleisölle enemmän tietoa kuin tarinan henkilöllä itsellään on tai esimerkiksi lisätä henkilöä kohtaan tunnettua empatiaa. Orientaatio voi myös ennakoida yleisön reaktioita. (Fairclough 1997: 121-122.)

Alhoa käsittelevässä artikkelissa on käytetty runsaasti juuri orientaatio-elementtiä.

”Jos Paavo Lipponen olisi jo tuolloin ollut SDP:n puheenjohtaja, Arja Alhosta olisi tullut 1980-luvun Kirsi Piha.”

”Demareiden saadessa Helsingin kaupunginhallituksen puheenjohtajan paikan vuoden 1995 alusta Arja Alho koki yhden uransa nöyryyttävimmistä tappioista...”

”... tuskin kukaan uskoi, että tuo pieni ja hentoinen naisenalku tallaisi alleen...”

Nykyisin tiedonvälityksessä on viihdyttämisen vaateen painaessa muutettu kerrontaa tarinoiden suuntaan. Samalla se on tuonut esiin myös diskursiivisesti luodun todelli-

suuden. Pohjimmiltaan kyse on viihteen ja informaation välisestä jännitteestä. (Fairclough 1997: 123.)

4.1.3 Tekstin diskursiivinen analyysi

Minkä tahansa tekstin tuottamiseen on mahdollista valita erilaisia diskursseja. Diskurssin valinta on säännönmukaista, jos käytetään muotoiluja, jotka yleisesti kuuluvat kyseisen tekstilajin (esimerkiksi lehti uutinen) diskurssikäytäntöön. Diskurssia ei kuitenkaan aina sovelleta säännönmukaisesti ja tavanomaisesti. Metaforisella diskurssin soveltamisella tarkoitetaan sen laajentamista epätavanomaiseen käyttöön. Diskurssilla voidaan silloin merkityksellistää kokemuksia, joihin sitä ei tavanomaisesti liitetä. On ideologisesti merkittävää, mitkä vaihtoehtoisista diskursseista valitaan käyttöön ja millä keinoilla diskursseja tuodaan julki. Fairclough käyttää esimerkkinä uutisointia ilmahyökkäyksestä, jonka Yhdysvallat, Iso-Britannia ja Ranska tekivät Irakiin 13. tammikuuta 1993. Viidessä eri brittilehdessä käytettiin paitsi sotilaallisen hyökkäyksen säännönmukaista diskurssia myös esimerkiksi perhe-elämän vallankäyttöön ja kuriin liittyvää diskurssia. Kun länsimaiden ja Irakin suhde rakennetaan tekstissä soveltamalla metaforisesti muuhun kuin sotilaalliseen toimintaan liittyviä diskursseja, syntyy käsitys kansojen välisistä suhteista kurisuhteina, joissa toinen osapuoli on aikuinen tai opettaja ja toinen kuriton lapsi, jota voidaan ojentaa yhteisen edun nimissä. (Fairclough 1997: 124-135.)

Hymy-lehden artikkelissa käytössä on paitsi poliittisen kirjoittamisen säännönmukainen diskurssi myös metaforisesti sovellettuja diskursseja. Jo artikkelin otsikossa otetaan käyttöön nuoruuteen ja naiseuteen liittyvät diskurssit poliittisen diskurssin ohella. Läpi koko artikkelin vilahtelee diskurssi, jossa Alho representoidaan tavalla tai toisella holhottavaksi ja huollettavaksi mutta vahvatahtoiseksi. Tätä voisi nimittää vaikka uhmaikäisen lapsen ja huoltajien väliseksi diskurssiksi. Osana tällaista diskurssia myös edesmenneen isän tuominen mukaan tekstiin on luontevaa.

4.2 SOSIAALISEN IDENTITEETIN LUOMINEN

Tarkasteltaessa tekstejä ja diskursseja sosiaalisten identiteettien luojina liikutaan kielen interpersonaalisen funktion alueella (Fairclough 1995:133.) Kriittisen diskursianalyysin lähtökohdat ovat juuri tällä alueella hyvin lähellä sosiaalisen konstruktivismiin periaatteita. Vaikka ajatellaankin identiteettien olevan sosiaalisesti diskurssien kautta rakentuneita, ei se tarkoita niiden olevan sattumanvaraisia. Diskurssit eivät ole vain abstrakteja todellisuudesta irrallaan olevia tapoja ajatella tai puhua asioista. Ne ovat aina tiukasti sidoksissa siihen, kuinka ympäröivä yhteiskunta on organisoitu ja johdettu. Identiteettejämme muokkaavat diskurssit ovat läheisesti riippuvaisia rakenteista ja käytännöistä, jotka toimivat jokapäiväisessä elämässämme tässä yhteiskunnassa. Vallitsevat valtasuhteet vaikuttavat siihen, mitkä diskurssit saavat totuuden leiman. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että vallitsevat diskurssit voisivat säilyttää asemansa ikuisesti. (Burr 1996: 54-55.) Diskurssikäytännöt toimivat välittäjinä tekstuaalisen ja sosiokulttuurisen ulottuvuuden välillä. Siksi niitä tarkastelemalla on mahdollista ymmärtää muutoksia molemmilla suunnilla. (Fairclough 1995: 133.)

Fairclough käyttää esimerkkinä identiteettien luomisesta synnytysvalmennusoppaiden tekstejä. Mikä tahansa teksti luo identiteetin paitsi sen tuottajalle myös sen tulkitsijalle. Identiteettejä rakennetaan argumentoimalla kielen keinoilla, esimerkiksi lauserakenteiden ja viittaussuhteiden kautta. Esimerkissä, jonka lähteenä on *Pregnancy Book (Health Education Council 1984)* identiteetit rakentuvat näin:

Sinut punnitaan, *jotta* painon kehitystä voidaan jatkossa seurata. Pituutesi mitataan, *koska* pienemmillä naisilla on yleensä vähän ahtaampi lantio – mikä ei ole yllättävää.

Kokonaisuudessaan teksti rakentuu siten, että ensin kerrotaan, mitä tehdään ja sen jälkeen se perustellaan käyttämällä ilmaisuja *koska, jotta, sen vuoksi että, tämän tarkoituksena on* jne. Näillä keinoilla viestitetään kaiken äitiyshuollossa tapahuvan olevan tarpeellista ja hyvin perusteltua. Tutkimisen kohde on selvä, mutta tutkijaa ei ole yhtä tarkasti nimetty. Tämän diskurssikäytännön osallistujat ovat tekstin lukija, joka mitä suurimmalla todennäköisyydellä on raskaana oleva nainen tai joku hänen läheisistään ja tekstin tuottaja/t. Kirjoittajaa ei ole identifioitu, mutta julkaisutiimi on nimetty. Äitiyshuollon osallistujat puolestaan ovat raskaana oleva nainen ja terveydenhuoltohenkilöstö. Yhteys lukijan ja äitiyshuollon asiakkaan välillä on ilmeinen.

Heillä on sama identiteetti. Sen sijaan yhteys tekstin tuottajan ja toisen äitiyshuollon osallistujan välillä ei ole selvä. Tekstin tuottaja olisi yhtä hyvin voinut identifioitua raskaana olevaan naiseen kuin terveydenhuoltohenkilöstöön, tai ei kumpaankaan näitä. (Fairclough 1992b: 169-172.)

Hymy-lehden artikkelissakaan ei kirjoittajaa ole nimetty. Tekijöitä saattaa olla useampiakin kuin yksi. Tekstin tuottaja on perehtynyt artikkelissa puheena olevan Arja Alhon uran eri vaiheisiin ja yleisemminkin Suomen poliittiseen elämään. Tekstin vastaanottaja identifioituu henkilöksi, joka lukee tämän tyyppisiä aikakauslehtiä. Se, että kaikkien asioiden taustoja ei ole artikkelissa selitetty perusteellisesti, identifioi hänet myös henkilöksi, joka muutenkin seuraa aikaansa ja on jonkin verran selvillä maamme politiikasta ja viime vuosien tapahtumista. Hänen ei kuitenkaan tarvitse olla politiikan asiantuntija. Lukija identifioituu jokseenkin tavalliseksi kansalaiseksi. Tämän tekstin kyseessä ollessa identiteetti rakentuu tuottajan ja lukijan lisäksi artikkelin päähenkilölle. Kuten jo aiemmin on tullut esille, hänelle rakentuva identiteetti ei ole erityisen kiittävä ja mairitteleva. Alhon identiteetti toimii osaltaan tekstin tuottajan ja tulkitsijankin identiteetin rakentajana. Tekstin tuottaja identifioituu selvästi lukijan kanssa samaan joukkoon tavalliseksi Suomen kansalaiseksi, jolla on perustellusti aihetta tarkastella poliitikkojen toimia kriittisesti.

5. SOSIOKULTTUURINEN KONTEKSTI

5.1 OIKEUSPROSESSI

Se, että lehtiartikkelin ympärille kehkeytyi pitkä oikeusprosessi, osoittaa osapuolilla olleen toisistaan poikkeavia näkemyksiä diskurssikäytännöistä ja niissä osallisina olleista diskurssijärjestyksistä ja -tyypeistä. Tarkastelemalla niitä perusteluja, joita jutussa mukana olleet ovat näkemyksilleen esittäneet, päästään käsiksi myös sosio-kulttuuriseen kontekstiin. Toimivathan diskurssikäytännöt välittäjinä sen ja tekstin välillä.

5.1.1 Käsittely Espoon käräjäoikeudessa 6.11.1997

Kun keskustelu tapahtuu osana oikeuslaitoksen toimintaa, ovat keskustelun säännöt

jokseenkin tarkasti ennalta määrätyt sekä suullisen että kirjallisen tekstin osalta. Kyseessä on institutionalisoitunut diskurssikäytäntö, jota oletetaan noudatettavan. Jutun ensimmäisen oikeuskäsittelyn osalta minulla on ollut käytössäni asianomistajien haaste rikosasiassa, asianomistajien kirjallinen lausuma, vastaajien kirjallinen vastaus kantajien haastehakemukseen, Tuluston Espoon kärjäoikeudelle osoittama asiakirja otsikolla: Hymyn päätoimittajan rooli artikkelin ”Pienen tytön terävät kyynärpäät” laatimisessa ja julkaisemisessa sekä ote Espoon kärjäoikeuden pöytäkirjasta. Esitän asiat aikajärjestyksessä.

5.1.1.1 Haaste

Haasteen rangaistusvaatimukset painotuotteen kautta tapahtuneesta solvauksesta ja kuolleen miehen muiston häpäisemisestä perustuvat jo useaan kertaan esiteltyihin artikkelin kohtiin. Lisäksi haasteessa selvennetään Kaj Alhoon ja Petteri Väänäsen työhön liittyviä asioita. Kaj Alho on tuomittu 13.10.1981 Hartolan kihlakunnanoikeudessa vuonna 1977 tapahtuneeksi väitetystä petoksesta. Kouvolan hovioikeus pysytti 9.3.1983 äänestyspäätöksellä alioikeuden ratkaisun. Kaj Alho löysi käsittelyn aikana lisätodisteita syyttömyytensä tueksi ja sai muutoksenhakuluvan Korkeimmalta oikeudelta, joka 6.5.1985 hylkäsi syytteen häntä vastaan. Petteri Väänänen puolestaan oli ollut aiemmin kahden vuoden ajan FST:n TV-Nytt -ohjelman tuottaja eli toimituksen päällikkö. Jo kuukausia ennen maaliskuun 1995 eduskuntavaaleja oli sovittu, että hän siirtyy tekemään FST:lle omaa keskusteluohjelmaa. Ohjelmakaaviossa FST oli saanut ohjelman käyttöön ajan jo syksyllä 1994. Väänänen jäi pois aiemmasta toimituksesta 1.4.1995 ja siirtyi oman keskusteluohjelmansa suunnittelun vuoksi työskentelemään suoraan ohjelmajohtajan alaisuudessa. Hallitus muodostettiin 13.4.1995 ja Arja Alhon nimi tuli esiin vasta neuvottelujen loppuvaiheessa. (Asianomistajien haaste rikosasiassa 26.5.1997.)

5.1.1.2 Vastaajien perustelut

Vastaajien kirjallisesta vastauksesta ilmenee, että artikkelin julkaisemisen jälkeen Alho ja Väänänen olivat lähettäneet päätoimittajalle ja kustannusyhtiön johdolle vastineen, joka julkaistiin Hymy-lehdessä 1/97. Asiamiehen kirjeellä 17.1.1997 he olivat lisäksi esittäneet asian sopimista. Ehtona olisi ollut 30.000 markan korvaus kummallekin henkisestä kärsimyksestä sekä oikeudenkäyntikulut, julkinen anteeksipyyntö ja artikkelin korjaaminen sekä artikkelin vastuunalaisen kirjoittajan nimen

julkistaminen. Päätoimittaja Tulusto oli vastannut kantavansa vastuun, mutta torjuvansa vaatimukset perusteettomina. Petteri Väänäsen osalta lehti olisi ollut valmis lisävästineeseen.

Vastaajat perustelevat näkemyksiään sillä, että artikkeli kuului lehdessä julkaistavaan ministereitä käsittelevään kriittiseen juttusarjaan. Aiemmin oli jo julkaistu jutut Kalevi Hemilästä ja Paavo Lipposesta, joista kumpikaan ei ollut puuttunut artikkeleiden sisältöön. Kyse on vastaajien mukaan korostetusti sananvapauden ja kunniansuojan välisestä suhteesta. Asian tekee erikoislaatuiseksi kantajien julkinen asema yhteiskunnassa ja erityisesti Arja Alhon asema korkeana vallankäyttäjänä. Kantajat ovat loukkaantuneet heistä esitetyistä mielipiteistä ja poleemisesta arvostelusta, joka kuitenkin vastaajien näkemyksen mukaan perustuu olemassa oleviin tosiseikkoihin. Vastaajat vetoavat myös siihen, etteivät kantajat ole vieneet asiaa Julkisen Sanan Neuvostoon ja ihmisoikeustuomari Raimo Pekkasen lausumaan, jonka mukaan ministerin kyseessä ollessa sananvapauden rajat ovat tuntuvasti avarammat kuin tavallista kansalaista arvosteltaessa. Lisäksi he toteavat, että itsenäisen Suomen historiassa ministeri on vain kaksi kertaa aiemmin pannut vireille kunnianloukkauskanteen. (Vastaajien kirjallinen vastaus kantajien haastehakemukseen asiassa 97/3244 31.8.1997.)

Alhon osalta vastaajat sanovat rangaistusvaatimuksen perustuvan kahteen kohtaan ja yhteensä kolmeen virkkeeseen kyseisessä neljän sivun artikkelissa. He toteavat ingressin viimeisen virkkeen *"Mutta puhdistipa vasta korkein oikeus isä-kanttorinkin petossyytteistä."* olevan asiasisällöltään täysin tosi. Sen ei katsota millään tavalla liittyvän ERM-vuotoon. Väliotsikon *Kansa maksoi Juhlaviikot* alla on vastaajien mukaan vain yksi merkityksetön asiavirhe. Kyseessä on luonnollisesti ollut Hartolan kihlakunnanoikeus käräjäoikeuden sijaan. Ilmaisuu ymmärryksestä asiainhoidosta on maltillinen ja lievä. Jälkimmäisestä sitaatin kohdasta *"vasta korkein oikeus ymmärsi niiden laadun ja luonteen ja puhdisti isä-Alhon maineen"* vastaaja toivovat Alholta syytteen tarkennusta tietääkseen riittävän tarkoin, mistä ja millä perusteella heihin kohdistetaan vaatimuksia oikeudessa. Siteeratussa kohdassa ei heidän näkemyksensä mukaan väitetä, että rikos mahdollisesti olisikin tapahtunut. Tulusto ei siis ole milloinkaan missään yhteydessä väittänyt, että Kaj Alho olisi ollut syyppä rikokseen tai halveksimisen alaiseen tekoon. Viittaus ministeri Alhon taloudelliseen kyvykkyyteen

sisältyy jaksoon, joka käsittelee Juhlaviikkojen taloudellista jälkiselvittelyä. Se on siis oikeassa asiayhteydessä ja vain lyhyt maininta, josta käyvät ilmi sekä isän että tyttären tahoillaan kohtaamat ongelmat. Juhlaviikkojen yhteydessä Alhon toimintaa arvosteltiin muutenkin ankarasti julkisessa sanassa. Koska kyseessä olivat miljoonataappiot satiirisetkin viittaukset valtiovarainministerin taloudelliseen kyvykkyyteen ovat sallittuja. Vastajaat korostavat, ettei lehdessä sanallakaan väitetty, että Alho tai isävainajansa olisivat menettelleet omissa asioissaan rikollisesti. Alho on tuonut runsaasti julkisuuteen niin poliittista toimintaansa kuin yksityiselämäänsä ja useasti maininnut isänsä merkityksestä itselleen ja uralleen. Vastajaat esittävät tästä kaksi esimerkkiä muista tiedotusvälineistä ja perustelevat siten isän rikossyytteen esille ottamisen. (Vastajien kirjallinen vastaus kantajien haastehakemukseen asiassa 97/3244 31.8.1997.)

Koska artikkelista ilmenee, että tarkoituksena on ollut kertoa Arja Alhon tiestä vallan huipulle ja arvostella hänen tekemisiään tällä poliitikon uralla, on vastajien mukaan perusteltua olettaa, etteivät kyseessä voi olla vain kohdettaan miellyttävät kiiltokuvatarinat. Alhon rangaistusvaatimukset eivät edellä esitetyn perusteella perustu tosiseikkoihin eivätkä ole oikeudellisestikaan hyväksyttävissä, koska keskustelun vapaus ja kritiikki ovat demokraattisen yhteiskunnan peruspilareita. (Vastajien kirjallinen vastaus kantajien haastehakemukseen asiassa 97/3244 31.8.1997.)

Perusteluna sille, että Petteri Väänänen on todellakin ollut hakeutumassa Ylen ulkopuolelle töihin huhtikuun alussa 1995 vastajaat vetoavat Iltalehden Raija Parikan hankkimiin tietoihin. Hän oli kirjoittanut samasta aiheesta noin puoli vuotta aiemmin. Lisäksi he esittävät jäljennöksen Suomi-Seura ry:n haastattelutilaisuutta koskevasta kirjeestä ja hakijoista Petteri Väänästä koskevin osin. He esittävät myös Yleisradiolta hankkimiaan tietoja ja dokumentteja ohjelmakaavion ja Väänäsen aiemman toimen haettavaksi julistamisen ajankohdista. Näillä perusteilla vastajaat pitävät ymmärrettävänä johtopäätöstä, jonka mukaan puolison ministeriys olisi vaikuttanut Väänäsen työhön. Lisäksi he vetoavat siihen, ettei Väänänen käyttänyt hänelle tarjottua mahdollisuutta lisävastineeseen Hymy-lehdessä. Työn osalta vastajaat esittävät, että Petteri Väänänen veloitetaan esittämään vaatimuksensa perusteena olevan tosiseikaston, johon vastaja voi vastata tarkemmin. (Vastajien kirjallinen vastaus kantajien haastehakemukseen asiassa 97/3244 31.8.1997.)

PS-ohjelman nimeäminen Juhlaviikkojen puffiksi ja valkopyykiksi on vastaajien lausuman mukaan perusteltua, koska 4.10.1995 Väänänen haastatteli ohjelmassaan Juhlaviikkojen päättähteä Eva Dahlgrenia. Häntä esiteltiin myönteiseen sävyyn ja samalla näytettiin jakso, jossa hän esiintyi Juhlaviikkojen symboliksi muodostuneessa huvilateltassa Esa-Pekka Salosen toimiessa kapellimestarina. PS-ohjelma tuli näin liitettyksi Juhlaviikkoihin. Vastaajat vetoavat siihen, että Väänänen on kokeneena toimittajan ymmärtänyt tämän samalla, kun on tiennyt vaimonsa johtamien Juhlaviikkojen taloudellisista tappioista, jotka olivat juuri tulossa yleiseen tietoisuuteen. (Vastaajien kirjallinen vastaus kantajien haastehakemukseen asiassa 97/3244 31.8.1997.)

5.1.1.3 Asianomistajien perustelut

Asia eteni ennen ensimmäistä oikeuden istuntoa siten, että asianomistajat antoivat Espoon käräjäoikeudelle kirjallisen lausuman vastaajien kirjallisen vastauksen pohjalta 30.10.1997. Lausumassaan asianomistajat pitivät Hymy-lehden artikkelia esimerkkinä lehtityöstä, jonka ainoa tavoite on mistä tahansa aineksista kaavittava sensaatio. Heidän näkemyksensä mukaan artikkelissa ei ole kyse kritiikistä vaan koosteesta ajankohtaisuutensa menettäneitä asioita. Uusi näkökulma on heidän mukaansa korvattu vääristelevillä väitteillä ja oudolla vihjailulla. Asianomistajien näkökulman mukaan vastaajat myös tarkastelevat tekstiä erittäin ahtaasti ja pyrkivät yksittäisten sanojen ja virkkeiden pohjalta osoittamaan, ettei teksti sisällä mitään virheellistä, vääristelevää ja loukkaavaa. Tällainen tarkastelutapa on heidän mielestään väärä, koska lopullinen viesti muovautuu aina vasta lukijan mielessä ja on hyvinkin tarkkaan ennakoitavissa. Kirjoittaja pystyy välittämään merkityssisältöjä myös jättämällä asioita pois ja painottamalla niitä haluamallaan tavalla. Lisäksi asianomistajat kiinnittävät huomiota siihen, että lehti on jatkanut kirjoittelua syyskuun numerossaan otsikolla *"Ministeri ei kestänyt kritiikkiä"*. Heidän näkemyksensä mukaan lehti pyrkii siten hyödyntämään jutun levikkiarvon loppuun saakka. (Asianomistajien kirjallinen lausuma 31.10.1997.)

Kuolleen miehen muiston häpäisemistä asianomistajat perustelevat sillä, ettei korkeimman oikeuden hylättyä syytteen ole sallittua selostaa alempien oikeusasteiden

päätöksiä. Tästä voidaan poiketa vain käsiteltäessä yhteiskunnallisesti tärkeää asiaa tai henkilöä tai elämäkertta-artikkelissa. Mistään näistä ei tässä tapauksessa ole kyse. Asiasta tulisi joka tapauksessa kertoa seikkaperäisesti ja kokonaan. Asianomistajat vetoavat siihen, että kyseistä tapausta on selostettu vihjaillen vain lehden markkinointikikkana. Tämä on heidän käsityksensä mukaan tapahtunut käyttämällä tietoisesti esimerkiksi termejä *ymmärtäminen* ja *maineen puhdistaminen* sen sijaan että olisi puhuttu näytöstä ja syytteen hylkäämisestä. Kaj Alhon *osake- ja vuokrabisnekset* ovat todellisuudessa olleet kanttorin vanhuuden varakseen hankkima yksio, jonka hän vuokrasi erälle eläkeläiselle. (Asianomistajien kirjallinen lausuma 31.10.1997.)

Asianomistajat pitävät Kaj Alhon tapauksen käsittelyn varsinaisena maalina Arja Alhoa. Tältä osin he katsovat, että artikkelin varsinainen sisältö ilmenee juuri siitä, millä tavalla asioita on yhdistelty. Kaj Alhosta annetaan artikkelista pelkästään kielteinen kuva. Haastehakemuksessa siteeratuissa kohdissa Arja Alhoon kohdistuneita epäilyjä tai selvityksiä koskevat kohdat liitetään puheisiin hänen isänsä petostuomiosta. Kohdan ”*Mutta puhdistipa vasta korkein oikeus...*” katsotaan liittyvän nimenomaan ERM-vuotoon, koska termiä *rouva-hölösuu* käytetään myöhemmin artikkelissa juuri sen tutkintaan liittyvässä osuudessa. ERM-tutkinnalla ja Kaj Alhon petossyytteellä ei todellisuudessa ole mitään tekemistä keskenään. Artikkelin varsinainen tarkoitus tulee asianomistajien mukaan esille tarkastelemalla kytkeviä ilmauksia, joita on käytetty. *Isältä perityn taloudellisen kyvykkyyden* yhteydessä kyse ei ole kepeästä satiirista, vaan vakavasta ja loukkaavasta väitteestä. Asianomistajien mukaan artikkelissa vihjataan Arja Alhon toimineen epärehellisesti ja jopa rikollisesti. Se, että hän olisi itse aktiivisesti tuonut julkisuuteen yksityiselämänsä ja isänsä merkitystä, ei lausuman mukaan pidä paikkaansa. Asianomistajat kiinnittävät huomiota myös siihen, että lehden kannessa mainostetaan kyseistä numeroa kansitekstissä väitteellä *Isän petossyyte varjosti Arja Alhoa*. Asiasta ei kuitenkaan puhuta varsinaisessa tekstissä. (Asianomistajien kirjallinen lausuma 31.10.1997.)

Petteri Väänäsen osalta asianomistajat toteavat, ettei hänen Suomi-Seuraan lähettämällään työpaikkahakemuksella ole mitään tekemistä käsiteltävän asian kanssa. PS-ohjelmasta oli sovittu jo paljon ennen hakemuksen lähettämistä ja hallitusneuvotte-luja. Iltalehden artikkelissa esitetyt virheelliset tiedot eivät lausuman mukaan riitä todisteiksi. Vastineoikeuden käyttämistä ei voi myöskään pitää edellytyksenä oikeu-

delle rangaistusvaatimuksen esittämiseen. Petteri Väänänen ei ole velvoitettu itse todistamaan työtään koskevia väitteitä virheellisiksi. Asianomistajien käsityksen mukaan velvollisuus siihen on Tulustolla. Eva Dahlgrenin haastattelua ohjelmassa ei voi pitää puffina, koska ohjelma esitettiin Juhlaviikkojen jälkeen. Haastattelusta oli myös sovittu niin aikaisessa vaiheessa, ettei sitä voi lausuman mukaan valkopyykinäkään pitää. (Asianomistajien kirjallinen lausuma 31.10.1997.)

1.1.4 Päätoimittajan kirje

Päätoimittaja Tulusto korostaa Espoon käräjäoikeudelle 6.11.1997 osoittamassaan lausumassa artikkelin kriittistä luonnetta. Se täyttää kritiikin leimalliset piirteet. Tuluston näkemyksen mukaan varsinkin viime vuosina on kehitys mennyt suuntaan, jossa jutut tehdään kohteen ehdoilla. Tämä hämärtää tiedotusvälineiden eettistä tehtävää toimia itsenäisinä ja riippumattomina tiedon välittäjinä, ja myös vallankäyttäjien kontrollina. Hymyssä käytetään vakiintunutta kollektiivinimimerkkiä Eeva Arosalmi. Artikkelin sisältöön liittyviin tietoihin hänellä on näkemyksensä mukaan täysi syy luottaa muun muassa useiden ristiintarkistusten vuoksi. Hän viittaa myös Helsingin Sanomien kuukausiliitteeseen 2/1996, jossa Anneli Sundberg on kysynyt ”*miten se (Alho) on noin pitkälle päässyt pelkillä kyynärpäillä?*”. Hymy-lehden artikkeli on päätoimittajan mukaan kirjoitettu kohtuullisen viileillä sanakäännteillä. Taustatietoja jutun tekijät ovat saaneet myös hyvin lähellä Alhoa olevilta henkilöiltä, joiden nimeämättömyyttä Tulusto perustelee koston pelolla. (Hymyn päätoimittajan rooli artikkelin ”Pienen tytön terävät kyynärpäät” laatimisessa ja julkaisemisessa 6.11.1997.)

Tulusto ihmettelee kirjeessään Alhon toimintaa asian yhteydessä. Vastineen lähettäminen Yhtyneiden Kuvalehtien toimitusjohtajalle ennen häntä oli hänen näkemyksensä mukaan painostusyritys. Alhon esittämiin vaatimuksiin hän ei ole voinut suostua sananvapauden nimissä. Lehdellä ei ole mitään anteeksipyydettävää, eivätkä lisävastineet kuulu painonvapauskokouksemme mukaiseen systeemiin. Lehden kannessa olevassa tekstissä on Tuluston näkemyksen mukaan kyse mainostekstistä, eikä artikkelinomaisesta tekstistä. Artikkelin on lähtökohdiltaan laaja kartoitus poliitikon urasta, jossa isää koskeva osuus on vain pieni taustatieto. Bützow (Alhon oikeusavustaja) antaa päätoimittajan mielestä määräyksiä, mitä sanoja lehdellä on lupa käyttää. Tämä edustaa sensuurihenkeä. Sidesanat ja päätteet ovat oleellinen osa tekstiä ja kieltä.

Niiden erittelemine ei tuo totuutta esiin vaan muuttaa tekstin toiseksi. Tulusto toteaa vielä, ettei suurennuslasillakaan löydä tekstistä asioita, joita siinä on väitetty olevan. Kantajat ovat puuttuneet sivuseikkoihin ja yrittävät tehdä niistä artikkelin keskeisen osan. (Hymyn päätoimittajan rooli artikkelin ”Pienen tytön terävät kyynärpäät” laatimisessa ja julkaisemisessa 6.11.1997.)

5.1.1.5 Oikeuden istunto

Oikeuden istunnossa kantajapuoli katsoo jo kerrotuilla perusteilla, Tuluston syyllistyneen painotuotteen kautta tapahtuneeseen solvaukseen ja kuolleen miehen muiston häpäisemiseen. Vastajapuolen oikeusavustaja Heikki Salo puolestaan korostaa, ettei lehdessä lue niin kuin Bützow on sen tulkinnut. Kun ei ole esitetty rikosväitettä, ei ole myöskään ollut tarkoitus solvata asianomistajia. Sanat puffi ja valkopyykki ovat tavallisia heittoja. Kokonaisuudessaan on pidettävä erillään se, mitä artikkelissa konkreettisesti lukee ja se, miten sitä tulkitaan. Jo otsikko ennakoi, että Alhoa tullaan käsittelemään kriittisesti. Salo esittää Helsingin Sanomien artikkelin, jossa myös on käsitelty Alhoa melko kovakouraisesti. Vastajapuoli korostaa sananvapautta ja sitä, ettei Alho kestä kritiikkiä, vaikka itse on sitä kärjekäs esittämään. Väänäsen osalta oikeudessa oli esillä hänen työsopimuksensa sekä todistajana nyt jo eläkkeelle jäänyt entinen ohjelmajohtaja Joan Edelman. Vastajien pyynnöstä asian käsittely lykättiin myöhemmäksi. (Espoon käräjäoikeuden pöytäkirja R 97/1145 6.11.1997.)

5.1.1.6 Diskurssianalyttinen näkökulma edeltäneeseen

Oikeusprosessin tässä vaiheessa kaksi osapuolta (asianomistajat ja vastaajat) esittävät perusteluja näkemyksilleen aikakauslehden diskurssijärjestyksestä. He keskustelevat siitä, millaisia genrejä ja diskursseja tällaisessa tapauksessa voidaan käyttää. Ollaan Faircloughin kuvaamassa tilanteessa, jossa diskurssijärjestysten sisäiset ja keskinäiset rajat ovat tulleet uudelleen arvioinnin kohteeksi. Samalla ollaan alueella, jossa sosiaaliset ja kulttuuriset muutokset tulevat esille. (Fairclough 1997:77.) Kuten osapuolten lausumista tulee esille, kyse on sananvapauden ja yksityisyyden suojan välisestä ristiriidasta. Vastajat korostavat sananvapautta demokratian tukipylväänä ja kriittisyyttä artikkelin lähtökohtana sekä ministerin erityisasemaa näiden asioiden suhteen. Asianomistajat puolestaan korostavat yksityisyyden suojaa ja kyseenalaistavat kriittisyyden artikkelin perusajatuksena. Heidän näkemyksensä mukaan kyse on paremminkin sensaatiohakuisuudesta ja myynnin edistämisestä. Oikeuslaitoksen

diskurssijärjestyksessä tässä tapauksessa on kyse siitä, täyttäväkö artikkeli solvauksen ja kuolleen miehen muiston häpäisemisen tunnusmerkistön. Samaan aikaan käydään keskustelua monesta muustakin asiasta. Pohjimmiltaan kyse on sananvapauden rajojen ja kriittisyyden määrittelemisestä sekä siitä, millä tavalla merkitykset syntyvät.

Kyseinen Alho-artikkeli on tuotettu Hymy-lehden diskurssikäytännön mukaisesti. Hymy-lehdellä on oma tapansa määritellä diskurssikäytäntönsä rajat, eikä lie liian uskallettua väittää ettei se vastaa esimerkiksi journalismin tutkimuksen nykysuuntausten käsitystä asiasta. Meneillään on siis yhteiskunnallinen keskustelu siitä, missä kulkevat sananvapauden rajat. Faircloughin mukaan yhteiskunnassa on käynnissä jatkuva ja nopeatahtinen muutos. Tiedotusvälineet heijastavat muutoksia ja tekevät niistä yhä yleisempiä prosesseja. Näin tiedotusvälineiden käytännöt ovat jatkuvassa liikkeessä ja niiden havainnoiminen on tärkeää. (Fairclough 1997: 83.) Sen lisäksi tiedotusvälineiden tekstit ovat tehokkaan kulttuuriteollisuuden tuottamia symbolisia kulttuurihyödykkeitä. Ne ovat alttiina markkinapaineille. (Fairclough 1997: 61.) Näistä lähtökohdista katsottuna voi ajatella Arja Alhon tulleen valituksi jutun aiheeksi juuri silloisen yleisen kiinnostavuutensa ja ristiriitaisia tunteita herättäneen julkisuutensa vuoksi. Samasta syystä hänet on representoitu tekstissä juuri niin kuin kielellinen analyysi osoitti. Vaikka lehden tavoitteet ovat ehkä enemmänkin taloudellisia, se väittää käyttävänsä demokratian tukipilarin diskurssikäytäntöä.

Erkki Karvonen kirjoitti Journalismikritiikin vuosikirjassa (Tiedotustutkimus 2/1998) median herravihasta ja ministeri Alhosta. Hän arvelee siinä median ilmentävän kernaasti niitä populaareja arvoja, joita uskoo kansan pitävän tärkeinä. Herraviha on kesto-suosikki (eikä syyttä). Samassa artikkelissa Karvonen kysyy, onko mahdollisesti niin, että kulttuurimme heittää naisiin jo etukäteen epäilyksen heidän kyvyistään hoitaa vaativia tehtäviä. Esimerkiksi hän ottaa Arja Alhon. (Karvonen, Tiedotustutkimus 2/98.) Alhon omilla toimilla on varmasti ollut vaikutusta hänen saamaansa julkisuuteen, joka ei aina ole ollut erityisen myönteistä. Ei kuitenkaan voi olla miettimättä Karvosen kysymyksen tarpeellisuutta, kun muistelee esimerkiksi, kuinka Pirjo Häggmanin kävi olympiakomitean lahjusepäilyjen yhteydessä samalla, kun miespuoliset jäsenet samassa asemassa pystyivät jatkamaan toimissaan. Ehkä kulttuurimme hyväksyy ja unohtaa helpommin miesten kyseenalaisetkin toimet. Tästä esimerkiksi sopii myös Karvosenkin mainitsema naapurimaamme Mona Salin. Hän

joutui luopumaan ministerin tehtävästä epäilyinä julkisten varojen käyttämisestä omiin tarkoituksiinsa.

Ensimmäinen kysymys (Mitä on kriittisyys ja sanavapaus?)

Arja Alhoa käsitellyt artikkeli ilmestyi osana ministereitä käsitellyttä kriittistä artikkelisarjaa. Perusteluissaan vastaajat perustelevat kirjoitusta varsinkin aikakauslehtien viimeaikaisella päätoimittajan mukaan valitettavalla kehityksellä, jonka seurauksena jutut tehdään kohteen ehdoilla ja lehdet toimivat julkisuuden henkilöiden markkina-kanavina. Lukijoille annattavan kuvan ja todellisuuden välillä on usein ristiriita, jota lukijat eivät huomaa. Tällainen tapa kirjoittaa hämärtää tiedotusvälineiden eettisen tehtävän toimia riippumattomina ja itsenäisinä tiedon välittäjinä ja vallankäyttäjien kontrollina. Päätoimittaja Tulusto toteaa edelleen lausunnossaan, ettei voi hyväksyä Alhon oikeusavustajan väitettä, jonka mukaan artikkeli ei täyttäisi kritiikin leimallisia piirteitä. Jo otsikko ”Pienen tytön terävät kyynärpäät” ilmoittaa hänen mukaansa, että Alhoa tullaan käsittelemään kriittisesti. (Hymyn päätoimittajan rooli artikkelin ”Pienen tytön terävät kyynärpäät” laatimisessa ja julkaisemisessa 6.11.1997.) Asianomistajien kirjallisessa lausumassa puolestaan vedotaan siihen, ettei kyseisessä artikkelissa ole kysymys kritiikistä, vaan se on kooste ajankohtaisuutensa menettäneistä asioista, jotka on jo aikoja sitten puitu puhki muissa tiedotusvälineissä (Asianomistajien kirjallinen lausuma 31.10.1997).

Tässä kohdassa molemmat osapuolet näkevät kriittisyyden ja kritiikin nimenomaan negatiivisten asioiden esiin tuomisena, joskin eri syistä. On syytä pohtia, mitä kriittisyys ja kritiikki ovat. Kriittisessä diskurssianalyyseissä kriittisyys syntyy pyrkimyksestä ottaa huomioon sosiaalisten käytäntöjen ja erityisesti kielenkäyttötapojen liittyminen syy- ja seuraussuhteisiin, joita emme normaalisti lainkaan huomaa (Fairclough 1997: 75). Kriittisyys ei tarkoita aina negatiivista suhtautumista (Fowler 1991: 5). Nykysuomen sanakirjassa hakusanan kriittinen kohdalla pyydetään vain vertaamaan kritiikkiin negatiivisessa mielessä (Nykysuomen sanakirja s.v. *kriittinen*). Kritiikki on määritelty arvosteluksi, arvioinniksi, tarkasteluksi tai punnitsevaksi tutkimukseksi ja lisäksi todetaan, että jokapäiväisessä kielenkäytössä kritiikillä tarkoitetaan usein kielteistä, moittivaa ja virheisiin ja puutteisiin kohdistuvaa arvostelua (Nykysuomen sanakirja s.v. *kritiikki*).

Tiedotusvälineet ovat yhteiskunnallisia vaikuttajia kuten poliitikotkin. Vain vaikuttamisen tavat eroavat toisistaan. Toisaalta demokraattisessa yhteiskunnassa journalismilla on oma kiistämättä tärkeä tehtävänsä pyrkiä toimimaan objektiivisena tiedonvälittäjänä. Se perustuu kansalaisten oikeuteen saada oikeita ja olennaisia tietoja, joiden avulla he voivat muodostaa totuudenmukaisen kuvan maailmasta ja yhteiskunnasta. Ammattietiikkaan kuuluu kunnioittaa inhimillisiä perusarvoja kuten ihmis-oikeuksia ja demokratiaa. Mielipiteen ilmaisemisen rajoittaminen ei kuulu hyvään journalistiseen tapaan. (Journalistin ohjeet 1992.) Tiedonvälityksellä on eräänlainen kansan äänen ja demokratian tukipilarin asema yhteiskunnassamme. Asema on osittain aivan todellinen, mutta se on myös muokannut journalismin diskurssikäytäntöjä suuntaan, joka mahdollistaa haluttaessa aseman väärinkäytön. ”Vallan vahtikoirona” on mahdollista käyttää itse valtaa niin, ettei sitä kukaan huomaa. Tekstin ominaisuuksista, sosiaalisista käytänteistä ja suhteista (esim. ideologia ja voimasuhteet) muodostuva yhteisvaikutus ei useinkaan ole tekstiä tulkitsevien tai edes tuottavien ihmisten havaittavissa. Teho perustuu osittain juuri tähän läpinäkymättömyyteen.(Fairclough 1995: 97.) Tämä ongelma on toki tiedostettu myös journalistisessa diskurssijärjestyksessä. Journalistin ohjeissa korostetaan myös vastuuta ja journalistisessa diskurssijärjestyksessä on nykyään hyvinkin paljon esillä mediakritiikkiä korostava diskurssikäytäntö.

Esimerkiksi Kunelius nimeää joukkoviestinnästä ja yhteiskunnallisesta vallasta puhumisen viestinnän tutkimuksen tulenarimmaksi ja kiinnostavimmaksi alueeksi. Hänen mukaansa vallan nostaminen puheenaiheeksi tuo viestinnän tutkimuksen keskelle yhteiskunnallista keskustelua asemasta, joka aiemmin on ollut varsin itsenäinen. Viestinnän tutkimus on osaltaan yhteiskunnallisen vallankäytön erittelyä. (Kunelius 1998: 186.) Tämän tapauksen molemmilla osapuolilla on kaksitahoinen suhde toisiinsa. Poliitikot ovat riippuvaisia tiedotusvälineistä julkisuuden saavuttamiseksi, mikä toisaalta nostaa esiin tässäkin puheena olevan ongelman julkisuuden ja yksityisyyden välillä. Tiedotusvälineet ovat myös riippuvaisia poliitikoista paitsi suorittaakseen tehtävänsä yhteiskunnallisina vaikuttajina ja tiedon välittäjinä myös tavoittaakseen vastaanottajia. Näistä ristiriidoista on tässä tapauksessa kysymys.

Tietoisina sananvapauden ja kriittisyyden häilyvistä rajoista ja tiedotusvälineiden vaikutusmahdollisuuksista alan tutkijat ovat pyrkineet kiinnittämään huomiota mediakriittisyyteen. Luostarinen kuvaa mediakritiikin sisältöä kolmella kehällä. Kritiikin ensimmäinen kehä rakentuu journalismin omista säännöistä ja ilmoitetuista toiminnan tavoitteista. Toisella tasolla tarkastellaan, vastaavatko sanomat sitä todellisuutta, jota on ilmoitettu kuvattavan. Kolmanneksi on tarpeellista pohtia myös journalismin yhteiskunnallisia ja kulttuurisia vaikutuksia. Tarkasteltaessa sanomien vastaavuutta todellisuuden kanssa törmätään objektiivisuuden vaatimukseen. Luostarisen mukaan objektiivisuus rakentuu osittain olennaisuudesta. Olennainen tieto on tarkkaa ja yhteiskunnallisesti merkittävää. Välineet, jotka ovat erikoistuneet esimerkiksi julkisjuttuihin ja skandaaleihin, voivat välittää sinänsä täysin paikkansapitävää tietoa, joka silti on objektiivisuuden näkökulmasta heikkolaatuista. Olennaisuuden kriteerit eivät aina täyty. Yhteiskunnallisesti merkittävä tieto tulisi tuoda esiin, mutta yksityisyyden suojaan kuuluvaa ei. Näiden kahden väliin jää jatkuvan neuvottelun alue. (Luostarinen 1996: 16-18.) Tällaisesta neuvottelusta tässä oikeusprosessissakin on kyse.

Luostarisen esittämä mediakritiikin jaottelu on mielestäni journalistinen näkökulma diskurssikäytäntöihin ja sosiokulttuuriseen ulottuvuuteen tutkimassani tapauksessa. Erimielisyyttä synnyttäneet artikkelin kohdat tulevat vastaajien näkemyksen mukaan perustelluiksi sananvapauden, kriittisyyden ja demokratian kautta. He esittävät tavoitteekseen niiden toteuttamisen. Asianomistajat puolestaan vetoavat olennaisuuden vaatimukseen ja siihen, etteivät esitetyt tiedot ole olleet yhteiskunnallisesti merkittäviä. Yhteiskunnallisella ja kulttuurisella tasolla kyse on poliitikkojen ja tiedotusvälineiden kaksisuuntaisesta riippuvuudesta sekä tiedonvälityksen ja kaupallisuuden osittain ristiriitaisesta suhteesta.

Toinen kysymys (Miten merkitykset syntyvät?)

Oikeusprosessin osapuolet esittävät lausunnoissaan näkemyksiään kielestä ja taivoista, joilla merkitys syntyy. Vastaajat perustelevat rangaistusvaatimusten hylkäämistä sillä, että kokonaisuudessaan on pidettävä erillään se, mitä tekstissä konkreettisesti sanotaan ja se, miten se tulkitaan (Espoon käräjäoikeuden pöytäkirja R 97/1145 6.11.1997). Tällainen ajattelu edustaa prosessikoulukunnan näkemystä viestinnästä ja kielen toiminnasta. Esimerkiksi Shannon ja Weaver ovat mallintaneet viestinnän suo-

raviivaiseksi siirroksi, jossa viestin siirtoa lähettäjältä vastaanottajalle voi vaikeuttaa korkeintaan väliin tuleva hälyn lähde. (Fiske 1994: 19-20.) Vastaajien näkemyksen mukaan kielen keinoilla ei voida tulkintaa ohjata. Toisaalta päätoimittaja Tulusto korostaa sidosanojen ja päätteiden olennaisuutta tekstin kokonaisuudessa ja sanoo niiden poistamisen muuttavan tekstin toiseksi. Tekstiä pitäisi aina tarkastella kokonaisuutena eikä tarttua sivuseikkoihin, kuten asianomistajat ovat vastaajien mukaan tehneet. Kielen rakenteiden yksityiskohtainen tarkastelu on vastaajien näkökulmasta suurenuslasin kanssa etsimistä, jonka avulla konkreettiset asiat eivät ole löydettävissä. Kielen rakenteisiin puuttuminen edustaa sensuurihenkeä. (Hymyn päätoimittajan rooli artikkelin ”Pienen tytön terävät kyynärpäät” laatimisessa ja julkaisemisessa 6.11.1997.) Vastaajien lausumissa oikeudessa puheena olleista artikkelin kohdista korostetaan niiden vähäistä osuutta koko tekstissä ja toivotaan Alholta tarkennusta haastehakemukseen. Mahdollisuus yhdistellä asioita ja esittää väitteitä kielen keinoilla kielletään systemaattisesti. (Vastaajien kirjallinen vastaus kantajien haastehakemukseen asiassa 97/3244 31.8.1997.)

Asianomistajilla on aivan toisenlainen näkemys mahdollisuudesta ohjata tulkintaa kielen keinoja apuna käyttäen. Arja Alhon osalta haaste rakentuu suurelta osin näkemykselle kielen diskursiivisuudesta ja funktionaalisuudesta. Sanavalinnoilla ja kielipollisilla muodoilla on asianomistajien mukaan ohjattu tulkintaa haluttuun suuntaan. Artikkelin todellisen sisällön katsotaan ilmenevän juuri siitä, millä tavalla asioita on yhdistelty. (Asianomistajien kirjallinen lausuma 31.10.1997.)

Perustellessaan Petteri Väänäsen osuutta artikkelissa vastaajat myöntävät olevan mahdollista tuottaa merkityksiä myös mielle yhtymien avulla. Pitäessään PS-ohjelmaa Helsingin Juhlaviikkojen puffina ja valkopyykinä he sanovat yhteyden Juhlaviikkoihin syntyvän huvilateltan näyttämisestä ja Eva Dahlgrenin haastattelusta, joka oli sävyiltään myönteinen. (Vastaajien kirjallinen vastaus kantajien haastehakemukseen asiassa 97/ 3244 31.8.1997.) Eikö silloinkin olisi kyseessä tulkinta konkreettisen sanomisen sijaan? Voidaanko tulkintaa ohjata vain kuvamateriaaliin perustuvan kielen välityksellä?

Oikeus ei asiaa käsitellessään päätä, onko kielen avulla mahdollista vaikuttaa ja luoda halutunlainen tulkinta todellisuudesta, mutta tämän tapauksen sosiokulttuuriseen

kontekstiin kuuluu myös keskustelu siitä. Keskustelu liittyy keskusteluun diskurssi-järjestysten rajoista.

5.1.2 II käsittely Espoon käräjäoikeudessa 21.1.1998

Ennen toista käsittelyä Espoon käräjäoikeudessa asianomistajat olivat pyytäneet todistajikseen Tampereen yliopiston tiedotusopin emeritusprofessorin ja Turun yliopiston viestinnän dosentin Pertti Hemáuksen ja Jyväskylän yliopiston suomen kielen professorin Matti Leiwon. Molemmat olivat toimittaneet ennen oikeuden istuntoa käräjäoikeudelle kirjallisen lausunnon aiheesta oman tieteenalansa näkökulmasta.

5.1.2.1 Hemáuksen lausunto

Hemánus sanoo launnossaan, ettei sanavapaus ole missään tunnetussa yhteiskunnassa juridisestikaan täydellinen. Sitä on rajoitettu, koska sitä voidaan käyttää myös tarkoitusperien vastaisesti. Vallankäyttäjien ei tarvitse kestää tavallisia kansalaisia kovempaa julkisti kohtelua muuten kuin yhteiskunnallisesti merkittävien asioiden osalta. Lehden ostamiseen houkutteleva maininta *Isän petossyyte varjosti Arja Alhoa* ei Hemáuksen mukaan täytä näitä vaatimuksia, kuten ei artikkelin varsinainen sisältökään. Lisäksi hän korostaa, ettei pidä kuvitella sananvapauden olevan automaattisesti mahdollisimman suuri ja pysyvän maksimaalisena, jos sitä ei juridisesti rajoiteta. Sananvapauden vastuullinen käyttö on omiaan ylläpitämään sitä. Julkisen Sanan Neuvosto on perustettu alan itsesääntelyelimeksi juuri lainsäädännön kiristämisen välttämiseksi. (Hemánus: Lausunto Espoon käräjäoikeudelle 12.1.1998.)

Hemánus on samaa mieltä Tuluston kanssa siitä, että maassamme tehdään myös kriittikitöntä ja mielistelevää journalismia, mutta ei pidä kyseistä Hymy-lehden artikkelelia sen myönteisenä vastakohtana, vaan vihjailujen varaan rakennettuna kolmen henkilön skandalisointina. Hän pitää perimmäisenä tarkoituksena myydä hyvin lehden kyseistä numeroa. Pyrkimys myydä on sinällään täysin luvallinen, mutta keinot, joilla siihen pyritään saattavat joutua ristiriitaan niin journalismin moraalin kuin rikoslainkin kanssa. Hemánus sanoo olevan olennaista oivaltaa, ettei puheena oleva Hymy-lehden artikkeli ole tavanomaista kriittistä journalismia. Vallankäyttäjän julkisen toiminnan ja koko persoonallisuuden kytkeminen hänen kuolleeeseen vanhem-

paansa on harvinaista, samoin kuin julkisen toiminnan kytkeminen vallankäyttäjän aviopuolisoon. (Hemánus: Lausunto Espoon käräjäoikeudelle 12.1.1998.)

Journalististen tekstien esitystapa voi Hemánuksen mukaan olla joko eksplisiitti tai implisiitti. Eksplisiitti esitystapa on ominainen uutisille ja implisiitti vapaamuotoisemmille teksteille. Ero on liukuva. Puheena olevan tekstin implisiitteihin ratkaisuihin kuuluvat muiden muassa kannen myyntilause ja otsikko, joilla ei lausunnon antajan mukaan ole riittävästi katetta sisällössä, kuten Journalistin ohjeetkin edellyttäisivät. Implisiitteihin esitysratkaisuihin kuuluvat lisäksi esimerkiksi anonyymit lähteet, joita tekstissä on käytetty. Artikkelin pääsisältö on Hemánuksen näkemyksen mukaan rakennettu vihjailujen varaan. (Hemánus: Lausunto Espoon käräjäoikeudelle 12.1.1998.)

Viimeisenä kohtana lausunnossaan Pertti Hemánus käsittelee lehtiartikkelin lukemista. Hänen mielestään ajatus, jonka mukaan olisi olemassa vain 'oikein' tai 'väärin' lukemista yksinkertaistaa lukemisen problematiikkaa luvattoman paljon. Hän ottaa esille semiotiikan käsitteistä sisään- ja uloskoodauksen eron. Lehtiartikkelin kirjoittaja koodaa sisään merkityksiä, mutta sisältö uloskoodauksen mielessä syntyy vasta tekstin ja lukijan kohtaamisessa. Kyseistä lehtiartikkelia on varmasti luettu monella tavalla, mutta tieteellisen pohjan mukaisesti ei voi olla olemassa mitään vastajien esittämää kirjaimellista lukutapaa. Useista mahdollisista lukutavoista huolimatta ei Hemánus katso voitavan ohittaa sitä, että artikkelin Arja ja Kaj Alholle sekä Petteri Väänäselle implikoimat kielteiset ominaisuudet ja teot on moni lukenut todistettuna tekoina. Hän muistuttaa vielä, ettei uloskoodauksessa ratkaise teeman käsittelyn laajuus, vaan sen sisältö. (Hemánus: Lausunto Espoon käräjäoikeudelle 12.1.1998.)

5.1.2.2 Leiwon lausunto

Leiwo mainitsee lausuntonsa alussa nimeämisen ja aktiivisena toimijana tai toisten toiminnan kohteena olemisen merkityksestä negatiivisen näkökulman luomisessa. Hän tuo esille myös miessovinnistisen näkökulman rakentamisen kielen keinoilla. Nämä ovat kuitenkin enemmän journalismin laatuun kuin juridiikkaan kuuluvia asioita. Hän pitää järkipärisen argumentoinnin kriteerinä sitä, että väitteet ovat todistettavissa. Väitteiden alkuperän todistusvelvollisuus voidaan suomen kielessä kiertää esimerkiksi passiivilla ja käyttämällä erilaisia indefiniittisiä persoonia. Leiwo kiin-

nittää huomiota siihen, että tekstissä tätä keinoa on käytetty. Tietoja ei voi tarkistaa mistään. (Leiwo: Lausunto Espoon käräjäoikeudelle 13.1.1998.)

Oikeudessa puheena olevien artikkelin kohtien osalta Leiwo sanoo otsikon ja ingressin toimivan ennakkojäsentäjinä ja ohjaavan tulkintaa. Otsikko lupaa esitellä prosessin jostakin johonkin, jossa välineenä on *pienen tytön terävät kyynärpäät*. Koska Alho oli jo ministeri artikkelin ilmestyessä, *tie vallan huipulle* ei kerro mitään uutta, joten *terävät kyynärpäät* on uusi asia, joka korostuu myös kirjasimen valinnalla. (Leiwo: Lausunto Espoon käräjäoikeudelle 13.1.1998.)

Ingressitekstin Leiwo sanoo ohjaavan lukijaa etsimään jutusta ”demariruuksujen tallaamista”, nostavan esiin ”Siuntion ja Helsingin välillä asumisen” sekä ”suorasuun” muuttumisen ”hölösuuksi”. Viimeisenä se tuo esille sen, miten Arja Alho jää puhdistamatta petossyyteistä toisin kuin isänsä. Keinoa, jolla petossyyte tuodaan tekstissä esille ja yhdistetään Arja Alhoon Leiwo kuvaa kaaviolla:

$$A=Y. B:kin=X, A=X \text{ ja } B=X$$

A on tekstin Arja Alho, Y on juhlatuhrin tuhrima jne, B on isä-kanttori ja X on syyllinen petokseen (vaikka puhdistettu syytteistä). Yhteyden luo konjunktio *-kin*. Lisäksi hän kiinnittää huomiota verbiin *puhdistaa*, joka ei poista implikaatiota ”syyllinen petokseen”. *Mutta*-kytkentä ja *pa*-liite korostavat yhdistyksen yllättävyyttä ja edellyttävät yhdistetyiltä osilta yhteistä nimittäjää. Lausunnon mukaan väite syntyy implisiittisesti lukijan tulkinnassa, vaikka *mutta* ja *-kin* poistettaisiin. Lauseiden välillä on riippuvuussuhde ilman konnektoreita ja konjunktioitakin. Lukija etsii suhdetta, jossa jälkimmäinen lause selittää edellisen. Kyseisessä tekstissä tämä selitys on Leiwon mukaan eksplikoitukin. Hänkään ei lausunnossaan pidä merkityksellisenä sanottuun käytettyä tilaa artikkelissa, vaan sitä, mitä on sanottu. (Leiwo: Lausunto Espoon käräjäoikeudelle 13.1.1998.)

Leiwon näkemyksen mukaan myöhemmin tekstissä esitetään eksplisiittisesti Alhon syyllistyneen petokseen käyttämällä *kyvykkyyttä* ympäristössä, jossa se tulee tulkituksi negatiiviseksi ja yhdistämällä se Arja Alhoon konditionaalilla välityksellä. Hän mainitsee myös *laadun ja luonteen* ironisesta käytöstä sekä *osake- ja vuokrabisnessen* luomaan vaikutelmaan runsaudesta ja *yummykäisyyden* epämääräisestä luontees-

ta. Kaikki käytetyt keinot ovat eksplisiittisiä. (Leiwo: Lausunto Espoon kärjäoikeudelle 13.1.1998.)

Lopuksi professori Leiwo toteaa artikkelin ylittävän sananvapauden rajat, koska tekstin keskeinen sisältö, jossa esitetään Arja Alhon toimineen petollisesti, rakentuu pseudosyllogismiksi kutsuttuun virhepäätelmään: ”kun isä on syyllistynyt petokseen, myös tytär on syyllistynyt petokseen”. Tässä tapauksessa edes isän petokselle ei ole olemassa juridisia perusteita. Tekstin argumentointi edustaa klassisen logiikan Argumentum ad hominem -tyyppistä virhepäätelyä. Sen mukaan henkilön väitettyjen ominaisuuksien mukaan voidaan tehdä päätelmiä teoista. (Leiwo: Lausunto Espoon kärjäoikeudelle 13.1.1998.)

5.1.2.3 Oikeuden istunto

Oikeuden istunto on viestintätilanne, jonka muoto on hyvin tarkasti säädelty. Vaikka monissa tilanteissa diskurssityyppjä voidaankin käyttää joko normatiivisesti toistaen tai luovasti sekoittaen, tässä tilanteessa jälkimmäinen vaihtoehto ei ole kovin todennäköinen tai sallittu. Oikeuslaitoksessa sosiokulttuurinen käytäntö on melko jähmeä ja muuttumaton. (Fairclough 1997: 82-83.) Istunnon viestintätilanteessa toinen on kysyjä ja toiselle jää vain mahdollisuus vastata. Siitä, onko kysyjänä asianomistajien vai vastaajien oikeusavustaja ja kenen nimeämä todistaja on haastateltavana, voimme päätellä haastattelijan tavoitteet. Molempien osapuolten oikeusavustajien tavoitteena ja velvollisuutena on osoittaa oman puolensa todisteet pitäviksi ja toisen puolen esittämät todisteet riittämättömiksi. He eivät esiinny omana itsenään, vaan ennen kaikkea toimeksiantajansa edustajina. Tässä tapauksessa myöskään todistajat eivät ole paikalla ensisijaisesti Pertti Hemánuksena ja Matti Leiwona, vaan kumpikin oman alansa asiantuntijana. Oikeuden istunto on siis aivan omanlaisensa diskurssityyppi, jossa keskusteluun osallistujien roolit on tarkoin etukäteen määrätty. Kuten Burr on sanonut, diskurssin ja ihmisten sanomien ja kirjoittamien asioiden välillä on kaksisuuntainen suhde. Diskurssit tulevat näkyviin asioissa, joita ihmiset sanovat ja kirjoittavat, ja toisaalta sanomamme ja kirjoittamamme riippuu asioiden merkityksestä siinä diskursiivisessa yhteydessä, jossa se esiintyy. (Burr 1996: 50.)

Espoon käräjäoikeuden istunnossa 21.1.1998 olivat asianomistajien nimeäminä todistajina Pertti Hemánus ja Matti Leiwo. Esittelen tässä tiivistetysti oikeussalissa käytyä keskustelua.

Ensimmäinen todistaja

Aluksi asianomistajien oikeusavustaja Bützow esittää tarkentavia kysymyksiä todistajan antaman kirjallisen lausunnon pohjalta. Esille tulevat uudelleen todistajan näkemykset sanavapauden tietynlaisen rajoittamisen tarpeellisuudesta, tekojen konkretisoimisen tarpeellisuudesta vallankäytön kritiikin yhteydessä sekä siitä, millaiset asiat ovat hyödyllisiä sen yhteydessä esille otettaviksi. Samoin laajemmin kuin lausunnossa tulevat käsitellyiksi implisiittiset väitteet ja näkemys kolmen henkilön skandalisoinnista konkreettisten tekojen toteen näyttämisen sijaan. Hemánus myöntää artikkelin olevan taitavasti laadittu. Suurin osa hänen todistajanlausuntoaan käsittelee merkityksen syntymistä sekä sisään- ja uloskoodausta ja ennakkokäsitysten vaikutusta tekstin tulkintaan. Bützow kysyy myös Hymy-lehden yleisestä linjasta sekä siitä, kuinka sitä todistajan mielestä luetaan verrattuna vaikkapa Suomen Kuva-lehteen. Hemánuksen näkemys on, että Hymyä luetaan vähemmän vakavassa mielessä ja keskittyneesti. Sieltä etsitään vaihtoehtoa vakavalle uutistiedolle. Lehden linjaan on myös kuulunut tietynlainen asioiden päälaelleen kääntäminen. Keskustelussa tulee esille myös Hemánuksen käsitys siitä, että ihmiset muistavat tiedotusvälineiden välityksellä saamastaan julkisuuden henkilöitä koskevasta tiedosta kielteisiä asioita enemmän kuin pitäisi, jos ihmiset olisivat täysin sidottuja tarkistettavissa oleviin tosiasioihin. Tehdyn tutkimuksen mukaan usein muistettiin esimerkiksi jonkun olleen syytettynä, vaikka se ei pidä paikkaansa. Petteri Väänäsen osuudesta Bützow kysyy, todistajan näkemystä siitä, voisiko Yleisradiossa puolison ministeriys vaikuttaa oman ohjelman saamiseen. Hemánus vastaa kieltävästi. (Espoon käräjäoikeuden keskustelupöytäkirja 21.1.1998 todistaja Hemánus.)

Edelliseen liittyen oikeuden puheenjohtaja kysyy, millä tavalla todistaja tuntee Yleisradion toimintaa. Hän on ollut siellä töissä neljä vuotta ja sen jälkeen seurannut toimintaa virkansa puolesta. (Espoon käräjäoikeuden keskustelupöytäkirja 21.1.1998 todistaja Hemánus.)

Vastaaajien oikeusavustaja Salo kysyy ensin, kuka todistajan lausuntoa on pyytänyt ja millaista aineistoa pyytäjä on todistajalle toimittanut. Lausuntoa on pyytänyt Bützow. Aineistona ovat olleet jutun aiemmat asiakirjat. Seuraava kysymys koskee todistajan mahdollista henkilökohtaista tai lähisukulaisen kautta liitääntä Helsingin Juhlaviikoihin. Vastauksesta selviää, että Hemánuksen poika on ollut vastuussa niiden teatteri-, elokuva- ja tanssiohjelmistosta. Salo esittää epäilyksen sen vaikutuksesta lausunnon sisältöön. Todistaja kiistää sen. (Espoon käräjäoikeuden keskustelupöytäkirja 21.1.1998 todistaja Hemánus.)

Jatkossa vastaajien oikeusavustaja vetoaa useaan otteeseen siihen, että todistaja on antanut lausuntonsa oman tieteenalansa eli tiedotusopin asiantuntijana, mutta lausunto sisältää muidenkin tieteenalojen asioita. Hän nostaa esille erityisesti lausunnon kohdan, jossa Hemánus on sanonut: *”Katson siis realistisen tiedon lukijan tavasta omaksua lehtiartikkeleita tukevan Arja Alhon ja Petteri Väänäsen näkemystä kunnianloukkausrikoksista, joihin Hymy on syyllistynyt.”* Tämä lausunto sotii Salon näkemyksen mukaan lehdistöeettisessä ja tiedotusopillisessa keskustelussa käytettävää perusaksioomaa vastaan. Sen mukaan syyllisyyskantaa ei koskaan pidä ottaa ennen kuin tuomioistuin on puhunut. Hemánus myöntää lausumansa harkitsemattomuuden tässä kohdassa. Puolustus vetoaa edelleen esillä olevien kohtien vähäisyyteen artikkelin kokonaisuudessa ja pyytää todistajaa kertomaan, mikä on artikkelin sisältö. Hemánus pysyy kannassaan vihjailumenetelmällä tuotetuista kytkennöistä eri ihmisten välille, mutta vastaajien näkemyksen mukaan kyseessä on elämäkerta. Keskustelua käydään myös kriittisyyden kriteereistä. Salo esittää Helsingin Sanomien kirjoituksen, jossa on kerrottu Lipposen ja Alhon avustussuhteesta saman tyyliä kuin puheena olevassa lehtiartikkelissa. Myös päätoimittaja Tulusto esittää todistajalle muutamia kysymyksiä. (Espoon käräjäoikeuden keskustelupöytäkirja 21.1.1998 todistaja Hemánus.)

Kautta koko keskustelun vastaajien oikeusavustaja pyrkii osoittamaan, ettei todistajalla ole riittävää asiantuntemusta, jotta hän pystyisi perustellusti esittämään lausunnossa olleita asioita. *”Puhutteko te nyt tukijana, hyvän journalistisen tavan asiantuntijana vai rikosoikeudellisten merkistöjen tuntijana?”* *”Perustuuko tämä empiriaan?”* *”Oletteko tutkineet kysymystä, mikä osa kunnianloukkausrikostuomioista pe-*

rustuu konnotaation vaikutukseen?” (Espoon käräjäoikeuden keskustelupöytäkirja 21.1.1998 todistaja Hemánus.)

Hemánuksen kohdalla puolustus kiinnitti huomiota nimenomaan siihen, ettei todistajalla ole juridista koulutusta. Siksi hän oli heidän näkemyksensä mukaan ylittänyt lausunnossa valtuutensa. Tässä keskustelussa vastaajien oikeusavustaja toi useaan otteeseen esille oikeustieteellisen diskurssikäytännön pikkutarkkuuden verrattuna muihin tieteen aloihin. Muut keskeiset keskustelun teemat olivat sanavapaus suhteessa yksityisyyden suojaan sekä merkityksen syntyminen ja siihen vaikuttaminen. Sama keskustelu jatkui seuraavan todistajan kanssa.

Toinen todistaja

Koska alussa kyselijänä on asianomistajapuolen oikeusavustaja Bützow, jonka kutsuma todistaja professori Matti Leiwo on, keskustelu alkaa ymmärrettävästi varsi sovinollisessa hengessä. Kyse on lähinnä tarkennuksista ja laajennuksista lausunnossa esille tulleisiin asioihin.

Samoin kuin edellisen todistajan kanssa vastaajien oikeusavustaja aloittaa keskustelun kysymällä, kenen pyynnöstä lausunto on laadittu ja mainitsee, ettei lausunnon pyytjä ja käytetty aineisto ilmene todistajan antamasta kirjallisesta lausunnosta. Kysymyksellään hän asettaa lausunnon tiettyyn suhteeseen käsiteltävän asian kanssa ja varmistaa, että oikeuden jäsenet ovat tietoisia, kummanko puolen todistaja on kyseessä. Kirjallisen lausunnon puutteista mainitsemisen voi tulkita tarkoituksiksi asettaa todistajan asiantuntemus kyseenalaiseksi. Tieteen diskurssijärjestykseen (varsinkin suomen kielen osalta) ajatellaan kuuluvaksi tarkkuus ja muodollisuus. Salo palaa keskustelun aikana kerta toisensa jälkeen muodollisiin seikkoihin, muiden muassa toisiin tutkimustuloksiin liittyvien viittausten (tai noottien, niin kuin juristi sanoo) puuttumiseen. Diskurssikäytäntöjen tasolla käydään keskustelua siitä, miten juridinen tapa tuottaa ja tulkita tekstejä tarkasti eroaa kielitieteellisestä tavasta. Sosio-kulttuurisessa kontekstissa on kyseessä kielen välityksellä käytävästä valtataistelusta, jossa ratkaistaan onko kielitieteellä minkäänlaista asemaa tällaisen tapauksen käsittelyssä. (Espoon käräjäoikeuden keskustelupöytäkirja 21.1.1998 todistaja Leiwo.)

Vastaajien oikeusavustaja haluaa toisaalta tietää, onko todistaja käsitellyt artikkelia mitenkään kokonaisvaltaisesti, mutta toisaalta hänen puhuessaan merkityksistä tai kriittisestä tekstistä tyrmää vastaukset väittämällä, ettei todistaja pysy asiassa tai vastaa siihen, mitä hän on kysynyt. Kuusi kertaa keskustelun aikana hän kysyy, mikä on kielitieteellinen tai tekstilingvistinen näkemys käsitellystä tekstistä. Hän kysyy myös, miksi ei todistaja ole pysynyt asettamallaan kielitieteen ja tekstilingvistiikan saralla, vaan on puuttunut tiedonvälitykseen, sen eettisiin tehtäviin, tuomioistuinten päätösten arvosteluihin ja sananvapauteen. (Espoon käräjäoikeuden keskustelupöytäkirja 21.1.1998 todistaja Leiwo.)

Tämä on nähdäkseni keskeinen kohta. Nämä kaksi henkilöä käyvät nyt paitsi valtaistelua siitä, kumpi saa näkemyksensä paremmin perusteltua oikeuden jäsenille (kumman diskurssikäytäntö on käyttökelpoisempi), myös keskustelua siitä, mitä on kielitiede. He keskustelevat siitä, tulisiko kieli nähdä formalistisesti kielikoodin yleisperiaatteina ja muodosta merkitykseen etenevänä vai funktionaalisesti sosiaalisen vaikuttamisen välineenä ja merkityksestä muotoon etenevänä. Vai onko se mahdollisesti sekoitus molemmista lähestymistavoista? Asianajajan puheenvuorot perustuvat paljolti formalistiseen näkemykseen kielitieteestä. On mahdotonta sanoa, suhtautuiko hän asiaan niin tietoisesti ja tahallaan, vai oliko hänen näkemyksensä kielitieteellisestä tällainen vain tässä tilanteessa, jossa hän halusi omalla diskurssillaan välittää kuulijoille todistajan lausunnon merkitystä vähätteleviä viestejä. Puhujan intentioiden ja suhtautumistapojen analysoiminen jäi tämän tutkimuksen ulkopuolelle.

Tämän istunnon päätteeksi asian käsittely lykättiin vastaajien pyynnöstä (Espoon käräjäoikeus pöytäkirja 21.1.1998).

Jenny Thomas on kiinnittänyt huomiota oikeudellisiin tulkintoihin kielestä. Hän kritisoi oikeuslaitoksen näkemystä kielestä, koska siellä hänen mielestään kiinnitetään huomiota vain sanakirjamerkityksiin. Samalla unohtuvat olosuhteet, joissa lausuma on lausuttu. Esimerkkinä hän kertoo tapauksen, jossa kaksi nuorta poikaa oli tekemässä aseellista ryöstöä poliisin yllättäessä heidät. Tilanteessa, jossa toinen pojista osoitti poliisia pistoolilla päähän, toinen huudahti: ”Let him have it, Chris!” Poika saattoi yhtä hyvin tarkoittaa aseiden luovuttamista poliisille kuin kehotusta ampua.

Thomasin mukaan oikeudet ovat usein kykenemättömiä ottamaan huomioon, ettei ilmausten alkuperäinen leksikaalinen merkitys selitä kaikkea. Olosuhteet on myös aina otettava huomioon. (Thomas 1996: 17.) Myös tässä tapauksessa molempien todistajien kanssa on käyty keskustelua siitä, riittävätkö sanakirjamerkitykset koko merkityksen tulkeiksi, olkoonkin että kirjoitetussa kielessä olosuhteiden vaikutus on toisenlainen kuin puhutussa.

Asianomistajien kutsuttua nämä kaksi todistajaa asiantuntijoikseen syntyi lehtiartikkelista alkunsa saaneessa prosessissa aivan uudenlainen diskurssijärjestysten rajankäynti. Keskustelua käydään edelleen myös aiemmin esillä olleista aiheista. Alun perin kyse oli poliittisen vaikuttajan ja julkisuuden henkilöiden ja tiedotusvälineiden suhteista. Prosessin edetessä mukaan tuli oikeusjärjestelmä ja nyt asianomistajien kutsumana tiedemaailma. Nyt neuvottelun kohteena on myös oikeusjärjestelmän ja tiedemaailman välinen suhde julkisessa diskurssissa sekä se, onko tieteen edustajilla todellista sanottavaa sananvapauden rajoista.

5.1.2.4 Tiedotusvälineiden kommentit

Jutun toisesta oikeuskäsittelystä kerrottiin useissa lehdissä. Erityisesti professoreiden käyttäminen asiantuntijoina oli ylittänyt uutiskynnyksen. Helsingin Sanomissa asiasta kerrottiin otsikolla *Hymyn Alho-artikkeli tutkittiin tarkasti oikeudessa*. Jutussa kerrotaan asian taustat pääpiirteittäin ja sen jälkeen ainoastaan Matti Leiwon osuudesta todistajana. Hänen lausumiaan referoidaan siltä osin, että hän sanoi kirjoituksen luovan erittäin negatiivisen kuvan Alhosta ja kävi läpi useita kohtia, joissa pienin keinoin on saatu Alho näyttämään petolliselta. Ainoa suora lainaus on:

"Vastentahtoisesti joudun ihailemaan kirjoittajan taitavuutta nälvimisessä". Lisäksi Helsingin Sanomat nostaa esille todistajan lausunnot Alhon kuvaamisesta aktiivisena toimijana epäonnistuessaan ja onnistuessaan muiden toiminnan kohteena sekä näkemysten miessovinismista kirjoituksessa. Tuluston lausunnoista on referoitu näkemystä lehden lukemisesta sanamukaisesti rivienvälien sijaan. Lyhyt juttu päättyy Tuluston lainaukseen: *"Meillä vain sanaristikot voi täyttää"*. (Reinboth, Helsingin Sanomat 22.1.1998.)

Tätä juttua voi pitää melko maltillisena, vaikka se antaakin varsin yksipuolisen kuvan koko tapauksesta. Varsinainen uutinen tässä on suomen kielen professorin

käyttäminen oikeudessa asiantuntijana tutkittaessa lehtiartikkelia. Professori ja lehden päätoimittaja on myös asetettu vastakkain. Nimenomaan päätoimittaja on se, joka korostaa sanamukaista lukemista. Otsikossa puhutaan tarkasta tutkimisesta, joten kyllä tässä kirjoituksessa kuitenkin tuodaan esille se, että professori on se, joka tarkasti tutkii (ehkä kaukana käytännön elämästä) ja päätoimittaja tekee jokapäiväistä tiedonvälitystyötä (jonka perusta on sananvapaus ilman rivinvälien lukemista).

Iltalehti puolestaan nosti professorit otsikkoon: ”*Lehdistö- ja kieliprofessorit Arja Alhon todistajina. Pertti Hemánus töppäsi oikeudessa*”. Jutun ingressissä kerrotaan taustojen lisäksi, kuinka kieltä vääneltiin ja luettiin rivien välistä professorien toimesta ja Hemánus rikkoi lehtimiehen ohjeita väittäessään Hymyä syylliseksi, vaikka tuomiota ei ole vielä annettu. Varsinaisessa tekstissä kerrotaan Leiwon leiponeen kirjoituksen kieltä hartiavoimin ja päässeen paikoin varsin erikoisiinkin tulkintoihin. Lehden mukaan erityistä painoarvoa hänen lausunnossaan saivat mutta-adverbi ja kin-pääte. Hänen kerrotaan myös esittäneen yksinkertaisia esimerkkejä, jotta oikeuskin ymmärtäisi hänen kielitieteelliset päätelmänsä. Hemánuksen puolestaan kerrotaan aiemmin toimineen sananvapauden puolesta. Nyt hän on lehden mukaan ottanut uuden kaavun päälleen antaessaan Hymylle tylyn tuomion, vaikka oikeus ei ole sitä tehnyt. Väliotsikossakin sanotaan Hemánuksen lukevan rivien välistä. Iltalehden jutussa mainitaan lopuksi Alhon taloudelliseen kyvykkyyteen liittyvästä oikeuden keskustelusta ja kerrotaan Juhlaviikkojen verorästeistä ja Sundqvistin vahingonkorvauksista. (Mattila, Iltalehti 22.1.1998.)

Iltalehdessäkin pääuutinen on se, että professorit ovat olleet oikeudessa todistamassa Hymy-lehden Alho-artikkelista. Pertti Hemánus on esillä otsikon näkyvimmissä osassa. Suhtautuminen asiantuntijoiden käyttöön ei ole myönteinen. Tässä jutussa viitataan suoraan sananvapauteen, ja Hemánuksen lausunto on otettu esiin juuri esimerkkinä sen rajoittamisesta. Kielitieteen osuus esitetään kielen vääntämisenä ja leipomisena, ja Hemánuksen lausunto tekstin vastaanottamisesta ja tulkinnasta on tiivistetty hänen lausumaansa myös rivien välien lukemisesta. Pohjimmiltaan kyse on edelleenkin siitä, millä tavalla kielen nähdään toimivan. Lehdistön kiinnostuminen tästä aiheesta on ymmärrettävää, koska myös oikeudessa on kyse tiedotusvälineiden toiminnasta. Tiedotusvälineiden on pakko pitää yllä asemaansa sananvapauden puolustajina ja demokratian tukipylväinä. Sosiokulttuurisessa kontekstissa vaikuttaa nii-

den kaksijakoinen suhde vallan käyttäjiin ja julkisuuden henkilöihin sekä sananvapauden ja kaupallisuuden yhdistämiseen.

Keskisuomalaisessa asiasta kirjoitettiin sunnuntaisuomalaisessa otsikolla ”*Hyytyykö hymy kielentutkijan suurennuslasin alla?*”. Tässä jutussa keskitytään myös lähinnä Leiwon osuuteen todistajana. Hemánukseen viitataan vain hänen ylistettyään artikkelia pirullisen taitavasti kirjoitetuksi, kuten Leiwokin joutui vastentahtoisesti toteamaan. (Peltokangas, Keskisuomalainen 25.1.1998.) Kirjoituksesta voi jo otsikon perusteella arvioida, ettei kielentutkijoilla ole kirjoittajan näkemyksen mukaan mitään merkityksellistä sanottavaa tiedotusvälineiden toiminnan ohjaamisessa. Otsikossa esiintyvä suurennuslasi tuli tässä keskustelussa ensimmäisen kerran esille Tuluston kirjeessä Espoon käräjäoikeudelle. Kielen tutkiminen esitetään päätteiden ja liitteiden etsimiseksi suurennuslasin kanssa. Sen katsotaan olevan kaukana siitä, miten kieli todellisuudessa toimii.

5.1.3 Miten asia eteni

Espoon käräjäoikeudessa tapausta käsiteltiin seuraavan kerran 15.4.1998. Silloin asian käsittely lykättiin asianomistajien pyynnöstä edelleen. (Espoon käräjäoikeus pöytäkirja 15.4.1998.)

Ennen tuomion julistamista 23.9.1998 sekä asianomistajat että vastaajat toimittivat Espoon käräjäoikeudelle vielä runsaasti kirjallista materiaalia näkemystensä tueksi. Vastaajat pyysivät asiantuntijalausuntoa kunnianloukkausrikoksia koskevista kysymyksistä rikosoikeuden apulaisprofessori Ari-Matti Nuutilalta. Lähes kaksikymmentäsivuisen lausuntonsa lopuksi hän toteaa, ettei puheena olleita tulkintoja voida ottaa laajasti rangaistusvastuun perustaksi edes siinä tapauksessa, että artikkelia pidettäisiin hyvän lehtimiestavan vastaisena (Ari-Matti Nuutilan lausunto 14.4.1998).

Vastaajat tuovat Arja Alhon osuutta koskevissa lausunnoissaan edelleen esille todistajina ja asiantuntijoina käytettyjen professorien vähäistä juridiikan tuntemusta sekä sitä, että heidän esittämänsä kielitieteelliset näkemykset ja tiedotusopilliset mielipiteet ovat kaukana tämän päivän aikakaus- ja sanomalehtijournalismista (Heikki Salon lausunto Espoon käräjäoikeudelle vastaajien puolesta 15.4.1998). Edelleen esillä ovat

myös kritiikki ja valta sekä journalismin ja tutkimuksen ero. Salon antamassa loppulausunnossa tulevat yhdessä kappaleessa hyvin tiivistetysti esille asiat, jotka ovat olleet diskurssijärjestysten rajankäynnin aiheena.

”Juristille on selvää, ettei lehtiartikkeleita voida kunnianloukkausriksen kannalta arvioida todistajien Leiwon ja Hemanuksen tavoin. Heidän mielipiteensä eivät kelpaa edes lehtimiehen työkaluiksi kuten päätoimittaja Tulusto lyhyesti osoitti kirjoituksessaan 15.4.1998. Lehtiartikkeleita ei kirjoiteta pitämällä ingressiä tulkintakaaviona ja syllogismina tai nojautumalla lukemisessa erilaisiin tekstilingvistisiin riviväliin lukuohjelmiin. Hemanuksen esittämät implikaatio-, ja konnotaatio- ja punktun-piste-teoriat kuuluvat samaan sarjaan kuin hänen propagoimansa objektiivinen journalismi, jolla hän tarkoitti entisten sosialistimaiden joukkotiedotusta, jota eivät rasittaneet kaupalliset tavoitteet, mutta kylläkin eräät muut vähintään yhtä vahvat sanavapauden rajoitukset. Tarkoittaako vastuullinen sananvapaus nyt samaa Hemanukselle?” (Päätoimittaja Esko Tuluston ja Yhtyneet Kuvalehdet Oy:n loppulausunto asiassa R 97/1145 4.8.1998.)

Tuomio syntyi äänestyksen seurauksena. Se julistettiin 23.9.1998. Arja Alhon osalta oikeus päätti, ettei ole katsottu, että hänestä tai hänen toiminnastaan olisi artikkelissa kirjoitettu solvauksen tunnusmerkistön edellyttämällä tavalla. Syyte hylättiin. Petteri Väänäsen osalta syyte katsottiin näytetyksi. (Espoon käräjäoikeus tuomio 23.9.1998.)

Asian käsittely päättyi tällä erää tähän. Lokakuussa Hymy-lehti julkaisi vielä Jorma Hyvösen kirjoittaman artikkelin otsikolla *Kallista peliä herkän hipiän vuoksi*. Siinä käydään läpi prosessin eri vaiheita ja kerrotaan professoreiden osuudesta väliotsikoiden *Terveisiä norsunluutornista* ja *Hemanuksen moka* alla. Kerrotaan myös Ari-Matti Nuutilan lausunnosta, jonka mukaan rikosoikeudellisen tulkinnan lähtökohta on aina sanamuodon mukainen tulkinta. Lisäksi artikkelissa kerrotaan, kuinka paljon palkkioita asianomistajien oikeusavustaja Bützow sai jutun tiimoilta. Artikkelin päättyy pohdintaan, jonka mukaan kyseessä oli ennen kaikkea poliittinen oikeudenkäynti, jolla Alho pyrki nostamaan poliittista imagoaan käyttäen välineinään oikeuslaitosta ja hymy-lehteä. (Hyvönen, Hymy 10/98 s. 13-15.) Alho vei asian korkeampaan oikeusasteeseen, ja Helsingin hovioikeus tuomitsi käräjäoikeuden päätöksestä poiketen

päätoimittaja Tuluston ja Yhtyneet Kuvalehdet Oy:n maksamaan Alholle vahingonkorvauksia.

6. POHDINTA

Tämän tutkimuksen lähtökohtana ei ole koskaan ollut selvää hypoteesia. Aiheen valinnan perusteena oli kiinnostus metodista. Tutkin tapausta, joka sai alkunsa Hymylehden lehtiartikkelista joulukuussa 1996. Olen kytkenyt kyseisen artikkelin kontekstiinsa. Joku muu olisi tehnyt saman joitakin muita asioita korostaen. Olen käsitellyt tapausta niin kuin tietämykseni mukaan voi tehdä kriittisen diskurssianalyysin näkökulmasta.

Prosessin aikana olen sataan kertaan miettinyt, täyttääkö työni tieteellisen (esi) tutkimuksen kriteerit. Tämä tutkimus on vahvasti kielessä kiinni, niin kuin minäkin. En voi kieltää, etteikö mukana olisi paljon omia näkemyksiäni. Kielessä eläminen on jotakin aivan muuta kuin kielen ymmärtäminen. Tutkimukseni osoittaa sen. Lopulta kieli on kuitenkin jotakin hyvin kokonaisvaltaista ihmisen elämässä. Kieli on heikosti kaavojen tai määritelmien mukaan taipuvaa. Tämän tekstin tutkimisen aikana suurimmat tunteet ja ymmärtämisen elämykset (jotka eivät sulje toisiaan pois tekstin kyseessä ollessa) liittyivät naiseuteen ja kielen toiminnan ymmärtämiseen, mikä ei kai ole mikään yllätys. Sekin on yksi todistus siitä, kuinka teksti toimii kontekstissaan. Tulkinnan osuutta ei voi koskaan vähätellä.

Kaikkein vaikeimmin hahmotettava osa Faircloughin kriittisen diskurssianalyysin mallissa on mielestäni diskurssikäytäntöjen osuus. Niihin liittyy niin paljon jotakin, mikä on kaiken muun olennaisen välissä. Tämän tutkimuksen aineisto oli siinä mielessä armollinen. Oli helppo löytää vastakohtapareja. Jokapäiväisessä elämässä toimivat aivan samat säännöt, mutta paljon pienemmässä mittakaavassa, joka ei ehkä koskaan ylitä uutiskynnystä.

Juridinen prosessi toi puheena olleeseen lehtiartikkeliin aivan oman sävynsä. Ilman sitä artikkeli olisi jäänyt vain yhdeksi tuhansien muiden joukkoon. Tämän tutkimuksen kannalta merkittävimmät keskustelut eivät liittyneet suoraan niihin asioihin, joita oikeudessa yritettiin osoittaa oikeiksi tai vääriksi. Nyt asiasta kehkeytyi rajankäyntiä

suomalaisen sosiokulttuurisen kontekstin monelta alueelta. Oikeudessa asiat täytyy pystyä pitävästi todistamaan.

Sosiokulttuurisen kontekstin vaikutuksen ja väistämättömän muuttumisen osoittamiseksi muutenkin kuin omien mielipiteiden ja näkemysten kautta voisi jatkossa tehdä tutkimuksen, jossa vertailtaisiin saman aihepiirin uutisointia ja muuta esiin tuomista pidemmän ajan kuluessa. Uskallan väittää, että nykyisessä journalismissa toimivat aivan toiset säännöt kuin Suomen lehdistön aikaisemmissa vaiheissa, jolloin sianporituskin oli uutisoinnin arvoista. Maailma on muuttunut. Kieli on muuttunut. Journalismi on muuttunut. Enkä minä ainakaan haluaisi palata sianporitusjournalismiin.

Tässä tapauksessa tiedotusvälineiden edustajien yksimielisesti negatiivisella suhtautumisella tieteen edustajien todistajina toimimista kohtaan oli mielestäni vankat juuret journalismin perinteessä. Jokainen itseään kunnioittava journalisti kiistää kaiken muun kuin sananvapauden lähtökohtanaan. Samalla tapaus nosti esiin myös sosiokulttuurisessa kontekstissa jatkuvasti elävän näkemyksen teorian ja käytännön toisensa pois sulkevasta olemuksesta. Viestinnässä on väistämättä aina kyse myös mielikuvista. Jonkin verran kielestä tietävänä ihmisenä en koskaan haluaisi viedä kieltä erilleen jokapäiväisestä elämästä.

7. LOPUKSI

Tämä pro gradu- tutkielma olisi voinut olla hyvin ajankohtainen. Näin aineiston ensimmäisen kerran kesällä –98, kun jutun oikeuskäsittely Espoon käräjäoikeudessa oli vielä kesken. Monien muiden tavoin olen kuitenkin kamppaillut elämän, muun opiskelun ja gradun tekemisen yhteen sovittamisen kanssa. Tietenkään unohtamatta voimattomuuden tunnetta, mukavuuden halua ja liiallisuuksiin menevää luovaa laiskuutta. Lehtiartikkelin ilmestymisestä on kulunut jo lähes neljä vuotta, ja Arja Alho on poistunut julkisuudesta. Ajankohtaisuus on siis kärsinyt, mutta se ei muuta miksiäkään tutkielman perimmäistä sisältöä. Minuuteni on vahvasti esillä tässä työssä. En kuitenkaan halua pyytää sitä anteeksi. Tutkielman tekeminen on ollut prosessi, jonka aikana olen minulle tyypilliseen tapaan tehnyt työtä tavalla jos toisellakin. Ensimmäinen ajatus ei välttämättä ole omin. Nyt on tullut aika täyteen, eikä enää voi siirtää mitään tuonemmaksi.

En malta olla lainaamatta loppuun Willy Kyrklundin Mestari Man sanoja:

*”Kun kukaan ei enää sano: ponnistelkaa!
 ponnistelkaa äärimmilleen! voitto on lähellä...
 Kun kukaan ei enää sano: paetkaa! paetkaa!
 paolle on tie...
 Kun kukaan ei enää sano: ”Minä tiedän mitä
 vaikeudet merkitsevät, sillä olen ne voittanut.”
 Kun ketään ei ole enää jäljellä vahvatahtoisista,
 illuusiottomista, karaistuneista; kun ketään
 ei ole jäljellä Kohtuullisen vastoinkäymisen miehistä.
 Kun kukaan ei sano: odotetaan ja katsotaan.
 Silloin tulee ilosanoma: - On liian myöhäistä.”*
 (Kyrklund 1962: 62.)

Tässä on tutkielmani. Hyvästi Arja Alho ja Hymy.

LÄHTEET

AINESLÄHTEET

Lehtiartikkelit:

Arosalmi, Eeva. *Arja Alhon tie vallan huipulle. Pienen tytön terävät kyynärpäät.* Hymy 12/1996.

Mattila, Uolevi. *Lehdistö- ja kieliprofessorit Arja Alhon todistajina. Hemánus töppäsi oikeudessa.* Iltalehti 22.1.1998.

Peltokangas, Matti. *Hyytykö hymy kielentutkijan suurennuslasin alla?* Keski-suomalainen 25.1.1998.

Reinboth, Susanna. *Hymyn Alho-artikkeliä tutkittiin tarkasti oikeudessa.* Helsingin sanomat 22.1.1998.

Asiakirjat

Asianomistajien haaste rikosasiassa 26.5.1997.

Vastajien kirjallinen vastaus kantajien haastehakemukseen asiassa 97/3244 31.8.1997.

Asianomistajien kirjallinen lausuma 31.10.1997.

Tulusto, Esko. Hymyn päätoimittajan rooli artikkelin ”Pienen tytön terävät kyynärpäät” laatimisessa ja julkaisemisessa 6.11.1997.

Espoon käräjäoikeuden pöytäkirja R 97/1145 6.11.1997.

Hemánus, Pertti. Lausunto Espoon käräjäoikeudelle 12.1.1998.

Leiwo, Matti. Lausunto Espoon käräjäoikeudelle 13.1.1998.

Espoon käräjäoikeuden keskustelupöytäkirja 21.1.1998 todistaja Hemánus.

Espoon käräjäoikeuden keskustelupöytäkirja 21.1.1998 todistaja Leiwo.

Espoon käräjäoikeuden pöytäkirja 21.1.1998.

Espoon käräjäoikeuden pöytäkirja 15.4.1998.

Nuutila, Ari-Matti. Lausunto Espoon käräjäoikeudelle 14.4.1998.

Salo, Heikki. Lausunto Espoon käräjäoikeudelle vastaajien puolesta 15.4.1998.

Päätoimittaja Esko Tuluston ja Yhtyneet Kuvalehdet Oy:n loppulausunto asiassa R 97/1145 4.8.1998.

Espoon käräjäoikeus tuomio 23.9.1998.

MUUT LÄHTEET

Burr, Vivien 1996. *An Introduction to Social Constructionism*. Routledge, London.

van Dijk, Teun 1998. *Discourse as Social Interaction*. SAGE Publications, London.

Fairclough, Norman 1989. *Language and Power*. Longman, London.

_____ 1992a. *Introduction*. Teoksessa *Critical Language Awareness* (ed. Fairclough). Longman, London.

_____ 1992b. *Discourse and Social Change*. Polity Press, Cambridge.

_____ 1995. *Critical Discourse Analysis*. Longman, London.

- _____ 1997. *Miten media puhuu*. Suom. Blom ja Hazard. Vastapaino, Tampere.
- Fiske, John 1994. *Merkkien kieli. Johdatus viestinnän tutkimiseen*. Suom. Pietilä, Suikkanen ja Uusitupa. Vastapaino, Tampere.
- Fowler, Roger 1994. *Language in the news. Discourse and Ideology in the Press*. Routledge, London.
- Fowler, Roger – Kress, Gunther 1979. *Critical linguistics*. Teoksessa *Language and control* (Fowler, Hodge, Kress, Trew). Routledge & Kegan Paul, London.
- Halliday, M.A.K 1976. *The form of functional grammar*. Teoksessa *System and function in language. Selected paper* (ed. Kress). Oxford University Press, London.
- _____ 1985a. *An Introduction to Functional Grammar*. Edward Arnold, London.
- _____ 1985b. *Language, context and text*. Teoksessa *Language, context and text: Aspects of language in a social-semiotic perspective* (Halliday and Hasan). Deakin University Press.
- Hyvönen, Jorma. *Kallista peliä herkän hipiän vuoksi*. Hymy 10/98.
- Journalistin ohjeet* 1992. Suomen sanomalehtimiesten Liitto, Helsinki/Forssa.
- Karvonen, Erkki 1998. *Herraviha ja ministeri Alho*. Tiedotustutkimus 2/1998.
- Kieli ja sen kieliopit* 1998. Kielioppityöryhmän mietintö. Painatuskeskus, Helsinki.
- Kunelius, Risto 1998. *Viestinnän vallassa. Johdatusta joukkoviestinnän kysymyksiin*. WSOY, Juva.
- Luostarinen, Heikki 1996. *Citizen Kane ja infokratia*. Teoksessa *Sopulisilppuri. Mediaakritiikin näkökulmia* (toim. Luostarinen, Kivikuru ja Ukkola). Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.

Nykysuomen sanakirja 1970. Sadeniemi et.all (toim.). Suomalaisen kirjallisuuden seura. WSOY, Porvoo.

Perelman, Chaïm 1996. *Retoriikan valtakunta* Suom. Lehto. Vastapaino, Tampere.

Summa, Hilikka 1996. *Kolme näkökulmaa uuteen retoriikkaan.* Teoksessa *Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat* (toim. Palonen ja Summa). Vastapaino, Tampere.

Thomas, Jenny 1996. *Meaning in interaction. An introduction to pragmatics.* Longman, New York.

West, Lazar, Kramarae 1998. *Gender in discourse.* Teoksessa *Discourse as Social Interaction* (edt. van Dijk). SAGE Publications, London.

LIITTEET

Aineslähteinä käyttämäni asiakirjat ovat julkisia. Halutessaan niitä voi pyytää käyttöönsä esimerkiksi Espoon käräjäoikeudesta. Aineiston runsauden vuoksi esitän tutkielmani liitteenä asiakirjoista vain kolme erilaista. Koko aineistoa säilytetään myös Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitoksella.